

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA VANČEK

PRIMERJALNA ANALIZA SISTEMSKIH PRISTOPOV K
OBRAVNAVI SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN
MLADOSTNIKI

Magistrsko delo

Ljubljana, 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nataša Vanček

PRIMERJALNA ANALIZA SISTEMSKIH PRISTOPOV K
OBRAVNAVI SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN
MLADOSTNIKI

Magistrsko delo

Mentorica: doc. dr. Zdenka Šadl

Ljubljana, 2007

KAZALO

1	UVOD	5
2	SPOLNO SPECIFIČNA SOCIALIZACIJA DEČKOV IN SPOLNO NASILJE.....	9
3	DRUŽINA IN NASILJE	13
3.1	VLOGA DRUŽINE IN (SPOLNO) NASILJE.....	13
3.1.1	Vpliv družine na otroka.....	14
3.1.2	Funkcionalna družina.....	16
3.1.3	Družina z izkazanimi problemi	16
3.2	ZNAČILNOSTI DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA, KI POVEČUJEJO POTENCIALNO NASILJE.....	17
3.2.1	Družinski indikatorji spolne zlorabe otroka.....	19
4	DRUŽBENA KONSTRUKCIJA ODNOSOV MED SPOLOMA IN NASILJE	22
5	SPOLNO NASILJE IN TEORIJA DRUŽINSKE DINAMIKE	25
6	SPOLNO NASILJE NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI.....	30
6.1	SPOLNO NASILJE KOT POSLEDICA RAZMERJA MOČI	30
6.2	ZGODOVINSKI POGLED NA POJAV SPOLNE ZLORABE	33
6.3	POSLEDICE SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI.....	39
6.3.1	Psihodinamika žrtve	40
6.3.2	Posledice spolne zlorabe	45
6.3.2.1	<i>Kaj žrtve zadržuje pred razkritjem zlorabljanja?</i>	46
6.4	SPOLNO TRPINČENJE IN SPOLNA ZLORABA – DVE RAZLIČNI POJMOVANJI KONCEPTA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI.....	48
6.5	STRATEGIJE POVZROČITELJEV SPOLNIH ZLORAB	52
6.6	POLOŽAJ MATERE PRI SPOLNI ZLORABI ZNOTRAJ DRUŽINE.....	60
6.6.1	Položaj očeta pri spolni zlorabi.....	64
6.7	DINAMIKA IN NORMALIZACIJA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI.....	65
7	MEDNARODNI DOKUMENTI ZA ZAŠČITO OTROK PRED NASILJEM	68
7.1	EVROPSKA STRATEGIJA ZA OTROKE	68
7.2	DEKLARACIJA IN KONVENCIJA ZDRUŽENIH NARODOV O OTROKOVIH PRAVICAH.....	68
7.3	SVET EVROPE.....	69
7.4	KROVNI SLOVENSKI DOKUMENT ZA ZAŠČITO OTROK PRED NASILJEM	72

8	PRIMERJALNA ANALIZA SISTEMSKIH PRISTOPOV TUJIH DRŽAV IN SLOVENIJE.....	74
8.1	OPREDELITEV PODROČJA IN OPIS PROBLEMA.....	74
8.2	CILJI IN OSNOVNE HIPOTEZE.....	75
8.3	METODE RAZISKOVANJA.....	76
8.4	ANALIZA IN IZSLEDKI RAZISKAVE SISTEMSKIH PRISTOPOV TUJIH DRŽAV.....	78
8.4.1	Ugotovitve primerjalne analize.....	78
8.5	AVSTRIJA.....	84
8.6	BELGIJA.....	87
8.7	ŠPANJA.....	90
8.8	VELIKA BRITANIJA.....	92
8.9	NEMČIJA.....	96
8.10	DANSKA.....	99
8.11	ŠVICA.....	100
8.12	LUKSEMBURG.....	101
9	PREGLED IN OCENA STANJA V SLOVENIJI.....	104
9.1	VELJAVNA ZAKONODAJA IN POSTOPKI ODKRIVANJA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI.....	104
9.1.1	Kazenski zakonik republike Slovenije.....	104
9.1.2	Pravilnik o prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi.....	104
9.1.3	Zakon o kazenskem postopku.....	106
9.2	STATISTIČNI PODATKI PRISTOJNIH INSTITUCIJ.....	106
9.2.1	Policija.....	106
9.2.2	Sodstvo in tožilstvo.....	109
9.2.3	Centri za socialno delo.....	111
9.3	INSTITUCIJE, KI OBRAVNAVAJO OTROKE IN MLADOSTNIKE, ŽRTVE SPOLNEGA NASILJA.....	112
9.3.1	Zdravstvo.....	112
9.3.2	Policija.....	116
9.3.3	Centri za socialno delo (CSD).....	121
9.3.4	Tožilstva.....	127
9.3.5	Sodstvo.....	128
9.3.6	Vzgoja in izobraževanje (vrtci, šole).....	131
9.4	SISTEMSKE POMANJKLJIVOSTI OBRAVNAVANJA ŽRTEV SPOLNEGA NASILJA.....	133
9.4.1	Sistem timskega dela.....	133
9.4.1.1	Protokol za zaščito otrok.....	134
9.4.2	Težave posameznih institucij.....	136
9.5	SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA.....	138

10	SISTEMSKI PRISTOP OBRAVNAVE SPOLNEGA NASILJA.....	142
10.1	SISTEM SPREMLJANJA ŽRTEV	142
10.2	INTEGRIRAN PRISTOP POSAMEZNIH INSTITUCIJ	143
10.2.1	Osnovna načela dela.....	143
10.2.1.1	<i>Otrokove koristi.....</i>	<i>144</i>
10.2.2	Spoštovanje otrokovega mnenja	144
10.2.2.1	<i>Pravica do obveščenosti in do vsestranske zaščite</i>	<i>144</i>
10.2.2.2	<i>Varovanje zasebnosti in zaupnost obravnave</i>	<i>145</i>
10.2.3	Posebni ukrepi	145
10.2.3.1	<i>Odkrivanje žrtev.....</i>	<i>145</i>
10.2.4	Določitev zaupne osebe/spremljevalca	146
10.2.5	Prvi ukrepi	147
10.2.5.1	<i>Začetek predkazenskega postopka</i>	<i>147</i>
10.2.5.2	<i>Socialna služba</i>	<i>148</i>
10.2.5.3	<i>Policija in tožilstvo.....</i>	<i>149</i>
10.2.5.4	<i>Nadaljnji razgovori z otrokom</i>	<i>149</i>
10.2.6	Medinstitucionalno sodelovanje	150
10.2.6.1	<i>Vključevanje pristojnih služb</i>	<i>150</i>
10.2.7	Uresničevanje na ravni države	150
11	PRIPOROČILA ZA PRIHODNJE DELO	151
12	SKLEP	154
13	LITERATURA IN VIRI	158
14	PRILOGA	164
	Kazenski zakonik republike Slovenije – 19. poglavje.....	164

SLIKOVNO KAZALO

Slika 6-1: Dinamika nasilja	66
Slika 6-2: Krčenje življenjskega prostora žrtvi nasilja.....	67
Slika 9-1: Število prijavljenih spolnih napadov na osebo, mlajšo od 15 let v letih 1995 do 2004.....	107
Slika 9-2: Število prijavljenega kaznivega dejanja zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje v letih 1995 do 2004.....	108
Slika 9-3: Kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja	109
Slika 9-4: V skupnost usmerjeno delo policije.....	118
Slika 9-5: Zlorabljanje otrok – timski pristop	135

TABELARNO KAZALO

Tabela 8-1: Pregled opredelitve oblik spolnega nasilja po posameznih državah	80
Tabela 8-2: Pregled značilnosti systemskega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki po posameznih državah	84
Tabela 8-3: Statistični podatki avstrijske kriminalistične policije o žrtvah spolnega nasilja v letih 2003 do 2005.....	86
Tabela 8-4: Statistični podatki belgijske federalne policije o številu žrtev spolnega nasilja v letu 2005.....	90
Tabela 8-5: Statistični podatki nemške kriminalistične policije o žrtvah spolnega nasilja v letih 2004 in 2005	98
Tabela 9-1: Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost v letu 2004 in 2005.....	107
Tabela 9-2: Pregled postopkov pri kaznivem dejanju nasilja – polnoletni storilci v letu 2005	110

1 UVOD

Do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo v Sloveniji o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki le malo govora. Konec osemdesetih je bila ustanovljena prva nevladna organizacija za pomoč ženskam in otrokom, žrtvam nasilja,¹ ki je – kot prva v slovenskem javnem prostoru – opozorila na razsežnost problematike nasilja nad ženskami in otroki v družbi ter na neurejenost razmer na tem področju. Nedvomno so (bile) ženske nevladne organizacije začetnice javnega prepoznavanja družbenega problema in njenega uvrščanja na politični dnevni red. Vendar pa to še ne pomeni, da je problem nov. V nalogi opozarjamo na zgodovinski obstoj spolnega nasilja nad otroki in mladostniki tudi že v daljni preteklosti.

Darja Zaviršek v recenziji priročnika Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje (2004: 1) ugotavlja, da je danes spolno nasilje nad otroki tema, ki ustvarja precej ambivalenten vtis. Po eni strani se nam dozdeva, da je bilo o nasilju že toliko povedanega, po drugi strani pa vedno znova naletimo na neznanje in neurejenost tega področja. Še vedno se soočamo z osnovnimi stereotipi, ki zadevajo spolne zlorabe otrok in mladostnikov. Ko govorimo o spolnem nasilju nad otroki, se pogosto srečamo tudi z vprašanjem, katera ravnanja pomenijo nasilje in katera ne. Večina si pod pojmom spolna zloraba predstavlja prisilni spolni akt, a dejstvo je, da obstajajo tudi mnoge druge oblike spolnega nasilja.

Spolno nasilje otrok je kombinacija zlorabe moči in ravnanj s strani posameznikov, družine, neobčutljivosti skupnosti in države. Je kompleksen družbenopolitični problem, ki zahteva celovite sistemske rešitve na državni ravni. Področje zaščite otrok pred nasiljem (tudi spolnim) je v Sloveniji pomanjkljivo urejeno. Obstoječi sistem reševanja problematike spolnega nasilja nad otroki žrtve nasilja ne ščiti dovolj učinkovito, saj pristojne institucije nimajo izdelanih ustreznih strategij za obravnavo žrtev spolnega nasilja na nacionalni ravni. Delovanje javnih politik pri urejanju razmer na področju nasilja nam kaže »mačehovski« odnos države do te problematike. Država kljub priporočilom Sveta Evrope in organizacije Združenih narodov, do danes še ni izdelala nacionalnega načrta dela proti nasilju nad otroki.²

¹ Leta 1989 je bilo v Ljubljani ustanovljeno *Društvo SOS telefon, za pomoč ženskam in otrokom-žrtvam nasilja*.

² *Društvo za nenasilno komunikacijo* je v sodelovanju z drugimi nevladnimi in vladnimi organizacijami leta 2003 sestavilo *Nacionalni načrt dela proti nasilju nad ženskami*. To je prvi tovrstni dokument v Sloveniji, ki bi ga morala pravzaprav sestaviti država.

Prav tako ni sprejela sistemskega zakona o varstvu pred nasiljem v družini in spodbudila svojih izvršilnih organov, da oblikujejo in implementirajo ustrezne norme in instrumente (pravilnike in protokole) za obravnavo otroka, žrtve spolnega nasilja. Problem (spolnega) nasilja nad otroki bi se moral pojaviti v političnih aktih, s kratkotrajnimi prioritetami. Država in njeni izvršilni organi (akterji) bi morali prevzeti politično odgovornost za boj proti spolnemu nasilju nad otroki in mladostniki.

Evropske države so se konec devetdesetih let 20. stoletja začele spopadati z izgradnjo učinkovitega sistema reševanja problematike spolnega nasilja nad otroki. Eden izmed ključnih dejavnikov pri spreminjanju ali izgradnji sistemskega pristopa k obravnavi nasilja je spreminjanje obstoječe zakonodaje in delovanje sodnih organov (Filipčič v Hanžek in drugi 2004: 1). Vendar samo spreminjanje zakonodaje ne more zagotoviti ustrezne obravnave. Enako pomembne so med drugim tudi vse ostale formalne in neformalne ustanove, ki se ukvarjajo s problematiko pojava spolnega nasilja nad otroki. Ne gre samo za neposredno delo z žrtvami in povzročitelji nasilja, temveč tudi za vzgojo deklic in dečkov, ozaveščanje javnosti in ustrezno medijsko poročanje o tej problematiki. Država bi morala z vodenjem svoje javne politike skrbeti za multiinstitucionalno povezovanje formalnih in neformalnih ustanov tako na nacionalni kot na lokalni ravni.

Naloga je sestavljena iz treh večjih vsebinskih sklopov. V prvem, teoretičnem delu sta zajeta opis in predstavitev teoretičnih pojmov o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki, s poudarkom na spolnem nasilju kot družbeno (ne)sprejemljivem pojavu, psihodinamiki žrtve in posledicah zlorabe ter strategijah povzročiteljev. V drugem, empiričnem delu povzemamo primere dobrih praks nekaterih evropskih držav. Analiziramo primere s področja t.i. policy dokumentov, ki predstavljajo osnovo, na kateri temeljijo sistemski pristopi reševanja (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki v nekaterih evropskih državah. Sledi analiza slovenskega načina reševanja nasilja nad otroki in mladostniki, njegove pomanjkljivosti ter možne izboljšave. V tretjem vsebinskem sklopu smo oblikovali predloge in priporočila za izgradnjo celovitega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji. Predlogi so deloma povzeti po rezultatih primerjalne analize tujih primerov dobre prakse, deloma pa iz slovenskih virov, ki so nastali z namenom sistemske ureditve tega področja.

V pričujoči nalogi bomo izhajali iz temeljne predpostavke, da je za uspešno obravnavo (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki potrebna ustrezna državna politika, ki narekuje celovit pristop na nacionalni ravni. Sedanji način reševanja spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ni učinkovit, saj pristop ni celovit. Sistemski pristop k obravnavi spolnega nasilja na državni ravni v Sloveniji ne obstaja. Prav vpeljava nacionalne strategije oziroma systemskega pristopa k obravnavi (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki pa predstavlja pogoj za učinkovitejše reševanje nasilja in večjo varnost ter zaščito otrok in mladostnikov pred (spolnim) nasiljem.

Cilj pričujočega dela je predstaviti, primerjati in analizirati različne dobre prakse s področja reševanja spolnega nasilja nad otroki in mladostniki, v okviru katerih so nekatere evropske države že sprejele ukrepe, ki pozitivno vplivajo na ustrezno obravnavo nasilja v družini, na nadzorovanje nasilja v družini ali preprečevanje njegovega pojavljanja. Prikazali bomo razsežnost in resnost pojava spolnega nasilja nad otroki in mladostniki (tudi) v Sloveniji ter oblikovali predloge za izboljšanje sedanjega načina reševanja problematike spolnega nasilja nad otroki v Sloveniji.

Glede na zastavljene cilje raziskave postavljamo naslednje hipoteze, ki se vežejo na slovenski prostor:

- 1. V Sloveniji ni ustreznega systemskega pristopa institucij k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki.*
- 2. Sistem spremljanja žrtev v Sloveniji je pomanjkljiv in neučinkovit.*
- 3. Otroci in mladostniki, žrtve spolnega nasilja in drugih oblik nasilja, ne dobijo ustrezne podpore, psihosocialne pomoči in zadostne zaščite pristojnih institucij.*

V prvem, teoretičnem delu naloge bomo uporabili deskriptivno metodo, pri čemer se bomo naslonili na strokovno in znanstveno literaturo s področja sociologije spolov, na sociološki pristop k obravnavi nasilja nad ženskami in otroki, večdimenzionalno obravnavanje spolnega nasilja nad otroki ter na lastne izkušnje pri nevladni organizaciji, ki se ukvarja s pomočjo žrtvam nasilja. V drugem, empiričnem delu pa bomo uporabili primerjalno metodo, metodo analize vsebine relevantnih pisnih virov (primarnih in sekundarnih) ter policy analizo – analizo politik. Glavni vir podatkov analize so različni dostopni viri vladnih in nevladnih organizacij o systemskih pristopih posameznih držav.

V magistrski nalogi uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, so uporabljeni kot nevtralni za moške in ženske.

Reševanja problematike spolnega nasilja nad otroki se ne moremo (več) lotevati s posameznimi spremembami na lokalni ravni, temveč s celovitim pristopom in enotnim delovanjem vseh institucij na nacionalni ravni, ki so pristojne za reševanje nasilja nad otroki. Sistemski pristop in učinkovito delovanje mora biti del javne politike države in njenih policy dokumentov in ne sme biti prepuščeno ambicijam in angažiranosti posameznikov.

2 SPOLNO SPECIFIČNA SOCIALIZACIJA DEČKOV IN SPOLNO NASILJE

Podatki različnih študij (npr. Wetzels 1997; Raupp/Eggers 1993, v lit.; inter. vir 10), kažejo da tudi ženske spolno zlorablajo dekleta in dečke, vendar v strokovnih krogih prevladuje konsenz, da je velika večina povzročiteljev spolnih zlorab (tako deklic kot dečkov) moškega spola. To so povsem »normalni« fantje in moški, ne pa nekakšni »duševno bolni samotarji«. V celotni zgodovini raziskovanja spolnih zlorab, se je pojavljalo vprašanje, zakaj so moški bolj nasilni od žensk, zato se bomo v naslednjem poglavju osredinili na socializacijo dečkov, predvsem z vidika vprašanja (spolnega) nasilja.

Spolno specifična socializacija deklic in dečkov se prične v družini, nadaljuje v vrtcu in šoli ter v veliki meri oblikuje družbene vloge moških in žensk. Družbeni cilji moških in žensk so različni. Dekleta so socializirana v družbo, ki postavlja poroko, skrb za otroke in dom kot glavne cilje življenja odraslih žensk. Socializacija vsebuje procese in mehanizme, preko katerih se otroci naučijo, kakšna so družbena in kulturna vedenja in pričakovanja glede vlog obeh spolov v družini in v širši družbi. Moško vlogo konstituirajo številni diskurzi, med katerimi so najmočnejši: diskurz dominantnosti in moči nad ženskami, diskurz uspešnosti, vodenja, trdnosti, neprizadetosti, neustrašnosti ipd. Mnogo mladostnikov dojema nasilje kot družbeno legitimno in pričakovano vedenje moških (Deegener 1999, Ryan 1996 v Enders 2003: 46).

Eden ključnih ideoloških postopkov v reprezentaciji nasilja je naturalizacija nasilja kot sestavnega dela družinskih odnosov, moška nasilnost pa je tudi v družini in v odnosih med spoloma predstavljena kot naravni del performansa moške spolne identitete in naravne moškosti (Medijske reprezentacije družinskega nasilja 2006: 40). Nasilje moških v družini in partnerstvih je pogosto artikulirano skozi vsakdanje kulturne prakse in pravni sistem ter na ta način nevidno. Nasilje moških je potrebno obravnavati kot kulturno formacijo, ki je trdno vsidrana v ključne družbene vrednote, ne pa kot izraz individualnih psiholoških patologij ali celo kot obrambo pred izgubo moške časti. Vrednote moškosti vzdržujejo in legitimirajo pogoje, znotraj katerih so moški lahko nasilni do žensk, otrok in drugih moških (Hatty v Medijske reprezentacije družinskega nasilja 2006: 40). Nasilje moških se tako vselej odvija v

širšem družbenem kontekstu in je tesno povezano s percepcijo priložnosti in možnosti za nasilno vedenje do drugih ali v odnosu do drugih.

Razlike med spoloma v agresivnosti so bile v zadnjih letih predmet mnogih polemik. Splošno znano je, da so dečki bolj agresivni od deklic. Pri tem nedvomno igrajo določeno vlogo biološki dejavniki, vendar pa je odločilno učenje socialne vloge, vezano na spol. Večina družboslovcev meni, da so razlike v agresivnosti med spoloma pravzaprav posledica družbenih vlog, ki so tradicionalno dodeljene moškim in ženskam. V moderni zahodni družbi odrasli otroke že zelo zgodaj učijo, da je pretepanje primernejše za dečke (moške) kot za deklice (ženske). Starši za svoje sinove kupujejo igrače v obliki orožja, medtem ko hčeram kupujejo punčke. Nasilno vedenje pri dečkih odobravajo in nagrajujejo v večji meri kot pri deklicah. Mladostniki se vedno znova neposredno in posredno učijo, da so moški nasilni in da ženske niso ter da je moškemu pri doseganju svojih ciljev dovoljena uporaba sile, medtem ko se za ženske to ne spodobi (Omejc 2005: 21).

Po mnenju nekaterih raziskovalcev so razlike v agresivnosti in oblikah nasilja glede na spol pomembno določene tudi z biološkimi vplivi. Po mnenju M. Jogan (2001: 73) so stereotipi o moških kot agresivnih že po naravi, proizvod moškosrediščne kulture in vsestranske moške dominacije, podprte z različnimi sredstvi prisile in nasilja. M. French (v Jogan: 73) poudarja, da »geni niso direktno odgovorni za velike razlike v nasilnosti, temveč je treba v zahodni civilizaciji upoštevati predvsem vsebnost moškosti v kulturi«.

Družbeno–kulturna konstrukcija prevladujoče moškosti ustvarja sliko »uspešnega moškega«, ki si z močjo, distanciranostjo in brez tuje pomoči »utira svojo pot«. Družbena realnost pa je za mnoge dečke in moške povsem drugačna. Občutek inferiornosti in družbene podrejenosti, ne pa superiornosti ali nadvlade, je za mnoge povsem vsakdanja življenjska izkušnja. Na podlagi primerjave s podobo uspešnega moškega, se sami počutijo kot poraženci. Zaradi velikega razkoraka med družbenimi pričakovanji in resničnostjo nastane prepad med »notranjim« in »zunanjim« moškim. Da bi rešili oziroma prekrili nastalo protislovje, se fantje »oprimejo« oziroma prevzamejo tradicionalno družbeno vlogo moškega, ki vključuje nadvlado moških nad ženskami. Mnogi med njimi demonstrirajo premoč nad dekleti, ženskami in šibkejšimi dečki. Zaradi pomanjkanja pozitivnih moških identifikacijskih figur si tako že mladi fantje s seksističnim govorom in z nedopustnimi seksualnimi dejanji, poskušajo obnoviti svojo krhko samozavest. Uporaba različnih oblik in stopenj nasilja se jim na tej poti

kaže kot samoumevna in neizogibna. Povzročiteljem spolnega nasilja je skupen psihodinamični konflikt, osnovno nasprotje med vztrajanjem pri patriarhalni podobi moškega in izkušnjo, da te predstave ne zmore izpolniti oziroma doseči. Ker si povzročitelj prizadeva za »moč« kot moški, seksualizira odnos moči do žrtve (Enders 2003: 46).

Dečkom, ki ne kažejo elementov nasilnega vedenja, preti nevarnost socialne izoliranosti in odklanjanja s strani vrstnikov. Nekateri med njimi sprejmejo nasilno vedenje tudi zaradi strahu pred vrstniškim nasiljem in si na tak način zagotovijo trden status v skupini (Bange 1999; Heiliger 1999 v Enders 2003: 46).

Dečki se v procesu iskanja spolne identitete v pretežno ženskem okolju lahko počutijo ogrožene in negotove zaradi pomanjkanja moških identifikacijskih figur. Nekateri tako v procesu spolne usmeritve razvijejo odpor do ženskosti in žensk (Enders 2003: 47). Mnogi poskušajo s pomočjo zaničljivih opazk in nasilnega (spolnega) vedenja zakriti oziroma potlačiti lastno »izgubo spolne usmeritve« (nem. »Orientierungslosigkeit« v Enders 2003: 47) in si na tak način dokazati, da so močnejši spol. V ozadju nasilnega vedenja dečkov nad dekleti in ženskami je pogosto prisotna tudi nezavedna jeza in razočaranje nad odraslimi moškimi, ki niso izpolnili pričakovanj in potreb dečkov (po ljubezni, varnosti ipd.).

Zaradi spolno specifične socializacije so moški bolj dovzetni za fizično nasilje, posilstvo, zastraševanje in spolne zlorabe nad otroki in mladostniki. Seksualiziranje moči, intimnosti, naklonjenosti, včasih tudi sovražnosti in zaničevanja je del socializacije dečkov oziroma moških. Bolj kot se deček identificira s tradicionalno podobo moškosti in odnosov med moškim in žensko, toliko večje je tveganje, da bo sam izvajal (spolno) nasilje. Zaradi tega obstaja pri sinovih, ki izhajajo iz patriarhalno strukturiranih družin, veliko večje tveganje, da postanejo povzročitelji spolnega nasilja (Bange 1999; Heiliger/Engelfried 1995 v Enders 2003: 49).

S spolno specifično socializacijo lahko povežemo tudi mit o moški seksualnosti kot nenadzirljivi sili oziroma t. i. teorijo močnega spolnega nagona. Teorija o močnem spolnem nagonu temelji na predstavi o »pravem« moškem (močan, neodvisen, vzvišen), iz katere je izpeljana trditev, da je spolno nasilje primarno spolno motivirano. Moškost je opredeljena kot dominantnost nad ženskami in otroki (Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom 2004: 64).

D. Finkelhor (v Cossins 2000: 55-56) navaja štiri razloge, ki pojasnjujejo, zakaj bi morali razumeti spolno zlorabo otrok kot problem socializacije dečkov (moških). Prvi razlog je ta, da vidijo nekateri moški potrebo po spolnosti kot način potrditve svoje moške identitete. Nekateri med njimi želijo potrebo zadovoljiti tudi v spolnem razmerju z otroki. Drugi vzrok se nahaja v domnevi, da so moški zmožni ločevati med spolnostjo in (intimnim, čustvenim) razmerjem. V spolnost brez vključenih čustvenih motivacij naj bi se podali z večjo verjetnostjo kot ženske. Tretjič, ženske se v nasprotju z moškimi že zgodaj naučijo ločevati spolne in nespolne oblike naklonjenosti. In četrtič, skozi socializacijo se naučimo, kako naj bi ustrezen partner izgledal: ženske iščejo moškega, ki je starejši in višji od njih, moški pa kot partnerko raje izberejo mlajšo in manjšo, kakor so sami.

H klasični podobi moškega sodi tudi tabu predanosti, po katerem se moški ne predaja čustvom, temveč jih obvladuje. V skladu s tem je moška spolnost obravnavana kot »postopek razelektritve ali odlaganja smeti« (Horvat 2004: 68). Pri »pravem« moškem se z izpraznitvijo njegovega organa hkrati odvajajo tudi druge napetosti, ki pa niso spolnega izvora. Tako naj bi spolnost moškim predstavljala nek način sproščanja.

Feministična teorija zagovarja tezo o potencialnem povzročitelju, kar pomeni, da je vsak moški potencialni povzročitelj nasilja (tudi spolnega) nad ženskami. Človeško vedenje je vselej produkt interakcije med individualno možnostjo delovanja in danimi družbenimi strukturami. Patriarhalne družbene strukture sicer podeljujejo moškim (pre)moč nad ženskami in otroki, vendar se moramo zavedati, da posedovanje moči nujno še ne pomeni zlorabe moči in neukrotljivega nagona. Razkorak, ki loči eno od drugega, nosi eno ime, in sicer »osebna odgovornost« (Rijnaarts 1988 v Enders 2003: 49).

3 DRUŽINA IN NASILJE

3.1 VLOGA DRUŽINE IN (SPOLNO) NASILJE

Družinsko življenje se v razvitih zahodnih družbah pomembno in značilno spreminja.³ A. Švab (2001: 1) poudarja, da bolj ko se družinsko življenje intenzivno spreminja in umika od modernega družinskega modela, več je nejasnosti in manj konsenza o tem, kako se spreminja. Osnovni proces, ki določa spreminjanje, je intenzivna družinska pluralizacija, ki se izraža v dveh glavnih vidikih, pluralizaciji načinov družinskega življenja in pluralizaciji družinskih oblik.

Ko govorimo o družinskih spremembah je pomembno razlikovati med konceptom *družine* in konceptom *družinskega življenja*. Termin družina implicira zgolj enodimenzionalno pojmovanje družine kot institucije v pomenih statičnosti, strukturnosti in stabilnosti. Poudarjene so le strukturne in formalne dimenzije življenja v družini. Termin družinsko življenje pa na drugi strani implicira večjo družbeno kompleksnost, predvsem spremenljivost, dinamičnost in kompleksnost komunikacij (Švab 2001: 44).

Različne družinske oblike, načine družinskega življenja in teme povezane s preoblikovanjem družine, ki so jih tematizirale feministične teorije, najbolj sistematično predstavlja ameriška feministična sociologinja B. Thorne:

- izpodbijanje *ideologije monolitne družine*, ki enači nuklearno družino z moškim, materialnim preskrbovalcem družine, in žensko, gospodinjjo in materjo, kot edino legitimno družinsko obliko, ter kritika ideje, da je katerakoli specifična družinska ureditev naravna, biološka ali univerzalno funkcionalna;
- usmerjenost analitičnega fokusa na spolne, generacijske, seksualne, rasne in razredne strukture namesto na družino kot monolitno enoto analize. Spol nastopa kot osnovna analitična kategorija v kontekstu drugih dimenzij družbene delitve in neenakosti;

³ Moderna sociološka definicija (nuklearne) družine poudarja, da je družina strukturalna enota, ki je idealno tipsko sestavljena iz moškega in ženske ter njunih otrok. V modernistični perspektivi je bila družina izenačena z zasebnostjo. Nastanek družine kot socialne tvorbe oz. skupnosti, kot jo poznamo danes, je močno povezan z razvojem krščanstva, kapitalizma in potrošniške družbe. Krščanstvo je imelo in še ima velik vpliv na oblikovanje družine. Tako je narekovalo družbene in moralne vrednote, po katerih naj bi se zgledovala družina.

- dekonstrukcija družine na spolno, generacijsko, rasno in razredno raznolika izkustva družinskega življenja, ki jih sicer zakriva glorifikacija nuklearne družine, materinstva in družine kot ljubečega zatočišča. Družina je mesto raznolikih družinskih izkustev kot tudi konfliktov in hierarhij;
- vprašanje družinskih meja: kritika dihotomije zasebno/javno oziroma ideje o izolaciji družine, dokazovanje interpenetracije zasebne in javne sfere;
- ambivalenca med vrednotami individualizma in enakosti (vrednote, ki so bile ženskam zgodovinsko odrekane) ter vrednotami skrbi za druge in skupnosti (ki se simbolno ekskluzivno povezujejo z ženskimi družbenimi vlogami in družino) (Švab 2001: 9–10).

Družina v postmodernem času ni več le socialna institucija, ampak tudi splet odnosov. Njihova komunikacija temelji na načelih simbolne menjave, ki je bistvo zasebnega oziroma družinskega življenja.

Posledica izgube nekaterih funkcij, ki jih je družina imela v preteklosti, je to, da je v razvitih državah »družina skrčena (omejena) na začasni sporazum za recipročno intimno privatnost in emotivno zamenjavo, organizirano ob romantičnem idealu in praktični ekonomski skrbi za preživetje« (Filipčič 2002: 19). Kljub temu, da je družina v moderni družbi izgubila številne funkcije, so zato druge postale bolj pomembne. Takšen je pomen čustvene opore, ki jo nudijo družinski odnosi.

3.1.1 Vpliv družine na otroka

Človek se ne rodi kot socialno ali nesocialno bitje, temveč kot bitje s potencialom za socialni razvoj. Dejavnik, ki najpomembneje vpliva na razvoj otroka, je okolje, v katerem otrok živi. To okolje pa je najpogostejše družina, ki predstavlja prvi stik otroka z zunanjim okoljem. Nauči ga ravnati oziroma spoprijemati se z zunanjimi dejavniki. Otrok tako pridobi prve vzorce vedenja, ki jih uporablja v stiku z zunanjim okoljem, pri spoznavanju novih stvari in ljudi.

Družina ima svojo strukturo, svoj utrip in prepustno mejo z zunanjim svetom, preko katere komunicira z njim, torej sprejema in oddaja informacije. Vsebuje nek notranji mehanizem, sebi lastno samoregulacijo, ki ji omogoča, da se prilagaja notranjim in zunanjim spremembam

(Tekavčič 1994: 163). Ta mehanizem ji omogoča, da se širi in razvija, vendar kljub temu ohranja neko stalnost.

Sestavni deli družine so njeni družinski člani, ki se povezujejo tako med sabo kot z zunanjim svetom. Notranji in zunanji dejavniki so v družini v stalni interakciji. Zato družina ni samo tvorba ljudi, temveč specifična medosebna skupnost.

Obstajajo socialno odprte in zaprte družine (Trampuž v Tekavčič 1994: 163). Odprte družine so odprte zunanjemu svetu, navezujejo stike z ožjo in širšo okolico, aktivno se vključujejo v družbene aktivnosti. Zaprte družine so tiste, ki ne želijo navezovati stikov z zunanjim svetom oz. se jih izogibajo. Zapirajo se v tesno skupnost, sestavljeno samo iz najožjih članov. Starši v taki družini otroke največkrat zavestno priklenejo nase. Otroci v takem okolju ne dobijo zadostnih socialnih izkušenj oz. so le-te pomanjkljive ali napačne. Na teh izkušnjah otrok gradi kasnejšo podobo zunanjega sveta. Posledica tega je pomanjkljiv socialni razvoj.

V zaprti družini njeni člani postavljajo visoke zahteve drug do drugega. Pogosto otrok ni kos takim zahtevam, zato razvije občutek krivde in manjvrednosti, ker ne zadosti starševskim zahtevam.

Ena od najpogostejših ugotovitev pri raziskovanju zlorabe otrok je t.i. *medgeneracijski prenos nasilja*, ki ta pojav enostavno pojasnjuje s tem, da so otroci, ki so bili (fizično) zlorabljeni, nagnjeni k temu, da odrastejo v nasilne osebe (Gelles 1993: 15). V odrasli dobi postane nasilje način za odgovor na stres ali način za reševanje sporov. Opazovanje nasilja v družini ali neposredno doživljanje nasilja na »lastni koži«, lahko pri posamezniku zviša toleranco za nasilje. Model odzivanja na stres in težave z uporabo nasilja ali dojemanje nasilja kot običajnega načina komuniciranja se na takšen način prenašata iz generacije v generacijo. Veliko raziskav je našlo dokaze za potrditev hipoteze o medgeneracijskem »ciklu nasilja« (Filpčič 2002: 55). Hipoteza pravi, da so se starši, ki izvajajo nad svojimi otroki nasilje, takšnega vedenja naučili v svojem otroštvu, ko so bili sami priče ali žrtve nasilja v svojih lastnih družinah. Vendar je potrebno poudariti, da povzročitelji nasilja izhajajo tudi iz družin, kjer nasilje ni bilo prisotno.

3.1.2 Funkcionalna družina

Funkcije družine lahko razdelimo na biološke, psihološke in sociološke. Družina neguje, oskrbuje, vzgaja in varuje svoje člane ter jim daje tako psihološko (čustveno) kot socialno oporo. Omogoča jim prilagajanje kulturi, v kateri družina živi. Obenem ohranja tudi družbeno-kulturna izročila in jih prenaša iz generacije v generacijo. Družina svojim članom omogoča tudi razvoj lastne identitete in osebnosti. Poleg tega jim razvija občutek pripadnosti družini, vendar je kljub temu usmerjena v samostojnost vsakega družinskega člana. Razvijanje samostojnosti je nujno za nadaljnji celostni razvoj posameznika. Predvsem je nujno, da se razvijeta občutek za procesa separacije, ko se otrok odtuji od primarne družine in individualizacije, ko otrok razvija lastne interese, zanimanja (Tekavčič 1994: 163).

Družino, ki te osnovne funkcije izpolnjuje, imenujemo funkcionalna družina. To je tista družina, ki je odprta za zunanji svet. Je zunanje orientirana, otroku razvije občutek pripadnosti tako ožji družbeni skupnosti (družini), kakor tudi širši skupnosti. Otroka nauči ustreznega načina komunikacije z zunanjim okoljem. Otroci v takšni družini so veliko bolj ekstrovertirani, naučijo se reševati probleme na primeren način. Ustvarijo si socialna omrežja, v katerih pridobivajo nove izkušnje in vedenjske vzorce in veliko lažje rešujejo probleme in stiske, na katere naletijo, saj imajo več socialnih izkušenj.

Funkcionalna družina je prožna in prilagodljiva. Težave in konflikte, ki nastanejo v njej, je sposobna reševati na konstruktiven način. Takšna družina je sposobna spremeniti način življenja, če se pojavi potreba po tem. Pri tem ne ogrozi individualnega razvoja posameznih družinskih članov. Imenujemo jo tudi asimptomatska, kar pomeni, da njeni člani nimajo vedenjskih značilnosti, zaradi katerih bi potrebovali strokovno pomoč.

3.1.3 Družina z izkazanimi problemi

To je družina, ki bioloških, psiholoških in socioloških funkcij ne izpolnjuje. Ta družina je orientirana vase, v svoje člane. Svojim članom razvije močan občutek pripadnosti svoji družini kot nepogrešljiv del življenja. Razvije jim občutek pretirane pripadnosti, posledično jim ne razvija občutka separacije in individualizacije. To so družine, v katerih vladajo konfliktni odnosi med partnerjema ali med starši in otroki. V takšnih družinah je pogosto prisotno nasilje.

Zaradi pogostih konfliktnih odnosov se ne razvije zadostna stabilizacija otrokove osebnosti oz. se le-ta razvije na napačnih vzorcih in izkušnjah. Otroci tako dobijo nezadostne socialne izkušnje, ne razvijejo primerne komunikacije z zunanjim svetom, saj je njihovo družbeno okolje omejeno. Družina z izkazanimi problemi je toga, težko se prilagaja zunanjim dejavnikom. Svoje člane ovira in jim preprečuje nadaljnji osebni razvoj. Na tak način neprimerno posega v njihovo samostojnost in individualnost. Družino z izkazanimi problemi lahko imenujemo tudi simptomatska, saj največkrat eden izmed njenih članov začne kazati znake ali simptome, zaradi katerih je potrebna strokovna pomoč.

Poleg teh dveh idealnotipskih oblik obstajajo številne variacije obeh oblik družin.

3.2 ZNAČILNOSTI DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA, KI POVEČUJEJO POTENCIALNO NASILJE

Pojem zasebnosti je sinonim za družino, vendar je treba ločiti med pravico do zasebnega in pravico do družinskega življenja. Zasebno in družinsko življenje sta samo dva vidika pravice do zasebnosti. Iz tega logično izhaja vprašanje, kakšna je posameznikova pravica do zasebnosti z vidika družinskega življenja. Posameznikova zasebnost je z vstopom v intimno ali čustveno razmerje bistveno omejena. Poudariti je namreč treba dve ravni posameznikove zasebnosti z vidika družine: njegovo (individualno) zasebnost v odnosu do družinskih članov ter zasebnost posameznikov kot družinskih članov v odnosu do drugih posameznikov zunaj družine oz. do države (Filipčič 2002: 34).

Za družino je značilno veliko število pravil, ki jih morajo njeni člani spoštovati. Družinski člani se tudi nenehno nadzorujejo med seboj – pričakujejo ali zahtevajo od drugih, da bodo spoštovali pravila sožitja, ki temeljijo na zahtevah po prilagajanju, sklepanju kompromisov, podrejanju. In prav zaradi teh pravil je v družini malo zasebnosti. Že možnost fizične izolacije, eden od pogojev za zasebnost, v družini ni izpolnjena. Za družinsko življenje je značilen tudi močan vzajemen nadzor družinskih članov. Družinsko življenje je torej zasebno življenje, vendar ne kot individualno življenje, temveč kot skupnostno življenje, ki temelji na medsebojnem zaupanju (Rener 1995: 15 – 22). Družinsko življenje kot vidik pravice do zasebnosti že samo po sebi predstavlja določeno omejitev te pravice.

Nasilje v družini pogosto izvira ravno iz stisk posameznika, ki so posledica omejevanja zasebnosti v družini, ali pa je nasilje samo ena izmed oblik nadzora enega družinskega člana nad drugim.

Za družino sta značilni predvsem visoka stopnja intimnosti in zasebnosti. In ravno ti značilnosti ločita družino od vseh drugih družbenih skupin. Za družinske odnose je značilna visoka stopnja nasilja (Filipčič 2002: 40; Kanduč 1999: 33). Pri razumevanju visoke stopnje nasilja v njej, je pomembno upoštevati naslednje značilnosti družinskega življenja:

- Družinski člani opravljajo veliko skupnih dejavnosti (prehranjevanje, skrb za otroke, skupni izleti in dopusti itd.). To pomeni tudi več možnosti, za razhajanja glede pričakovanj in več priložnosti za razočaranje, jezo in depresijo.
- Za družino ni značilno samo veliko dejavnosti, ki privedejo do razočaranja ali nesoglasja, temveč je pomembna tudi stopnja prizadetosti posameznikov, ki je bistveno večja kot v podobnih situacijah zunaj družine. To je posledica dejstva, da so družinski člani močno čustveno vpleteni v družinsko dogajanje.
- Med družinskimi člani je pogosto prisotno prepričanje, da lahko družinski člani vplivajo na ravnanje in stališča drugih članov, npr. partnerja pričakujeta, da se mu/ji bo drugi bolj ali manj prilagajal. Želja po vplivanju in moči lahko povzroči konflikte že pri na videz povsem nepomembnih vprašanjih. Zaradi neuspešnega vplivanja na druge člane, se lahko pojavi nezadovoljstvo.
- V družini so prisotne tudi generacijske in spolne razlike v pogledih na življenje (izjema so družine istospolnih partnerjev in družine brez otrok), zato lahko govorimo o družini kot o socialni skupini, za katero so značilni konflikti interesov (spolni in generacijski).
- Družinske vloge so bolj pogojene z družbeno vlogo spolov in starostnimi razlikami, kot pa z različnimi interesi in sposobnostmi družinskih članov. Posledica tega je seksistična organizacija družine, ki ženski pripisuje ideološko vlogo materinstva in skrbi za družino. Takšna seksistična struktura družine je pogost povzročitelj konfliktov.

- Družinska zasebnost je eden od bistvenih razpoznavnih znakov družine, lahko rečemo, da je zasebnost sinonim za družino. Družina in dom predstavljata varno okolje, kamor se posamezniki umaknejo pred očmi javnosti in se zato lahko sprostijo. Družina je torej kraj, kjer je obseg formalnega in neformalnega (zunanjega) družbenega nadzora bistveno omejen. Zato je zasebnost družine tesno povezana z možnostjo nasilnega vedenja.
- Družinske člane lahko razdelimo v dve skupini: prostovoljne in neprostovoljne člane družine. Neprostovoljno članstvo izhaja iz krvnega sorodstva, npr. mladoletni otroci ne morejo izstopiti iz družine zaradi finančnih in čustvenih razlogov (nesamostjnost in nezrelost). Elementi neprostovoljnosti se lahko kažejo tudi v odnosu med partnerjema, kljub možnosti razveze zakonske zveze. Izraža se predvsem v obliki družbenih pričakovanj glede dolgotrajnosti zakonske zveze, pa tudi v obliki čustvenih in materialnih ovir.
- Nuklearna družina je stalno izpostavljena številnim strukturnim spremembam, ki so posledica življenjskega cikla: rojstvo otrok, odhod otrok od doma, staranje, upokojitev, ipd. Vse te dogodke spremljajo krize. Zaradi velikega čustvenega naboja, ki je značilen za družinske odnose, predstavlja družina za posameznika bolj stresno skupino kot druge družbene skupine.
- Dodaten vidik, pomemben za razumevanje visoke stopnje nasilja v družini, so kulturne norme, ki opravičujejo uporabo nasilja med družinskimi člani in hkrati obsojajo nasilje zunaj družine. To je najbolj očitno pri uporabi fizičnega nasilja nad otroki (povzeto po Filipčič 2002: 40–44).

3.2.1 Družinski indikatorji spolne zlorabe otroka

Neposredni:

- Nenavaden intimen telesni kontakt med očetom in hčero.
- Romantičen odnos med očetom in hčero.
- Poudarjen očetov interes za spolno aktivnost hčere.
- Močna rivaliteta med materjo in hčero.

Verjetni:

- Izoliranost – psihična ali fizična (zaradi kontrole).

- Socialna osamitev družine.
- Preustrežljiva naravnost družine do zunanjega sveta.
- Otrok ima posebno mesto v družini.
- Pogosta prepoved druženja z vrstniki.
- Omejevanja otroka in preprečevanje izvenšolskih aktivnosti.
- Neorganizirano, kaotično družinsko življenje.
- Nenavadno urejeno spanje, spanje v isti postelji.
- Neobičajne navade družinskih članov – skupno kopanje otroka in odraslega, hoja brez oblačil.
- Strogo normirano družinsko življenje, toga stroga pravila.
- Pretirano religiozno družinsko življenje.
- Otrok je prisiljen obnašati se po pravilih odraslih. Nosi preveliko odgovornost.
- Slabi seksualni odnosi med partnerjema.
- Poudarjena rivaliteta med otroki.
- Mnogo igrivih, spolno obarvanih opazk.
- Incest, zloraba v zgodovini družine ali družini staršev.
- Nekomuniciranje med člani družine.

Možni:

- Oče z močno kontrolo.
- Odsotna mati (pasivna, bolna, nervozna).
- Podredljiva, šibka mati (z vedenjem žrtve).
- Podredljiv, šibak oče (vedenje žrtve).
- Pomanjkanje naklonjenosti med materjo in hčerjo.
- Situacije zanemarjanja.
- Nerealistična pričakovanja.
- Veliko število nadomestnih staršev v in izven družine.
- Roditelj z osebnostnimi motnjami ali drugimi mentalnimi boleznimi.
- Zaostal odrasli v vlogi skrbnika.
- Odrasli, ki pričakuje takojšnjo hvaležnost.
- Ne kontrolira svojega impulzivnega obnašanja.

Socialni in družinski pokazatelji zlorabe

Naslednji seznam vključuje splošne dejavnike, ki so lahko povezani z zlorabo otroka v družini:

- Roditelji so mladi in nezreli.
- Roditelj, ki je osamljen, izoliran, brez podpore, depresiven.
- Medsebojni starševski odnosi, ki so slabi in večkrat nasilni.
- Roditelj, ki zlorablja droge ali alkohol.
- Roditelj, ki nima zadostne podpore.
- Roditelj, ki je občutljiv na kritike.
- Roditelj, ki ga odklanjajo, odrivajo ali je bil zlorabljen v svojem otroštvu,
- Roditelj s težavami pri učenju.
- Roditelj z nerealističnimi pričakovanji pri otroku.
- Roditelj, ki se premalo zaveda in pozna razvoj otroka in otrokovih potreb.
- Roditelj, ki pričakuje od otroka, da zadosti njegovim čustvenim potrebam.
- Roditelj, ki si otroka ni želel.
- Roditelj, ki pretirano ščiti otroka.
- Roditelj in otrok, ki sta bila zgodaj ločena.
- Gospodinjstvo z več majhnimi otroki.
- Gospodinjstvo z odraslo osebo (navadno moški), ki pa ni roditelj.
- Otrok, ki je težaven, bolehen, nesposoben.
- Otrok, ki je bolan v prvih mesecih življenja.
- Otrok, ki ima težave s prehrano in spanjem.
- Otrok, ki je razvil vedenje, s katerim hoče pritegniti pozornost.
- Otrok, ki se pretirano boji, da bo rekel ali storil kaj napačnega.
- Otrok, ki ni sposoben igrati se ali se noče igrati.
- Otrok, ki kaže ekscesivno psevdo-zrelo obnašanje ali hoče prevzeti odgovornost za starše.
- Otrok, ki kaže »otopelo opazovanje«.
- Otrok, ki kaže posebno zanimanje za igre z ognjem, vžigalicami (povzeto po Bašič 2006: 58–60).

4 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA ODNOSOV MED SPOLOMA IN NASILJE

Zaviršek (1998: 19) ugotavlja, da posameznik svoje družbeno delovanje organizira znotraj danih diskurzov, dominantnih kategorij in družbenih praks, obenem pa na te iste diskurze tudi vpliva in jih spreminja. Moški investirajo v diskurz očeta/moža, ki skrbi za družino, in v diskurz uspešnega človeka, ki je dejaven v sferi javnega ter je poleg tega tudi »dober prijatelj«. Ženske pa investirajo v diskurz matere/žene, ki skrbi za čustveno harmonijo v družini, vsakdanja gospodinjska opravila in vstopajo v plačano zaposlitev tako, da dejavnost zunaj družine čim manj vpliva na delo in dogajanje znotraj nje. Tradicionalna moška identiteta se veže na vedenje, ki manifestira moškost preko telesne moči in spolne potence. Takšen tradicionalen koncept moškosti ni daleč od fantazij o lastni moči, ki nastajajo in se ohranjajo preko nasilja. Nasilnost posameznika ali njegova pripravljenost, da postane objekt nasilja, je odvisna od:

- osebne izkušnje, med katerimi so zelo pomembne izkušnje iz otroštva,
- družbenih sporočil, ki konstruirajo ženskost in moškost,
- reprezentacije, ki jo izberemo zase, in od tega, kakšna oseba hočemo biti za druge (Zaviršek 1998: 13).

H. Moore (1998) govori o povezavi med nasiljem in pojavom, ki ga poimenuje »prekrižanje računov«, ki se lahko pojavi pri investiciji v določen subjektni položaj. Prekrižanje računov lahko razumemo kot nesposobnost, da se ohrani ali prevzame določen subjektni položaj glede na spol. Posledica tega je kriza samopodobe in socialne ocene samega sebe. Prekrižanje računov je lahko posledica nasprotij, ki se pojavijo pri prevzemanju različnih subjektnih položajev in pritiskov zaradi različnih pričakovanj v zvezi s samoidentiteto ali osebno prezentacijo navzven. Lahko se pojavi tudi, če druge osebe nočejo več prevzeti ali ohranjati svojega subjektne položaja v odnosu do subjekta in s tem postavijo pod vprašaj identiteto drugega. Prekrižanje računov se lahko pojavi tudi takrat, ko je oseba nesposobna, da bi sprejela pričakovano nagrado, ki izhaja iz prevzema določenega spolno specifičnega subjektne položaja. Feministična teorija je pogosto navajane razloge za izvajanje nasilja (kopičenje frustracij na delovnem mestu, neubogljivost otrok, partnerka, ki zavrača seksualnost, zahteve po avtonomiji družinskih članov/ic, ipd.) zavrnila kot izgovore povzročiteljev, ki tako poskušajo prenesti odgovornost za nasilje na žrtev, vendar se je takšna

kritična zavrnitev pokazala kot poenostavljanje. Čeprav odgovornosti za nasilje ni mogoče prenesti na žrtve, pa lahko razloge za nasilje beremo preko perspektive »prekrižanja računov«. Če dane razloge razumemo kot izjave, ki govorijo o rušenju fantazij, ko gre za položaj osebe v družini, družbi in drugih interpersonalnih razmerjih, nam govorijo o prekrižanju načrtov, na katere subjekt odgovarja z nasiljem. To se lahko zgodi tako pri moškem kot pri ženski. Prav zato je potrebno razloge, ki jih navajajo povzročitelji na osebni ravni, vzeti resno. Potemtakem je treba verjeti tudi ženski, ki trdi, da ni vedela za spolne zlorabe svojega otroka, saj je bil mož skrben in dober. Fantazije o lastni identiteti lahko ohrani le tako, da »ne vidi«, kaj se dogaja okoli nje. V tradicionalni družbeni vlogi ženske so njene identitetne fantazije močno povezane z idejami o urejeni družini, moževi/očetovi poštenosti in njeni lastni skrbi za otroke in ljubezni do njih. Ženska tako nadomesti svoje omejene možnosti samopotrjevanja v javni sferi in občutke nemoči v zunanjem svetu z izvajanjem nadzora nad družinskimi člani. Ženski je tako dodeljeno mesto skrbnice in nadzorovalke in iz njega črpa številne fantazije o svoji moči (Zaviršek 1998: 21).

Ženske in moški investirajo v svoje subjektne položaje najrazličnejše nezavedne fantazije, v procesu interpersonalnosti in družbenosti pa jim lahko marsikaj »prekriža račune«. To »prekrižanje računov« povzroči, da se prične zgradba identitetnih fantazij rušiti, od vsakega individuuma pa je odvisno, kako se bo na to odzval. Kakšne strategije bo privzela oseba, da ponovno vzpostavi identitetne fantazije, je odvisno od družbeno konstruiranega spola, normativnosti nasilja in dejanskih priložnosti za umik pred nasiljem.

Večja ko je identifikacija s tradicionalno družbeno vlogo moškega in ženske, večja je verjetnost, da bo pri moških fizično in spolno nasilje sredstvo za ohranjanje ali vzpostavljanje razrušenih fantazij o identiteti in moči. Pri ženskah je to nasilje drugačno, bolj je usmerjeno vase in manj vidno, odločilno pa je odvisno od lastnega pozicioniranja kot ženske in od izkušenj preteklega nasilja (povzeto po Zaviršek 1998: 19 – 21).

Pojav nasilja v družini si lahko razlagamo tudi s hegemonskimi in alternativnimi reprezentacijami nasilja. Hegemonske reprezentacije nasilja povzemajo in utrjujejo prevladujoče predpostavke in stereotipe o vlogah spolov. Tukaj sta prisotni dve glavni strategiji:

- nevtralizacija spolne določenosti problema in
- prizadevanje po spolni določitvi krivde.

Za prvo strategijo je značilno, da pri tematizaciji družinskega nasilja bolj ali manj izključuje vlogo družbenih spolov in relacije moči med moškimi in ženskami. Problem družinskega nasilja je prikazan kot »človeško nasilje« bodisi z izključevanjem dejstva, da veliko večino nasilja v družini zagrešijo moški nad ženskami, ali z izjavami, da sta oba spola enako nasilna.

Nasilno vedenje je pogosto prikazano kot nepredvidljivo dejanje ali dogodek, ki ga povzročitelj izvaja brez načrta, nenamerno, v afektu. V optiki hegemonске reprezentacije nasilja je nasilje torej **naključni odklon** posameznika (posameznice) in ne odraz relacij med spoloma (individualizacija nasilja v družini) (Medijske reprezentacije družinskega nasilja 2006: 49).

Nasilje je tako pogosto nevtralizirano glede na spol, vendar pa je vprašanje odgovornosti za nasilje in prenehanje nasilja ter zlorab (tudi zlorab otrok) pogosto povezano s spolom. Ta strategija⁴ išče vzroke za nasilje v ženskah ali otrocih samih, njihovem vedenju. Na tak način se minimizira nasilje moških in pomen nasilja v družini. Ženske (tudi otroci ženskega spola) so prek ideologije ženskosti in materinstva odgovorne za nasilje, ki ga izkusijo ali povzročajo.

Alternativne reprezentacije nasilja predstavljajo nasilje kot resen družben problem, ki zahteva sistemske rešitve. Nasilja v družini kot družbenega problema se lotevajo tako, da pojasnjujejo:

- njegove strukturne vzroke,
- povezavo s prevladujočo ideologijo spolov in spolnosti,
- problem predsodkov, ki še slabšajo položaj ženske kot žrtve nasilja,
- problematičnost povezovanja krivde in odgovornosti žensk oz. mater za nasilje v družini (povzeto po: Medijske reprezentacije družinskega nasilja 2006: 50).

Opolnomočenje proti nasilju zahteva oba pristopa:

- na osebni ravni podporo za moč, s katero posameznik preskušata različne in nove subjektne položaje,
- na politično-zakonodajni ravni pa nove zakonodajne rešitve, ki bi omogočale sistemsko praktično zaščito pred nasiljem.

⁴ Avtorji raziskave *Medijske reprezentacije nasilja* (2006: 49) jo imenujejo »Blame the victim« strategija.

5 SPOLNO NASILJE IN TEORIJA DRUŽINSKE DINAMIKE

Obstaja več socioloških teorij o pomenu družbenih struktur kot dejavnikov, ki pojasnjujejo (spolno) nasilje. V nalogi se bomo omejili na feministične teorije, ki nasilje pojmujejo kot izraz družbene moči povzročiteljev nasilja. Feministične teorije izhajajo iz dejstva, da večino nasilnih dejanj izvršijo moški. Z nasiljem želijo doseči oziroma utrditi nadvlado nad ženskami in otroki. Nasilje (kot izraz družbene moči) je najpogostejše in najučinkovitejše sredstvo družbene kontrole. Strah pred nasiljem po končanem dejanju nasilju namreč ne izgine, temveč ostaja ves čas kot prisotna grožnja, da se bo nasilje ponovilo. Po feminističnih razlagah gre torej pri spolnem nasilju za zlorabo družbene moči močnejših nad šibkejšimi. Spolno nasilje najpogosteje izvajajo odrasli moški nad ženskami vseh starosti. Nasilje nad ženskami in otroki z zornega kota feminizma tako ni razumljeno kot osebna patologija, temveč kot posledica tradicije, zgodovinske delitve moči med moškimi in ženskami in kot posledica socializacijskega obrazca, ki tolerira moško nasilje. Tudi spolno zlorabo otrok in mladostnikov moramo videti v luči moške prevlade nad ženskami, v luči dominantnosti in premoči, ki jo moški imajo nad ženskami in otroki.

V 80. in 90. letih 20. st. je strokovna javnost, predvsem zagovorniki sistemskih družinskih teorij, trdila, da je spolno nasilje nad otroki simptom disfunkcionalne družine, tj. neorganizirane družine z izkazanimi problemi. S tem so zavrnila feministične razlage o vzrokih nasilja, o zlorabi družbene moči s strani moških. Zagovarjali so tezo, da je spolno nasilje dokaz strukturnih družinskih problemov: sodobna struktura družine se je znašla v krizi in to je pravi vzrok za nasilje. Spolno nasilje je tako odraz problemov, ki so pogojeni z izbiro neustreznega partnerja ali s čustvenim zanemarjanjem; zloraba postane kazalec motenega delovanja družine. Spolno nasilje so temu primerno obravnavali kot eno izmed strategij preživetja družine, ki jih je družina razvila za sproščanje družinske napetosti. Predstavniki tega pristopa pri tem niso upoštevali neenakih razmerij moči med spoloma, kar je vodilo v porazdelitev »krivde« in odgovornosti za nasilje na vse družinske člane. Po tej teoriji sta vlogi povzročitelja in žrtve zamenjani, saj povzročitelj zaradi svoje nezmožnosti upreti se spolni sli, postane žrtev, žrtvi se ta status odvzame. Zaradi posledic spolnega nasilja, ki se odražajo na vedenju žrtve, pa so bile žrtve opisovane kot neprilagojene in problematične.

V primeru spolne zlorabe otroka so kot vzrok opredelili moten odnos med partnerjema, materi pa pripisali sokrivdo za nasilno dejanje: mati kot ženska ni izpolnila svoje vloge, seksualno ni zadovoljila svojega moža/partnerja, zato si je ta izbral otroka. Moten odnos mati – hči/sin je tako povod za spolno zlorabo. Zagovorniki sistemske družinske terapije so pri tem pozabili na dejstvo, da prav intrige in spletke povzročitelja največkrat pripeljejo do motenega odnosa med materjo in otrokom.

Predstavniki teorije družinske dinamike družino, v kateri je prisotna spolna zloraba, predstavljajo kot družino, za katero so značilni socialna izoliranost, družinske napetosti in moten odnos mati – otrok. Omenjene kategorije pa najdemo v vseh družinah z izkazanimi problemi, ne samo v družinah, kjer je prisotno spolno nasilje, zato niso zadosten dokaz za pojasnjevanje prisotnosti spolnega nasilja.

Teoretiki družinske dinamike predstavljajo svoj pristop kot teorijo, ki pojasnjuje vzroke spolnih zlorab, vendar govori zgolj o posledicah zlorab znotraj družine. Pomanjkljivost teorije družinske dinamike o vzrokih spolnega nasilja nad otroki se kaže tudi v dejstvu, da dve tretjini moških povzročiteljev izhaja iz širšega in samo tretjina iz ožjega družinskega okolja, v katerem živi zlorabljen otrok. Z reduciranjem spolne zlorabe na »problem v družini« zmanjšamo pomen nasilja in odvrnemo pozornost od institucionalnih zlorab (npr. zlorab v vzgojno-izobraževalnih institucijah, cerkvi). Sistemske družinske teorije zanikajo dejanski pomen problematike nasilja v družini, ki tako ostaja stvar zasebne sfere (Enders 2003: 38).

Naslednja pomanjkljivost družinskega pristopa je močna spolna definiranost vlog:

- oče – povzročitelj,
- mati – ne zlorablja, vendar ne zaščiti,
- hči – žrtev.

V sistemski teoriji oziroma teoriji družinske dinamike ne obstajajo posebni postopki dela z družino, kjer je mati povzročiteljica, ali kadar je žrtev zlorabe deček. Takšen način opredeljevanja zlorabe je škodljivo posploševanje, ker odvrča od potrebne senzibiliziranosti in globalnega razumevanja spolnega nasilja ter spodbuja stereotipen način mišljenja, prek katerega se ponotranji zgornji vzorec »tipičnega primera zlorabe«.

Če spolno zlorabo razumemo z vidika moči, je hčerka »idealna partnerka«, saj moški nima v nobenem drugem razmerju toliko (pre)moči kot v razmerju do hčere. Pri nobeni drugi ženski moški ne more prizadevanj za večjo samostojnost tako lahko zatreti in ignorirati kot pri lastni hčerki (Rijnaarts 1988). Spolno izkoriščanje hčere s strani očeta je izraz dojemanja ženske kot moške lastnine, toliko bolj, kadar gre za otroka ženskega spola (*»S svojo hčerko lahko delam kar hočem!«*) in odraz patriarhalne družbe in družinskih struktur v njej.

Hčerke, ki izhajajo iz patriarhalno strukturiranih družin, so podvržene večjemu dejavniku tveganja, da postanejo potencialne žrtve spolnega nasilja – tako znotraj kot izven družine. Razloge najdemo v pomanjkljivih in napačnih vzorcih vedenja in odnosov med spoloma, v strogo določeni hierarhiji med spoloma in patriarhalnem dojemanju ženske vloge v družini. Pri identifikaciji z materjo in spoznavanju lastne ženske vloge v družbi se mlade ženske že zgodaj naučijo, da so ženske na vseh življenjskih področjih postavljene v slabši položaj, odvisne od moških članov družine, zato tudi primorane tiho prenašati nasilje moških članov družine.

Spolno specifična socializacija dečkov in deklic je tudi razlog za šibek odpor oz. upor žensk (hčera) proti nasilju in ne spolna usmerjenost povzročitelja. Posledica tega je velik odstotek žrtev med pripadnicami ženskega spola. Ženske predstavljajo kar dve tretjini žrtev spolnega zlorabljanja (Enders 2003: 40).

Družine, v kateri se zlorabe dogajajo, niso patološke izjeme, temveč »povsem normalne« družine. So zgolj odraz družbene strukture, ki dopušča odraslim povzročiteljem, da praktično nekaznovano izražajo občutke moči in dominantnosti nad šibkejšimi (nad otroki in mladostniki, posebej nad dekleti).

Mnogi poudarjajo, da je nasilje posledica nesposobnosti nadzorovanja spolnega obnašanja drugega človeka (Moore 1994). To ne pojasni le nasilja nad ženskami in moškimi, temveč tudi nasilje nad materami in hčera in moškimi med seboj. V teh situacijah je ključno vprašanje, na kakšen način pomeni obnašanje drugih grožnjo naši samoreprezentaciji. Naš pogled nase namreč ni nikoli zgolj posnetek resničnosti, temveč je splet tistega, kar bi želeli biti, tistega, kar nam sporoča okolica, da »smo«, in tistega, kar sami mislimo, da smo. Naša samoocena je zato vedno del zavestnih in nezavednih predstav in želja samega sebe. V psihoanalitični terminologiji lahko govorimo o *identitetnih fantazijah* (Zaviršek 1998: 14).

Pomembna interpretacija, ki govori o problemu spolnega nasilja, je tista, ki povezuje koncept fantazije o identiteti s fantazijami moči. H. Moore (1994) poudarja, kot smo že omenili, da lahko nasilje in njegovo zvezo z družbeno konstruiranim spolom in spolnostjo pojasnimo le, če analiziramo, kako vplivajo fantazije o identiteti določene osebe na fantazije o njeni ali njegovi moči. Pogled na fizično in spolno nasilje s te perspektive odkrije, da se nasilje pojavi takrat, ko nekdo ali nekaj ogroža posameznikove identitetne fantazije in ko ne more več ohranjati fantazij o svoji moči.

Spolna zloraba otrok in mladostnikov ni izraz močnega spolnega nagona moških, ki ni zadovoljen s strani odrasle partnerke/partnerja. Raziskave o povzročiteljih so pokazale, da spolno nasilje ne izvira iz pomanjkanja spolnosti, temveč iz želje po dodatnih oblikah spolnosti. Prav tako vzrok za dejanje spolne zlorabe ni duševna bolezen, osebnostne motnje, konflikti na delovnem mestu ali homoseksualne težnje. Takšni miti odvzemajo povzročitelju odgovornost, ga predstavljajo kot žrtev, ki potrebuje usmiljenje in pomoč ter krivi za dejanje druge ljudi ali okoliščine (Heiliger 1999 v Enders 2003: 41).

Tradicionalne razlage iskanja vzrokov pri povzročiteljih spolnega nasilja fenomen spolnega nasilja individualizirajo in mu odvzemajo družbeno pomembnost. Spolno nasilje ni in ne more biti problem zasebne sfere in posameznikov v njej, temveč predstavlja širši družben problem. Prav zato moški niso označeni neposredno samo kot povzročitelji (dejanski ali potencialni), temveč obenem tudi kot člani družbe, ki na nek način sprejemajo zlorabo otrok s strani drugih moških in tako nasilje normalizirajo (Hagemann-White 1998 v Enders 2003: 41).

Večina moških sicer ne povzroča spolnega nasilja, vendar pa mnogi izražajo razumevanje in sočutje z dejanskim povzročiteljem nasilja, da »se niso mogli upreti čarom »zapeljivke«. Mnogi vidijo v mitu oziroma stereotipu pataloškega posiljevalca ali pedofila neke vrste grešnega kozla, ki ne more biti odgovoren za svoja dejanja, hkrati pa potencialnim povzročiteljem omogoči lažje distanciranje od navidezno »nenormalnega povzročitelja spolnega nasilja«. Moška seksualnost je zato pogosto še vedno označena kot nenadzirljiva sila, ki mora biti kot taka družbeno sprejeta.

Družbeno pozicioniranje individuuma je ključnega pomena, ko govorimo o spolnem nasilju. Zanikanje in zmanjševanje teže dejanja bo manjše, ko gre za povzročitelje, ki so pozicionirani v manjvredni položaj. V ideološki kolektivni zavesti je kulturno pričakovano, da bo oseba z nizko izobrazbo in s slabim ekonomskim statusom tudi fizično in spolno nasilna (Zaviršek 1998: 11). S tem se utrjuje splošne družbene stereotipe o patologiji »drugih« in postavlja spolno nasilje nad otroki in mladostniki na marginalno stran.

6 SPOLNO NASILJE NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI

6.1 SPOLNO NASILJE KOT POSLEDICA RAZMERJA MOČI

Spolno nasilje je na splošno definirano kot nezaželen poseg v posameznikovo spolno integriteto. Zajema vsako dejanje, s katerim se ena od vpletenih oseb ne strinja. Cilj spolnega nasilja ni spolni odnos in orgazem, pač pa je pri njem, tako kot v primeru psihičnega in fizičnega nasilja, bistveno dokazovanje premoči in popolnega nadzora enega posameznika nad drugim oz. nad žrtvijo.

Povzročitelji spolnega nasilja so v veliki večini primerov (90 %) moški (Waiss 2001). To so povsem običajni moški, pripadniki vseh ras in nacionalnosti, starosti, z različno izobrazbo in družbenim statusom, ki v večini primerov ne kažejo nobenih očitnih vedenjskih motenj. Žrtve spolnega nasilja so v večini primerov ženske in otroci.

Spolno nasilje je v feministični literaturi sredstvo, s katerimi moški podrejajo in ponižujejo ženske (in otroke) tako, da jih potisnejo v vlogo spolnega objekta. V tem smislu je spolno nasilje manifestacija in obenem reprodukcija, utrjevanje neenake porazdelitve zasebne in družbene moči med spoloma.

Odrasel človek je v odnosu do otroka vselej v položaju močnejšega. Povzročitelj tako izkoristi svojo pozicijo moči in avtoriteto, kot tudi odvisnost otroka od odraslega. Pri obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki se je uveljavil termin »spolna zloraba otroka«, pri čemer je zloraba pravno formalno opredeljena kot spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let. Katja Bašič v priročniku *Zloraba otrok – Nasilje v družini* definira spolno zlorabo takole: »O spolni zlorabi govorimo takrat, ko gre za udeležbo otrok v spolnih aktivnostih z odraslo osebo ali osebo, ki je starejša ali večja od njih, pri katerih je otrok zlorabljen kot spolni objekt za zadovoljevanje spolnih potreb ali želja osebe, ki je starejša od njega in pri kateri nima možnosti, da bi izbral, ali privolil v spolno aktivnost ali ne. Gre za neenako porazdelitev moči v odnosu med njim in drugo osebo.«

Obstajajo različne oblike spolne zlorabe.⁵

Ker je včasih težko presoditi, ali je šlo za želena ali neželena spolna dejanja, navaja Deegener (2005: 22) tuje študije, ki predlagajo kot varovalo določeno starostno razliko med povzročiteljem in žrtvijo. Tako predlagajo za otroke do 12. leta starostno razliko petih let med povzročiteljem in žrtvijo, za starejše otroke in mladostnike pa naj bi bila ta razlika 10 let. Problematično pri tej razlagi je, da ne predvideva spolnega nasilja s strani mlajših oz. enako starih otrok. V zakonodajah, ki jih bomo preučili v nalogi, predlagane starostne razlike niso upoštevane.

Nekateri znanstveniki želijo spolno zlorabo omejiti samo na dejanja, ki so v povezavi s telesnim stikom. Trdijo, da ekshibicionizem in vojarizem nista tako škodljiva in ne puščata hudih negativnih posledic na otroku (Deegener, 2005: 23). Vendar otroci in mladostniki doživljajo tudi take oblike spolnih dejanj kot nasilje, posledice pa so za njih lahko zelo hude.

⁵ **GOLOTA:** odrasla oseba hodi gola po hiši pred vsemi člani družine ali nekaterimi od njih; **NESRAMNE PRIPOMBE:** odrasli daje pripombe o spolnosti ali otrokovemu telesu; **RAZKAZOVANJE GENITALIJ:** odrasli otroku kaže genitalije in vanje usmeri otrokovo pozornost; **OPAZOVANJE OTROKA:** odrasli na skrivaj ali odkrito opazuje otroka v erotični poziciji; **FOTOGRAFIIRANJE OTROKA:** odrasli fotografira otroka ali odkrito opazuje otroka v erotični poziciji; **UPORABA PORNOGRAFIJE:** odrasli kaže otroku pornografsko literaturo ali video filme ali prisili otroka, da se udeležuje pornografskih aktivnosti; **POLJUBLJANJE:** odrasli dolgo in intimno poljublja otroka. Ta način poljubljanja naj bi bil namenjen samo odraslim. Celo zelo majhni otroci čutijo neprimernost takega obnašanja in jim je ob njem lahko neprijetno; **OTIPAVANJE:** odrasli otipava otrokove prsi, trebuh, genitalno področje, notranjo stran stegna ali zadnjico. Otroku na enak način lahko otipava odraslega na njegovo zahtevo; **MASTURBACIJA:** odrasli masturbira, medtem ko ga otrok gleda. Odrasli gleda otroka kako masturbira, odrasli in otrok opazujeta drug drugega, medtem ko masturbirata; **FELACIJA:** pri tej vrsti oralno genitalnega stika odrasli moški prisili dečka, da vzame v usta njegov penis, nato pa še sam vzame dečkov penis v usta; **KUNILINGUS:** pri tej vrsti oralno genitalnega stika se mora otrok z jezikom in usti dotikati spolovila ali vaginalnega področja odrasle ženske ali pa se odrasli (moški ali ženska) z usti dotikata spolovila ali vaginalnega področja deklice; **DIGITALNA PENETRACIJA (PENETRACIJA S PRSTI) V ZADNJIK ALI DANKO:** povzročitelj lahko vtakne v zadnjik tudi razne predmete (barvice, svinčnik...); **PENETRACIJA S PENISOM V ZADNJIK ALI DANKO – SODOMIJA:** odrasli lahko otroku to stori večkrat brez poškodb, ker je zadnjik v otroštvu prožnejši; **DIGITALNA PENETRACIJA (S PRSTI) V VAGINO:** povzročitelj s prsti penetrira v vagino; **PENETRACIJA PENISA V NOŽNICO:** moški s penisom penetrira v vagino; »**SPOLNI ODNOS NA SUHO**«: je slengovski izraz, ki opisuje odnos, pri katerem odrasli drgne svoj penis ob otrokovo genitalno področje ali ob notranjo stran njegovih stegen ali ob otrokovo zadnjico; **PRISILNI SPOLNI AKT Z ŽIVALJO – BESTIALNOST:** o bestialnosti govorimo takrat, ko odrasli otroka prisili, da živali drgne spolovilo ali da ima spolni odnos z živaljo (Prirejeno po Bašič 2002: 19).

Spolna zloraba ni nujno vedno povezana s telesnim stikom, lahko se manifestira tudi v obliki neprimernih besed ali pogledov, ki otroka reducirajo na spolni objekt odraslih oz. starejših oseb.

Več kot polovica spolnih zlorab nad otroki se zgodi v družini. 90 % zlorab se začne pred otrokovim 12. letom, najpogosteje med 6. in 8. letom starosti in traja povprečno od 3 do 5 let. Na področju spolnih zlorab obstaja še vedno veliko t.i. sivo (temno) polje, to je število neodkritih spolnih zlorab. Posebej zaskrbljujoči so podatki tujih strokovnjakov, ki odkrivajo, da je od razkritih zlorab prijavljenih samo nekje od 6 do 12 %. Podatki zbranih nemških študij, izvedenih med leti 1995 in 2002 (*Bundesdeutsche Studien zum sexuellen Missbrauch an Kindern*)⁶ kažejo, da je bilo resničnih 90 % razkritih zlorab, vendar jih je bilo mogoče dokazati le 46 %. Več kot polovica žrtev ni v času zlorabljanja za zlorabo povedala nikomur (v lit.: inter. vir 10).

Ko govorimo o žrtvah spolne zlorabe, imamo največkrat v mislih dekleta, kar seveda ne pomeni, da fantje niso žrtve zlorabljanja. Po podatkih K. Frei (1996) naj bi bilo zlorabljenih približno 19 % deklic in 9 % dečkov. Otroci z najrazličnejšimi motnjami (posebnimi potrebami) so štiri do desetkrat bolj podvrženi spolnemu zlorabljanju kakor njihovi vrstniki (v lit.: inter. vir 11). Pri mladih dekletih, ki so žrtve spolnega zlorabljanja, obstaja trikrat večja možnost zlorabe alkohola in drog, prehranjevalnih motenj (anoreksija, bulimija in prenašanje) ter psihiatričnih motenj, ko odrastejo. Obstaja velika verjetnost, da postanejo že zelo zgodaj spolno aktivne in si iščejo starejše partnerje, ki jih lahko ponovno pripeljejo v krog zlorabe ali odvisnosti (prav tam).

Raziskave v Evropi in Ameriki so pokazale, da naj bi vsako tretjo/četrto dekle in vsak sedmi/osmi fant imela izkušnjo spolnega nasilja.

Finkelhor in Williams pravita, da naj bi bilo spolno zlorabljenih 27 % deklic in 16 % dečkov. Povprečna starost žrtev naj bi bila 9,9 let za dečke in 9,6 let za deklice. Spolna zloraba naj bi se za 22 % dečkov in 23 % deklic začela pred izpolnjenim osmim letom starosti. Večina povzročiteljev/ic je deset ali več let starejših od žrtve (prav tam).

Otroci in mladostniki doživljajo spolno zlorabo v naslednjih štirih fazah, ki so vedno povezane s preživetim dogodkom. Najprej nastopi **faza skrivanja oz. zatajevanja**, ki je

⁶ Gre za 11 različnih študij, ki so bile narejene v Zvezni republiki Nemčiji, med leti 1995 in 2002. Avtorji študij so navedeni na inter. viru 10.

povezana s pritiski in izsiljevanjem s strani povzročitelja. V tej fazi žrtev še ne kaže znakov zlorabljanja. Po tej fazi nastopi **faza nemoči**, ko so že prisotni prvi opozorilni znaki, kot so depresija, jeza, obup, učne težave ipd. Sledi **faza reagiranja**, kjer se kažejo osebne motnje, pasivno sprejemanje položaja, motnje prehranjevanja ipd. Zadnja faza, v kolikor do nje pride, je **faza odkritja**. To pomeni, da žrtev zlorabo razkrije bodisi sama bodisi je zloraba razkrita s strani drugih ljudi v okolici (Deegener 2005: 89 – 127)

6.2 ZGODOVINSKI POGLED NA POJAV SPOLNE ZLORABE

Ko govorimo o spolni zlorabi, se poraja vprašanje, ali je v družbeni sedanjosti več nasilja nad otroki in mladostniki kot v preteklih družbenih oblikah in strukturah. Zgodovinski pregled odnosa odraslih do otrok kaže, da so otroci žrtve nekakšnega starostnega šovinizma. Kot ugotavlja A. Puhar v knjigi *Prvotno besedilo življenja* čim dlje v zgodovino sežemo, tem manj učinkovito in ustrezno so se starši vedli do razvojnih potreb svojih otrok. Za enega najstarejših namigov v zgodovini spolnega nasilja tj. spolni želji po majhnih otrocih velja približno 5000 let star zapis Sumercev: »(Bog) Enlil pregovarja (boginjo) Ninlil, da bi spolno občevala. Ona ne želi. Moja vagina je premajhna. Ona (vagina) ne razume, kaj je to spolni odnos. Moje ustnice so premajhne. One (ustnice) se ne znajo poljubljati« (Deegner 2005: 43).

Primeri slabega ravnanja z otroki in tudi spolnega nasilja nad njimi se povezujejo s samim začetkom zahodne civilizacije. Za antiko je značilna absolutna avtoriteta moškega – očeta nad družinskimi člani in premoženjem družine. Oče je imel »proste roke« pri ravnanju s svojim otrokom. Otroke so pojmovali kot miniaturne odrasle, ki so morali spoštovati in ubogati svoje starše. Tudi v Rimu je imel oče pravico prodati, zavreči, ubiti ali žrtvovati svojega otroka. Zakonik XII. plošč je očetovo oblast nekoliko omejil s tem, da so otroka lahko prodali samo trikrat. Odrasčanje v antičnih visokih kulturah je velikokrat pomenilo tudi veliko nevarnost, da postane otrok žrtev spolnega nasilja, kar prikazujejo naslednji primeri:

- Da bi preprečili homoseksualno spolno nagnjenost do dečkov, so bile v stari Grčiji zveze z dečki mlajšimi od 12. let strogo kaznovane. Vendar so bile dejanske kršitve zelo redko obravnavane.
- V grških pristaniških mestih so mlada dekleta in fantje lahko delali kot prostitutke/ti.
- V Atenah je bilo možno mlade fante za seks najeti celo s pogodbo.

- V starem Rimu je bilo veliko moških, ki so v bordelih iskali kastrirane dečke, ki so bili kastrirani že v »zibelki«, že kot dojenčki. Ti fantje so bili predvideni za delo v bordelih. Cesar Domicijan je tako obliko kastracije kasneje kaznoval (Deegener 2005: 43).

V pravnem jeziku tistega časa, kot tudi v Stari zavezi, je bilo posilstvo dekleta ali ženske obravnavano bolj kot premoženjski delikt storjen v škodo moškega, kakor pa spolni delikt proti volji ženske ali dekleta (žrtve). Tudi poškodbe, ki so bile posledica psihičnega in fizičnega nasilja, niso bile odločilne za kazenski pregon. Spolno nasilje je bilo kaznovano samo v primeru, kadar je npr. moški posilil še ne zaročeno dekle brez dovoljenja dekletovega očeta, posilil. Posledično je moral to dekle poročiti in očetu izplačati ceno za nevesto. V Devteronomiju, peti Mojzesovi knjigi, ki je ena izmed knjig Stare zaveze, piše (5 Mz: 22, 28–29): *»Če kdo sreča dekle, devico, ki ni zaročena, in jo zgrabi in leži pri njej, pa ju najdejo, mora dati moški, ki je ležal pri dekletu, njenemu očetu petdeset šeklov srebra in jo imeti za ženo, ker jo je onečastil. Ne sme je odsloviti vse svoje dni.«*

Po devteronomijskem zakoniku so morali vsako zaročeno devico, ki pri posilstvu »znotraj mestnega obzidja« ni kričala, kamenjati. Za tem stoji še danes uveljavljena predstava, da posilstvo lahko preprečimo s kriki na pomoč. V kolikor se je posilstvo zaročenega dekleta zgodilo izven mestnega obzidja ali na polju, so upoštevali pravno rešitev. To je pomenilo, da se moški, ki je z njo »občeval« ne sme poročiti, dekleta pa se ne sme kaznovati. Če je moški posilil devico, ki še ni bila zaročena v mestu, sta bila oba deležna iste kazni – kamenjanja do smrti, saj so predvidevali, da bi se lahko branila s kričanjem in bi jo rešili. Če je bila posiljena na polju ali izven mesta, so upoštevali pravno rešitev – posiljevalec je plačal očetu denarno kazen, nato sta se morala poročiti. Posilstvo poročene ženske pa je bilo definirano kot prešuštvo in je bilo kaznovano s smrtjo obeh (žrtve in povzročitelja).

Dinina zgodba iz Svetega pisma (1 Mz: 34) je svarilo vsakomur, ki je hotel storiti silo hebrejski hčeri, obenem pa svari hčere, da ne bi odšle predaleč od hiše svojih očetov. Dine je nedolžna hči (devica) Jakoba in Lije, ki jo je posilil nek pogan. Napadalec, ki se je ravnal po lastnih plemenskih predpisih, je Jakoba in družino posiljene hčere zaprosil za njeno roko. Jakobovi sinovi so se pretvarjali, da se strinjajo in so predlagali posiljevalcu ter njegovim bratom, naj se, kot vsi Hebrejci, obrežejo. Po končanem obredu so oslabelega posiljevalca in njegove sobrate poklali in se polastili njihovih žensk in goveda (Brownmiller 1988: 27). Ta

zgodba govori le o maščevanju in zadoščenju moških, medtem ko o pomoči in zadoščenju žensk (žrtev) niso pisali in govorili.

Devištvo in zvestoba ženske sta bila v času nemškega ljudskega prava (nem. »Volksrecht«) med 5. in 8. st., tako kot za časa pravnih knjig in mestnih pravic (nem. »Rechtsbuecher«) in (nem. »Stadtrechte«) med 12. in 13. st. in splošnega nemškega prava (16. in 18. st.) odločilna kriterija odločanja o kaznivosti posilstva. Po ljudskem pravu v nemški pokrajini Schwabing (im. »Schwabenspiegel«, 1274) so morale »potujoče« ženske (Nomadke) dopustiti nasilen spolni odnos. Povzročitelj je bil kazensko preganjan le v primeru, če je žrtev (ženska) med posilstvom glasno kričala in je takoj zatem posilstvo prijavila pristojnemu organu.

V času Nürnberških mestnih pravic (im. »Sachsenspiegel«) v 13. st. je bilo tudi posilstvo »obrekovane« ženske kaznovano, v času kazenskega pravnega reda Karla V. (16 st.) pa je bila ta določba odpravljena, kaznovano je bilo (s smrtjo) samo posilstvo »neobrekovane« ženske, vdove ali device.

S širjenjem krščanskega nauka in etike je prišel do veljave pojem »nedolžnosti otroka«, pri čemer sta postajala v očeh družbe otroška spolnost in spolno izkoriščanje vedno bolj nemoralna in škodljiva za otroka. Postopoma se je v srednjem veku oblikoval humanejši odnos do vzgoje otrok. Philippe Aries v svojem delu *Otrok in družinsko življenje v starem režimu* iz leta 1991, opisuje odnos odraslih do otroštva. Otroštvo je bilo omejeno samo na začetno dobo nebogljenosti, šele v srednjem veku so začeli govoriti o dveh obdobjih oz. občutjih otroštva: o *ljubkovanju (mignotage)*, ki je bilo omejeno do dveh let in o *nedolžnosti in šibkosti otroka*, ki traja med drugim in petim oz. sedmim otrokovim letom starosti. Šele z ustanavljanjem prvih šol se je otroštvo podaljšalo v adolescenco in takrat lahko začnemo govoriti o treh obdobjih otroštva, ki vključuje tudi adolescenco.

V knjigah o vzgoji v 18. in 19. st. so svetovali, da naj odrasli v skladu s pravili »vohunijo« za otroki, da bi lahko pravočasno zatrli kakršnekoli spolne občutke. Leta 1813 je pedagog Niemeyer v knjigi *Osnovna načela vzgoje in pouka*, svaril pred naslednjimi znaki izrazitega spolnega nagona: »tople pernice (postelje), ozka, stisnjena oblačila, vznemirjenost spolnega organa med jahanjem na palici ali igralnem konju, med guganjem na kolenih ter med spuščanjem po ograji na stopnicah, nenavadno križanje nog, skupno kopanje brez oblek« (Deegener 2005: 45). Svaril pa je tudi pred »pravim zapeljevanjem« s strani starejših oseb,

moških in ženskih služabnikov, frizerjev, »nasladnežev«, šaljivcev, mlajših vrstnikov, ki so že bili »zapeljani in so pokvarjeni«, ali celo – »horrendum dictu!« s strani učiteljev in vzgojiteljev« (Deegener 2005: 45).

Od renesanse dalje otrok niso več pojmovali kot majhne, miniaturne odrasle. Pomemben je postal razvoj po posameznih stopnjah od otroštva do mladostništva. Vzporedno z razmišljanjem, da so razvojne stopnje otroka in mladostnika zelo pomembne za otrokov razvoj, je pomembno vlogo pri zmanjševanju spolnega nasilja nad otroki odigrala tudi družbena nujnost. Če so hoteli ohraniti novo nastalo strukturo meščanske družine, utemeljeno na spolni monogamiji, so morali odnos otrok – starši osvoboditi spolnih dražljajev. Poleg tega se je uveljavilo kapitalistično orientirano mišljenje, po katerem, so duševno in telesno zdravi otroci bolj koristni za potrebe industrije in vojske, kakor izkoriščani, bolni otroci (Deegener 2005: 46).

Kljub spremembi družbene miselnosti, je bilo spolno nasilje nad otroki še vedno pogosto. V javnih bolnišnicah v kraljevini Prusije so leta 1899 zdravili 13.971 žensk s spolnimi boleznimi: od tega je bilo 434 deklet mlajših od 14 let in 4268 deklet v starosti med 15 in 20 let (Deegener 2005: 47). Glede na dejstvo, da v tistih časih zdravljenje v bolnišnici ni bilo tako razširjeno, raziskovalci menijo, da je bilo dejansko število okuženih približno štirikrat večje. Veliko teh deklet je bilo spolno zlorabljenih s strani očetov, bratov in služabnikov družine. Nekatera so postala okužena še pred vstopom v šolo. Nekatera dekleta so se že zelo zgodaj začela ukvarjati s prostitucijo in se okužile na tak način. Leta 1876 je v Londonu živelo približno 20.000 otrok, pri čemer so se dekleta preživljala povečini s prostitucijo. Sredi 19. stoletja je bila v Londonu vsaka šestdeseta hiša bordel in vsaka šestnajsta ženska prostitutka.

Leta 1889 so strokovnjaki na mednarodni konferenci v Bruslju ugotovili, da 70 % prostitutk pred 21. letom zboli za sifilisom. Cinično so stanje imenovali: »*Razdevičene s šestnajstimi, prostitutke s sedemnajstimi in okužene s sifilisom z osemnajstimi.*« Leta 1884 so tudi v Budimpešti odkrili 400 deklet med 12. in 15. letom, ki so bila spolno zlorabljena. Situacija je bila podobna tudi na Dunaju, in sicer so predvidevali, da je polovica neregistriranih prostitutk še mladoletna. Delež mladoletnih prostitutk, aretiranih v Parizu med letom 1878 in 1887, je znašal kar 46,7 % ali 12.615 odkritih mladoletnih prostitutk. Med leti 1888 in 1898 je se delež še zvišal, in sicer je znašal 48,8 % ali 14.072 deklet. (Deegener 2005: 47).

Pariški sodni izvedenec Bernard je leta 1886 napisal: *»Spolna zloraba majhnih otrok je dandanes zelo pogost delikt, predvsem v gosto naseljenih industrijskih predelih. Pri tovrstnih zločinih so obtoženi ponavadi zreli, starejši moški, in lahko bi rekli, da je starost »kršilca zakonov« največkrat obratno sorazmerna s starostjo njegove žrtve«*⁷ (Deegener 2005: 47).

V zadnjih sto letih je zanikanje oz. priznanje spolne zlorabe tesno povezano z zgodovino psihoanalize. Freud je leta 1896 s pomočjo 18 pacientk, ki so bile spolno zlorabljene, sestavil listo histeričnih (nevrotičnih) simptomov, ki se pojavijo kot posledica spolne zlorabe. Svojo teorijo je poimenoval teorija zapeljevanja (žrtve so bile zapeljane). Nevrotiki skrivoma v svoji duševnosti predelujejo nekaj, kar je tako strašljivo, da s tem ne morejo priti na dan, ne morejo se nikomur zaupati. Ne preostane jim drugega, kot da grozljivo skrivnost zadržijo zase. Vendar je breme pretežno in posledice se poznajo v duševnem zdravju. Tako naj bi bil Freud prvi, ki je pomislil na povezavo med nevrotičnim značajem in izkušnjo spolne zlorabe, tj. da lahko nekdo zaradi izkušnje spolne zlorabe razvije hudo nevrotičnost. Eno leto kasneje je teorijo o povezanosti spolne zlorabe s pojavom histerije, zamenjal s teorijo Ojdipovega in Elektinega kompleksa, po kateri si otrok pravzaprav želi spolnosti s staršem nasprotnega spola: *»Prišel sem do uvida, da so ta poročila (pacientk, ki so bile zapeljane s strani očeta) neresnična. Tako sem se naučil, da se histerični simptomi razvijajo iz fantazij in nimajo osnove v realnih dogodkih«* (Deegener 2005: 48). Opisano Freudovo spremembo si znanstveniki razlagajo z naslednjimi dokazi:

- Nezavedna obramba pred preživeto spolno zlorabo s strani njegovega očeta,
- strah pred poklicno izoliranostjo in
- skrb, da bi psihoanalizo pripeljal na slab glas.

Leta 1932 je Ferenczi v svojem predavanju opisal problematiko spolne zlorabe in s tem naletel na velik odpor pri psihoanalitikih. *»Dejanska posilstva majhnih deklic, ki so skoraj še dojenčki, podobna spolna dejanja odraslih žensk na dečkih in tudi med istospolnimi osebami sodijo k vsakdanu. Tudi otroci najbolj puritanskih družin, so žrtve spolnih zlorab, in to veliko pogosteje kot si mislimo. Včasih so povzročitelji starši, ki na tak patološki način iščejo nadomestilo za lastno nezadovoljnost ali zaupne osebe, kot so sorodniki, hišni učitelji, služabniki, ki izkoristijo nevednost in nedolžnost otrok«* (Deegener 2005: 48).

⁷ Dolgo so za prve, ki so opozarjali na pretepe ne otroke, veljali zdravniki – pediatri. Vendar po mnenju nekaterih to niso bili zdravniki, temveč sodni izvedenci – forenziki. Že leta 1860 je dr. Ambrose Tardieu, forenzični patolog iz Francije, dokumentiral prve primere otrok, ki so umrli zaradi posledic pretepanja (Filipčič 2002: 144).

V Sloveniji so prvi spregovorili o nasilju nad otroki (vendar ne o spolnem nasilju) pediatri. Leta 1979 je P. Kornhauser na *Derčevih dnevih slovenske pediatrije* prvi opozoril na ta pojav pri nas. Pomembna družbena sprememba, ki stoji za gibanjem proti zlorabi otrok, je gibanje za emancipacijo žensk. Velik napredek na tem področju pomenijo feministične teorije, ki so začele govoriti tudi o pojavu spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. Oblikovale so smernice za sodobno obravnavanje različnih oblik nasilja in narekovale različne koncepte pomoči za specifično vrsto nasilja. Feministične teorije so pomembno prispevale k odpravi načela zasebnosti družine in s tem tudi odnosa staršev do otroka.

Na razvoj svetovalnega (profesionalnega in prostovoljnega) dela z ljudmi, ki so preživeli zlorabo, so po svetu vsekakor močno vplivala civilna družba oz. različna laična gibanja za zaščito otrok pred nasiljem. Gibanja za zaščito otrok so dosegla velik napredek s sprejemom *Konvencije OZN o pravicah otrok*, ki je postal prvi dokument take vrste v zgodovini (glej 4. poglavje – *Mednarodni dokumenti za zaščito otrok pred nasiljem*).

Prva zloženka na temo zlorabe otrok v Sloveniji (*Spolni napad na otroka – ni opravičila NIKOLI*) je bila izdana leta 1990 na *Ministrstvu za notranje zadeve*. Avtorica je bila Katja Bašič, nesporna avtoriteta na področju delovanja proti zlorabam, ustanoviteljica krizne telefonske linije *ZA-TE* in *Združenja proti spolnemu zlorabljanju otrok*.

Povsod po svetu je moč najti skupno značilnost na področju odkrivanja spolnega nasilja: močan proces zanikanja, ki ga reproducirajo tudi različne službe. Ti procesi potekajo na treh ravneh:

- Benigno zanikanje je povezano s pomanjkanjem bistvenih informacij in znanja ter z nezaupanjem v strokovnih krogih.
- Transformirajoče zanikanje je posledica napačnih informacij, nezadostnega znanja, kar ima za posledico postavljanje napačnih vprašanj.
- Tretja vrsta zanikanja obstoja in razširjenosti spolnega nasilja je maligno zanikanje, ki nastane zaradi zavestnega interesa, da se prikrije realnost in da to vprašanje ostane tabu tema. Vsi trije načini (ravni) se lahko dogajajo na individualni in na institucionalni ravni (Zaviršek 1994: 154).

Iz napisanega lahko sklepamo, da spolno nasilje nad otroki in mladostniki ni pojav sodobne družbe, temveč spremlja človeka od njegovih začetkov naprej. Zaradi večje senzibiliziranosti

javnosti in drugačnih moralnih norm je postalo spolno nasilje nad otroki in mladostniki tema javnih diskusij in s tem tudi nesprejemljivo in prepovedano.

6.3 POSLEDICE SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI

Spolna zloraba vodi skoraj vedno k travmatični izkušnji žrtve. S terminom »žrtev« imenujemo tudi t.i. opazovalce oz. priče zlorabe, npr. brata, ki je priča zlorabljanju svoje sestre ali mamo, ki je naključna priča spolni zlorabi svojega otroka s strani življenjskega partnerja oziroma moža. Travmatski dogodek običajno opredeljujemo kot dogodek ali dogajanje, katerega stvarne razsežnosti po svoji naravi ali po svoji intenziteti presegajo običajna stresna doživetja in pri skoraj vseh ljudeh povzročajo grozo, trpljenje in psihofiziološke motnje (A. Mikuš. Kos, V. Slodnjak 2000: 11). Večina travmatskih dogodkov je nenadnih in nepričakovanih, kar povečuje njihov rušilni psihični učinek.

Zaradi preplavljenosti z negativnimi dražljaji doživi mnogo žrtev popolno nemoč in nezmožnost obrambe. Obramba pred dražljaji zunanjega sveta odpove, možgani so preveč zasedeni s predelavo informacij o samem travmatičnem dogodku. Otroci in mladostniki dogodka ne zmorejo razrešiti oz. si ga razjasniti. Otroci so še posebej ogroženi in izpostavljeni travmatičnim izkušnjam, saj še nimajo zgrajene osebne identitete in razpolagajo z omejenimi obrambnimi mehanizmi, ki bi jih zaščitili. Posebej zelo mlade žrtve spolnega zlorabljanja težko dojamejo, kaj se jim je zgodilo, saj je njihov čut za realnost in opisovanje dogodkov še zelo pomanjkljiv. Otroci in mladostniki, ki so preživeli spolno zlorabo, ne zmorejo sami predelati travmatskega dogodka, temveč nujno potrebujejo pomoč.

Žrtve doživljajo spolno zlorabo kot težek, vedno ponavljajoč se dogodek, ki se ga spominjajo samo po delih ali zelo dolgo sploh ne. Npr. otrok se spominja, da sta z povzročiteljem večkrat jedla sladoled, kaj se je v resnici zgodilo, je otrok pozabil. Amnezija (izguba spomina) je najpogostejša oblika disociacije, ločitev zavestnega spomina na travmatski dogodek in z njim povezana doživeta čustva. Gre za obrambni mehanizem, strategijo preživetja žrtve, ki zlorabe na tak način ne doživi zavestno, temveč se v trenutku zlorabe nahaja v transu podobnem stanju. Gre za razcep osebnosti, v trenutku zlorabe »gredo iz svojega telesa«, tako ločijo telo in dušo, kar jim pomaga živeti z zlorabo. Mnogo žrtev je tako dolgo prepričanih, da se zloraba sploh ni zgodila, temveč so to samo videli oz. o tem sanjali. Preživeta zloraba (travmatski

dogodek) oz. spomini nanjo se izražajo v obliki nenadnih spominov (ang. »flashbackov«), nočne more ali telesne bolečine, ne da bi žrtve sprva sploh vedele zakaj tako reagirajo. Zaradi omenjene strategije, skoraj 40 % spolno zlorabljenih otrok ne kaže nobenih posebnosti v svojem vedenju (Finkelhor 1997: 124).

Reakcija otroka ali mladostnika na travmatski dogodek je odvisna od teže dogodka (čim bližje je otroku povzročitelj nasilja, tem večje so posledice; iz tega razloga je spolno nasilje v družini v psihološkem smislu najhujše), od intenzitete dogodka, trajanja dogodka, otrokovega temperamenta in otrokove občutljivosti, intenzivnosti čustvenega odnosa med povzročiteljem in žrtvijo ter otrokove stopnje razumevanja dogodka.

Reakcije otrok in mladostnikov na travmatski dogodek se razlikujejo tudi glede na različno starostno obdobje preživetja travmatskega dogodka.⁸

6.3.1 Psihodinamika žrtve

Za označitev osebe, ki trpi in je preživela nasilje, najpogosteje uporabljamo termin žrtev. Ugovor, ki se v zadnjem času pojavlja proti rabi tega termina, je v tem, da osebi, ki je preživela nasilje, pripisuje popolno pasivno pozicijo in nemoč. Z uporabo termina »žrtev« se tej osebi jemlje moč, ki jo ima, da je preživela nasilje in njeno moč za nadaljnje premagovanje posledic nasilja. Na drugi strani termin »preživeli« implicira odločnost in moč žrtev, s to oznako ji damo priznanje, da je uspela preživeti nasilje in jo opolnomočimo v njenem iskanju poti iz nasilja. Termin »oseba z izkušnjo nasilja« pa opredeljuje žrtev nasilja zelo nevtrarno, poudarek je na njeni izkušnji nasilja. S tem se pozornost usmeri na dejanje in izkušnjo in ne

⁸ **Otroci do 5. leta in mlajši:** Tipične reakcije v tem obdobju so strah pred ločitvijo od staršev oz. od osebe, ki ji otrok zaupa, jok, kričanje, stokanje, otrplost, prestrašena obrazna mimika, vedenje, ki je značilno za nižjo starostno stopnjo oz. regresivno vedenje, in sicer: sesanje palca, strah pred temo, močenje postelje.

Otroci od 6. do 11. leta starosti: Tipične reakcije v tem obdobju so pretirano moteče vedenje, nesposobnost ohranjanja pozornosti, regresivno vedenje, nočne more, nespečnost, anksioznost oz. neracionalni strahovi, odklanjanje šole, nasilje, občutek krivde in somatske težave, kot so bolečine v trebuhu itd.

Mladostniki od 12. do 17. leta starosti: Reakcije v tem obdobju so podobne reakcijam odraslih in vključujejo t.i. »flashbacke«, nočne more, bežanje od vseh dejavnikov, ki spominjajo na travmatski dogodek, čustveno otrplost, depresije, zasvojenosti, težave v medsebojnih odnosih, samomorilske misli, odklanjanje šole, pretirane občutke krivde, maščevalne fantazije, itd.

na osebo, ki je nasilje preživela. Ta izraz je primeren predvsem v kontekstu premagovanja posledic nasilja, ker gre za iskanje odgovornosti v dejanju samem in ne v žrtvi nasilja (Aničić in drugi 2002: 175).

V nalogi uporabljamo vse tri izraze, vendar predvsem termin *žrtev*, saj obravnavam otroke, ki so preživeli nasilje in so dejansko pogosto nemočni in odvisni od odraslih oseb, ne le v kontekstu nasilnih odnosov, temveč tudi v procesih iskanja pomoči.

Doživljanje spolne zlorabe je odvisno od razvojne stopnje, osebnosti žrtve in intenzivnosti odnosa med žrtvijo in povzročiteljem. Vendar gredo vse žrtve, ne glede na zgoraj omenjene dejavnike, skozi določene procese in dinamiko, ki se kažejo v naslednjih kategorijah:

- **Izguba zaupanja**

Otroci, ki so preživeli spolno zlorabo, izgubijo zaupanje v bližnjo okolico. Že zelo majhni otroci čutijo, da spolni akt med žrtvijo (otrokom) in povzročiteljem (odraslim) ni zaželen. Povzročitelj je zlorabil svoj položaj, ni spoštoval njihovega odpora in prošenj. Povzročitelj je ponavadi otroku znana in bližnja oseba, ki naj bi ji otrok popolnoma zaupal. Pri spolni zlorabi ni najbolj grozljiva zloraba sama, torej samo dejanje, temveč dejstvo, da otroku pomembna oseba zlorabi in izigra njun odnos ter prizadene, izniči otrokove osebne meje. Pogosto žrtve nimajo nikogar, ki bi mu lahko zaupali oz. bi mu verjeli, zato so do okolice nezaupljivi, mladostniki se kasneje pogosto socialno izolirajo in prekinejo stike z vrstniki. Žrtve izgubijo tudi zaupanje vase, saj so prepričani, da se nasilje dogaja samo njim. Izgubijo zaupanje v lastno moč, dobijo občutek manjvrednosti in nemoči. Negativno sprejemanje samega sebe je močnejše tudi zaradi povzročiteljeve zahteve po molčanju in laganju.

Spolna zloraba otroka s strani bližnje osebe omeji in poruši osnovne vrednostne in osebne sisteme otroka. Kaj je dobro, kaj slabo, kaj je prav in kaj narobe? Žrtve izgubijo zaupanje vase in v svet, občutek nemoči vodi v izgubo samospoštovanja in samozavesti.

- **Nezmožnost izražanja**

Otroci z izkušnjo spolnega nasilja so pogosto dobesedno brez besed, ko morajo spregovoriti o spolni zlorabi. Pogosto se nasilje začne tako zgodaj, da niti ne vedo, kaj se dogaja, niti nimajo dovolj razvitega besednega zaklada, da bi lahko doživeto izrazili z besedami. Mnogo odraslih, ki so kot otroci doživeli spolno zlorabo, ne more besedno izraziti svoje nasilne izkušnje,

njihov center za govor o nasilju je blokiran. Poleg pomanjkljivega besednega zaklada, ko je govora o nasilju, je pri žrtvah zelo prisoten tudi sram, ki jim dodatno onemogoča ustrezno definiranje nasilne izkušnje. Osebe z izkušnjo spolnega nasilja se sramujejo veliko bolj kot žrtve drugih oblik nasilja.

Povzročitelji izkoristijo odvisnost in lojalnost otrok tako, da zlorabo razložijo kot »skupno skrivnost«. Skrivnosti so tajne, zato se jih ne sme razkriti, saj s tem izdaš tudi odnos med osebama, ki skrivnost delita. (*»Če boš o tem govoril, potem nisi več moja ljubljenska/ljubljenec in jaz bom zelo žalosten.«*) Žrtve se tako znajdejo v čustveno ambivalentnem položaju do povzročitelja: imajo ga rade, ga potrebujejo, obenem pa se ga bojijo. Molk je na tak način zagotovljen.

V primerih, ko je povzročitelj oče/mama gre za dvojno molčečnost. Otroci pač ne želijo izgubiti svojih staršev. Žrtev se znajde v konfliktu lojalnosti v odnosu do starša.

Pogosto žrtve izražajo namige, da gre za spolno zlorabo, neverbalno, skozi igro ali načine vedenja. Dejstvo je, da morajo tudi v primeru, ko žrtve spregovorijo o nasilni izkušnji, govoriti z večjim številom odraslih oseb, da jim nekdo pomaga. V povprečju naj bi žrtev govorila s sedmimi ljudmi, preden se začne proces pomoči.

• Občutki krivde

Med žrtvijo in povzročiteljem pred zlorabo skoraj vedno obstaja odnos, ki ga označujejo odvisnost, zaupanje in naklonjenost. Prav ta odnos pomeni osnovo za zavestno in načrtovano zlorabo moči. Potencialna žrtev je deležna več ali posebne pozornosti. Otroci potrebujejo nežnost in naklonjenost odraslih, zato je povsem razumljivo, da uživajo v malih pozornostih in ljubezni. Prehodi med primernimi ljubečimi oblikami nežnosti in spolnim nasiljem so ponavadi zabrisani in se jih žrtev v začetku ne zaveda. Kasneje se pojavi tudi strah, da bodo v primeru upora izgubili vse oblike pozornosti, tudi tiste ljubeče. Otroci ne sprevidijo manipulativnega vedenja povzročitelja, zato se počutijo aktivno soudeleženi in s tem tudi sokrivi za nastalo situacijo.

Otroci se čutijo odgovorne za dogodke, ki ležijo zunaj njihovega nadzora. Prav zato se otroci z izkušnjo spolnega nasilja počutijo že v osnovi krive za nastalo nasilno situacijo. Občutki krivde otrok z izkušnjo spolnega nasilja so posebni močni, kadar so se med zlorabo občasno zabavali ali jim je povzročala občutje ugodja. Za otroke in mladostnike, ki so žrtve spolne zlorabe, je pogosto bolj sprejemljivo dejstvo, da so sami krivi za nasilje, da so sami naredili

kaj narobe, kot pa občutiti nemoč in pasivnost. S tem ko si pripišejo krivdo, dosežejo občutek moči, ki služi za izgradnjo iluzije, da bi morda lahko zbrali dovolj moči in zlorabo preprečili. V nobenem primeru pa občutki krivde niso in ne morejo biti »dokaz« za prostovoljno sodelovanje pri zlorabi, temveč so bolj odraz introjekcije občutka krivde odraslih. Z drugimi besedami; dejanska krivda povzročitelja, ki pa je ne priznajo, se prenese na žrtev, ki tako doživlja hude občutke krivde. Žrtve se počutijo krive tudi zato, ker mislijo, da so edine žrtve spolne zlorabe in počasi začnejo verjeti, da so same dale povod za zlorabo. Strategije povzročiteljev občutke krivde samo še stopnjujejo.

- **Občutek sramu**

»Sram ostaja prilepljen na dekleta, tako kot je roke povzročitelja še dolgo možno občutiti.« Citat Barbare Kavemann (Enders 2003: 140) je podkrepjen s številnimi izpovedmi žrtev, ki so spregovorili o preživeti zlorabi in njenih posledicah. Prizadete so otrokove osebne meje, žrtve se sramujejo same zlorabe, svoje družine, posledic zlorabe za družino in povzročitelja in predvsem se sramujejo lastne eksistence.

Spolnost sodi še vedno med tabu teme, mnogim je še vedno težko govoriti o različnih spolnih praksah. Spolno zlorabljenim dekletom in fantom je o govoriti o spolnosti še veliko težje. Občutek sramu procese pomoči še bolj oteži. Žrtev se sčasoma dojema samo še kot osebo, ki je bila zlorabljen, vidi se umazano, izkoriščeno, zlorabljen in posiljen. V kolikor se žrtev zaupa nekomu drugemu, nastopi strah, da jo druga oseba vidi s povsem drugačnimi očmi kot se vidi sama.

- **Nemoč**

Zloraba moči, nasilje kot oblika socialnega nadzorovanja, odvisnost in čustvena zaznamovanost niso pri nobeni drugi obliki nasilja tako močno prisotni kakor pri spolnem nasilju nad otroki in mladostniki. Odnosi moči in avtoritete med odraslimi in otroki pogojujejo predestiniranost žrtev oziroma vnaprejšnjo določenost žrtev. Njihova fizična, psihična in pravna nemoč so glavni dejavniki, ki povzročajo t.i. »temno polje«, ki ga sestavljajo neraziskani in neimenovani primeri spolne zlorabe in posledično relativno majhen delež končnih obsodb v primerih, ko je bila prijava podana.

Povzročitelj dojema otroka kot predmet svojega poželenja in mu tako odvzame vsakršno pravico do lastnega odločanja o sebi. Vsak otrok se upira, vendar povzročitelji upiranje ignorirajo, ga ne jemljejo resno, zato preplavi žrtve občutek nemoči.

Številni avtorji primerjajo posledice spolne zlorabe s sindromom koncentracijskih taborišč, in sicer gre pri obeh primerih za mučenje s strani nekoga, ki naj bi predstavljal zaščito. V primeru koncentracijskih taborišč gre za državo, v primeru spolne zlorabe pa za otrokovo zaupno osebo. Žrtev je povsem nezaščitena v rokah odraslega povzročitelja (države).

- **Dvom o lastni zaznavi**

Jasno je, da tisti, ki zlorablajo, ne želijo biti spoznani kot dejanski povzročitelji. Ponavadi gre za otroku bližnjo osebo, ki mu okolica zaupa in mu ne pripisuje takih dejanj. Tako lahko zlorabo brez večjih naporov sistematično vpeljejo v otrokov vsakdan in jo v isti meri ritualizirajo. V mnogi primerih izkoristijo povzročitelji nežne situacije, drugi zamaskirajo spolno nasilje v »nujno negovanje« otroka (posebej pri majhnih otrocih in pri osebah z invalidnostmi), ali pa pojasnijo sadomazohistične rituale kot vzgojne ukrepe. Pri žrtvi obstaja skoraj vedno občutek negotovosti »ali se morda ne moti«. Pri spolni zlorabi ponavadi ni vidnih posledic na telesu, kar otrokovo zaznavo še bolj oteži. O svojih zaznavah ne dvomi samo žrtev, temveč tudi njena okolica, saj žrtvam, tudi če zberejo pogum in povedo kaj se dogaja, bližnja okolica pogosto sprva ne verjame.

- **Strah**

Strah je vedno prisoten in narekuje celotno življenje žrtve. Ne gre samo za strah pred samim dejanjem, temveč tudi za strah pred razkritjem »skrivnosti«, razpadom družine, reakcijami okolice, nosečnostjo, izgubo ljubezni, bližine, ipd. Strah ohromi in oslabi zaupanje v lastne moči. Strah odločilno vpliva na odzive žrtve. Zlorabljeni dekleta/fantje zapadejo pogosto v panično stanje, ko srečajo moške (ženske), ki jih spominjajo na povzročitelja. Skoraj vse odrasle žrtve poročajo o strahu, da bi jih poslali na psihiatrijo, kjer bi se izkazalo, da so v resnici nore, kot se pogosto počutijo.

- **Identifikacija z nasilnežem, povzročiteljem nasilja**

Pri dolgotrajni ogroženosti in stalni viktimizaciji (kronični travmatizem) – kar je zelo pogosto ravno pri spolni zlorabi otrok – mora žrtev, če hoče preživeti, vedno bolj pozabljati in

dogodke »zakriti« oz. preinterpretirati. Zato se otroške žrtve pogosto identificirajo s povzročiteljem, ga idealizirajo, minimalizirajo nasilna dejanja, ki so jih doživeli, počutijo se kot aktivne udeležence v procesu zlorabe in tako sčasoma razvijejo negativno podobo o samem sebi. Žrtve povzročitelje največkrat zelo dobro poznajo, jih imajo celo rade, jim zaupajo in si njihovega nasilnega vedenja ne znajo pojasniti drugače kot z opravičevanjem in racionaliziranjem njihovega vedenja. Otroci poskušajo vedenje odraslih povzročiteljev normalizirati in ga razložiti v smislu »saj ni tako hudo«. Kadar je zloraba odkrita, to za žrtev ne pomeni samo prenehanja nasilja, temveč tudi prenehanje zelo tesnega odnosa med njo in povzročiteljem. Zato se pogosto postavijo v bran povzročitelju in mu želijo odvzeti krivdo za nasilje.

Žrtve spolne zlorabe se spopadajo s številnimi ambivalentnimi občutki, kot so naklonjenost in strah, spoštovanje in gnus, sram in žalost, in zato pogosto prevzamejo perspektivo vsemogočnega povzročitelja. Situacijo, v kateri se nahajajo, vrednotijo z njegove perspektive. Postopoma se poistovetijo z vlogo povzročitelja in prevzamejo njegove razlage in argumente. Posledično prevzamejo žrtve vlogo »sprožilca – akterja« in »sopovzročitelja« spolne zlorabe.

Opravičevanje povzročiteljev s strani žrtve nikakor ne pomeni pozitivne čustvene navezanosti na povzročitelja. Idealiziranje povzročitelja s strani žrtve pomeni, da žrtev še ni premagala pridobljenega statusa objekta oz. predmeta.

6.3.2 Posledice spolne zlorabe

Posledice spolne zlorabe delimo na kratkoročne in dolgoročne posledice. Prav tako jih delimo tudi glede na obdobje, v katerem se je zloraba zgodila. Obdobja delimo na zgodnje otroštvo, predšolsko obdobje, osnovno-šolsko obdobje, začetek pubertete in dobo odraščanja. Vsako obdobje ima svoje posebnosti.

V zvezi s posledicami in doživljanjem spolne zlorabe, govorimo tudi o t.i. dveh vrhovih razkrivanja preživete spolne zlorabe. In sicer, žrtve največkrat razkrijejo spolno zlorabo (če jo) v starostnem obdobju med **šestim in sedmim letom** in kasneje med **trinajstim in štirinajstim letom**. Vmes ponavadi zlorabe ne razkrijejo in kasneje največkrat šele veliko kasneje ob pomembnih življenjskih prelomnicah, kot so rojstvo otroka, poroka ipd. Psihologi

si razlagajo ta dejstva s specifičnim razvojem in doživljanjem samega sebe v določenih obdobjih.⁹

6.3.2.1 *Kaj žrtve zadržuje pred razkritjem zlorabljanja?*

Žrtve spolnega nasilja zelo težko razvijejo zaupen odnos z ljudmi, saj je bilo njihovo zaupanje grobo izrabljeno. Nezaupanje v soljudi jim preprečuje, da bi razkrile svojo nasilno izkušnjo. Izguba zaupanja je večja, če je povzročitelj odrasla oseba, saj je razlika v moči veliko večja. Vendar pa ne smemo zanemariti posledic, ki jih povzroča tudi vrstniško spolno nasilje.

Žrtve pogosto ne razkrijejo zlorabe, ker se bojijo, da bo razkritje prineslo še hujše posledice kakor ponovna spolna zloraba. Žrtve občutijo strah pred reakcijami družine in posledicami, ki čakajo povzročitelja. Pogosto se sramujejo govoriti in odgovarjati na vprašanja o načinu

⁹ **KRATKOROČNE POSLEDICE:** Strahovi, fobije, depresivnost, občutki krivde in sramu, sovražnost, izguba zaupanja, socialna izoliranost, zmanjšana samozavest, neprimerno seksualizirano vedenje, pretirana radovednost na spolnem področju, starosti neprimerne spolne zveze, pretirano samozadovoljevanje, seksualizirano vedenje (z besedami, gestami), posebnosti v socialnem vedenju, pobeg od doma, težave v šoli, nasilno vedenje, delikventno vedenje, psihosomatske posledice, motnje hranjenja, motnje spanja, glavoboli in bolečine v trebuhu.

DOLGOROČNE POSLEDICE: Depresivnost, bojazljivost, nizka samozavest, samomorilske misli, težave v zaupnih odnosih, nezaupanje, nezadovoljnost v intimnih odnosih, strah in sovražnost do moških, socialna izoliranost, pasivnost, plahost, sovraštvo do samega sebe, težave z odvisnostmi (alkohol, droge, zdravila, tobak), motnje hranjenja (anoreksija, bulimija, prenehanje), motnje na psihoseksualnem področju (motene spolne funkcije, odklanjanje spolnih odnosov, prostitucija).

Posledice spolne zlorabe delimo tudi glede na obdobje, v katerem se je zloraba zgodila.

1. Zgodnje otroštvo: Majhni otroci do tretjega leta reagirajo na zlorabo bolj celostno: Občutijo splošen strah, zmedenost, motoričen nemir, motnje spanja. Nastopijo lahko motnje hranjenja in neuspešnost, starosti neprimerno seksualno vedenje; **2. Predšolsko obdobje:** Pri starosti od 3-6 let najpogosteje opazimo: zaostanki v razvoju, regresivno vedenje (sesanje prsta, slabša govorica, močenje postelje, pretirana navezanost na mamo), neprimerne seksualne igre; javno samozadovoljevanje; motnje spanja; povečana bojazljivost; **3. Osnovno-šolsko obdobje:** V obdobju od 6. do 9. leta so tipične posledice: Somatske bolečine (glavoboli, bolečine v trebuhu); nenadne težave v šoli; starosti neprimerno seksualno vedenje z mlajšimi otroki ali vrstniki; motnje spanja; motnje hranjenja, neprimerni socialni odnosi z vrstniki; prisilna dejanja- pogosto umivanje; **4. Začetek pubertete:** V starosti med 9. in 13. letom pridobijo na teži predvsem: Socialna izoliranost, občutek manjvrednosti, zaprtost, depresivnost, pogosto manjkanje v šoli; **5. Doba odraščanja:** V obdobju med 13. in 18. letom nastopijo naslednje posledice: Samodestruktivno vedenje; pobeg od doma; samomorilske misli in poskusi; depresivnost; motnje hranjenja; zlorabe drog in alkohola; motnje spanja; povečana anksioznost, izogibanje telesni bližini; zanemarjanje higiene; nasilno vedenje; maloštevilna prijateljstva z vrstniki; občutek manjvrednosti.

spolne zlorabe. Pri mnogih žrtvah se razvije občutek, da *»je z njimi nekaj narobe«* in da so sami krivi za zlorabo.

Obstaja več tipov krivde, ki so povezani z zlorabo: od t.i. »spolne krivde«, ki izhaja iz spolnega užitka, občutka drugačnosti od vrstnikov, občutka odgovornosti za zlorabo, občutka jeze do staršev in občutka krivde pred razkritjem in prijavo zlorabe, ki je povezan z občutkom odgovornosti pred razpadom družine. Mnogo žrtev spolno zlorabo najprej razkrije, nato pa zanika. Zanikanje zlorabe ne pomeni, da se zloraba tudi dejansko ni zgodila.¹⁰ Zanikanje je samo eden od obrambnih mehanizmov, ki jih žrtev vzpostavi, da zlorabo lažje preživi. Mlajša kot je žrtev, težje prepozna, da gre za spolno zlorabo.

Žrtve, ki ne razkrijejo spolnega nasilja, občutijo veliko večje posledice, kakor žrtve, ki zlorabo razkrijejo in gredo skozi proces okrevanja. Zgodnje razkritje zlorabe zmanjša kasnejše posledice zlorabe, zaradi procesov pomoči, ki pomagajo žrtvi na novo postaviti identiteto, bolj kritičen odnos do povzročitelja in hkrati do zlorabe.

Dekleta pogosteje razkrijejo spolno zlorabljanje kakor fantje. V laični in strokovni javnosti je problematika žrtev moškega spola še vedno zapostavljena, zato so fantje v strokovni literaturi imenovani *»pozabljene žrtve«* (Eberhardt, v Enders 2003: 357). Fantje nosijo in čutijo podobne posledice kakor dekleta. Žal okolica pri fantih največkrat spregleda internalizirane znake oziroma odzive (npr. depresija, socialna izoliranost, suicidalnost) in se osredini na eksternalizirane (zunanje) znake, vedenje (nasilje, seksualna nedopustna ravnanja). Pogosto se zgodi, da so zaradi svojega vedenja kaznovani, namesto da bi dobili pomoč. Fantje kot žrtve spolnega nasilja so veliko bolj obremenjeni z mislijo, da bodo sami postali podobni povzročitelju, kakor so to dekleta. Vendar so mednarodne raziskave pokazale, da je teorija povzročitelja spolnega nasilja, ki je bil v otroštvu sam žrtev zlorabe, preveč poenostavljena. Neposredne povezave med fantom, ki je žrtev spolne zlorabe v otroštvu in potencialnim kasnejšim povzročiteljem spolnega nasilja, ni. Pogosto so celo bolj senzibilni kakor njihovi moški vrstniki (Eberhardt v Enders 2003: 355).

¹⁰ Sorensen in Snow (1991) sta v študiji, ki je zajela 630 spolnih zlorab odkrila, da je 79 % otrok, pri katerih so odkrili zlorabo, slednjo v kasnejšem procesu zanikalo. Približno tri četrtine zlorab, ki so bile odkrite v Ameriki v letih 1985 – 1989 so bile odkrite po naključju.

Odrasli moški, ki so v otroštvu bili zlorabljeni, se počutijo sokrivi in imajo pogosto težave z doživljanjem prave »moškosti«. Spolno specifična socializacija teži k ustvarjanju vzorca »pravega moškega«, ki se uspešno brani, je močan in ne pokaže svojih šibkosti. Prav zaradi tradicionalne socializacije fantje zelo težko sprejmejo svojo vlogo žrtve. Nagnjeni so k zanikanju in minimaliziranju posledic spolne zlorabe in odlašajo z iskanjem pomoči. Poleg tega so obremenjeni s strahom, da bodo postali istospolno usmerjeni ali da jih bo okolica tako označila, če bo izvedela o zlorabi. Raziskave niso pokazale nobene povezave med homoseksualnostjo in preteklo izkušnjo spolnega nasilja (Julius/Boehme 1997, v Enders 2003: 179).

6.4 SPOLNO TRPINČENJE IN SPOLNA ZLORABA – DVE RAZLIČNI POJMOVANJI KONCEPTA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI

»Spolna zloraba« in »spolno trpinčenje otrok« sta dve različni poimenovanji, za katerima stojita dva različna koncepta pomoči žrtvam. Zagovorniki teze o spolnem nasilju oziroma spolni zlorabi nasprotujejo rabi termina »spolno trpinčenje otrok«, ki je bil v preteklosti pogosto uporabljen skupaj s sloganom »Pomoč namesto kazni«. Ta slogan so začeli najprej uporabljati v skandinavskih državah v povezavi s prepovedjo fizičnega nasilja staršev nad otroki. Zagovarjali so tezo, da starši, ki nad svojimi otroki izvajajo fizično nasilje v smislu vzgojnih metod, potrebujejo pomoč in ne sankcij.

Kritiki poudarjajo, da pojem spolno trpinčenje otrok ne definira dovolj natančno različnih oblik nasilja, vzrokov za njih in njihovih posledic za žrtev. Povzročitelji spolnega nasilja morajo kazensko odgovarjati za povzročeno nasilje, tj. morajo biti kaznovani. Spolno izkoriščanje/nadlegovanje otrok je s konceptom trpinčenja obravnavano zgolj kot ena izmed posebnih oblik trpinčenja otrok. Koncepte pomoči, ki se uporabljajo pri obravnavi fizičnega nasilja in zanemarjanja otrok, so zagovorniki pojmovanja trpinčenja otrok, preprosto prenesli na področje spolnih zlorab. Zlasti feministične teorije o nasilju so opozorile, da gre za napačno konceptualizacijo. Spolno nasilje nad otroki je zelo kompleksna oblika nasilja, je skupek različnih dejavnikov, kjer so posledice za žrtev zelo resne in okrevanje dolgotrajno, zato so potrebni specifični koncepti in procesi pomoči.

Sociološke opredelitve zlorabe otrok izpostavljajo vsako prikrajšanje otroka kot določeno obliko kršitve njegovih pravic. Eden najvidnejših predstavnikov oziroma zagovornikov sociološkega pojmovanja zlorabe E. Gil opredeljuje pojav zlorabe otroka takole: »*Zlorabo otroka predstavlja vsaka storitev ali opustitev, ki jo izvršijo posamezniki, institucije ali družba kot celota in ki ima za posledico, da so otroci prikrajšani pri enakosti socialnih, ekonomskih ali političnih pravic; te storitve so tudi v nasprotju z njihovim optimalnim razvojem*« (Filipčič 2002: 145).

Predstavnik sociološke opredelitve trpinčenja otrok torej ne zanimajo le posamični primeri in individualna usoda, prav tako se ne zadovoljijo z individualnimi vzroki, ki so pripeljali do tega pojava. To, kar jih zanima, je predvsem vprašanje, kakšne družbene razmere so pripomogle k temu, da je prišlo do trpinčenja otrok v sferi doma in v institucijah, oz. kako družba kot celota ustvarja okoliščine, v katerih so prikrajšane otrokove pravice (Filipčič 2002: 145).

Definiranje spolne zlorabe z različnimi pojmi je še vedno prisotno. Različno razumevanje teh pojmov pa prispeva k neenotnim pogledom in razlagam njihovega pomena, kar lahko privede do minimaliziranja nasilja. Zato bomo v nadaljevanju predstavili definicije in nekatere izraze iz angleškega *Zakona o otrocih* (ang. »Children Act«, 1989), ki jih pogosto uporabljamo tudi v naši praksi.

TRPINČENJE – pomeni trajno slabo ravnanje z otrokom ali mladoletnikom.

Mednarodni stalni komite za probleme trpinčenja otrok je v letu 1981 predlagal naslednjo klasifikacijo oblik trpinčenja otroka: *fizično nasilje zoper otroka znotraj družine, zanemarjanje otroka znotraj družine, spolne zlorabe otroka znotraj družine, psihološko oz. emocionalno zlorabljanje otroka znotraj družine, institucionalno trpinčenje, zlorabljanje otroka izven družine, zloraba otroka v zvezi s prostitucijo, zloraba otroškega dela*. Ta klasifikacija je delno zastarela, saj ne obsega vseh oblik zlorab otrok, s katerimi se srečujemo.

ŠKODA – trpinčenje oz. slabo ravnanje z otrokom; zdravstvena škoda in škoda pri razvoju otroka.

RAZVOJ OTROKA – fizični, intelektualni, čustveni, socialni oz. vedenjski razvoj otroka.

ZDRAVJE OTROKA – vključuje tako telesno kot duševno zdravje otroka.

ZANEMARJANJE – pomeni, da standardna razumna skrb, ki jo starši običajno nudijo otroku, pri otroku ni prisotna. Po angleški zakonodaji pomeni zanemarjanje, če roditelj ali

druga oseba, ki je dolžna skrbeti za otroka ali mladoletnika z njim ravna tako, da lahko pride do poslabšanja njegovega zdravja, če mu ne priskrbi hrane, oblačil, zdravniške pomoči ali stanovanja in če, ko ne more priskrbeti vsega omenjenega, ne ukrene, kar je potrebno, da je otroku ali mladoletniku to priskrbljeno v skladu z zakonom.

ZAPUSTITI – pomeni prepustiti otroka ali mladoletnika usodi.

IZPOSTAVITI – pomeni izpostaviti otroka možnosti nepotrebnega trpljenja ali poslabšanja zdravja. Ni potrebno, da se otroka ali mladoletnika fizično postavi nekam, kjer se lahko poškoduje. Izpostavljanje lahko imenujemo tudi, ko starši otroke pustijo brez varstva in jih pozno v noč ni domov.

NAMENOMA POVZROČITI NEPOTREBNO TRPLJENJE ALI POSLABŠANJE ZDRAVJA – vključuje namerno opustitev zagotovitve medicinske pomoči, tudi če je ta utemeljena z verskimi načeli. Namenoma pomeni hoteno in premišljeno, tako da je volja skladna z dejanjem (prirejeno po Bašič 2002: 4).

Namen predstavitve različnih terminov povezanih z zlorabami je predvsem opozoriti na širino problema zlorab in težavnost njihove opredelitve. Oblike nasilja se med seboj prepletajo; spolno nasilje vselej vključuje tudi oblike psihičnega in fizičnega nasilja.

Razlika med obema konceptoma – zlorabo in trpinčenjem – se nazorno pokaže tudi, ko govorimo o posledicah nasilja. Trpinčenje otrok – fizično in delno tudi psihično nasilje nad otroki pušča vidne telesne posledice. Pri spolnem nasilju so posledice ponavadi nevidne, kar okrepi žrtvin dvom o lastnem zaznavanju. Bližnje osebe ponavadi o spolnem izkoriščanju ne vedo ničesar, žrtev tako ostane s svojim problemom sama. Žrtve ne razpolagajo z ustreznimi obrambnimi mehanizmi, da bi se lahko zaščitile in preprečile zlorabo, zato razvijejo, kot smo že ugotovili, različne strategije preživetja, ki jim zlorabo pomagajo preživeti.

Žrtve trpinčenja, tj. žrtve psihičnega in fizičnega nasilja postanejo največkrat otroci, ki ne uresničujejo pričakovanj staršev in so po njihovi »oceni« moteči. Pogosto so to fantje. Spolno nasilje pa v času spolno specifične socializacije, ki vključuje družbeno določeno vlogo žensk kot spolnih objektov, doživljajo predvsem »netežavna« dekleta. Dekleta so podvržena dvojni oblasti oz. moči in s tem posredno tudi odnosom odvisnosti. Kot otroci se morajo podrediti volji odraslih, kot dekleta pa volji moških (Enders 2003: 181).

Pri trpinčenju je slika drugačna: otroci jočejo in rotijo preden so tepeni, okolica (sosedje) sliši in običajno ve, kaj se dogaja. Otroci o fizičnem nasilju spregovorijo in četudi ga prenašajo, vedo, da niso krivi in da starši ne ravnajo pravilno.

Trpinčenje otrok je pogosto »spontan« odziv v prenapeti situaciji. Težave na delovnem mestu, konflikti v partnerskem odnosu, slabe bivanjske razmere obremenjujejo starše, otrok je moteč in ne da miru, staršem »popustijo živci« in udarijo. Trpinčenje otrok ponavadi ni načrtovano in povezano z rituali. V nasprotju s trpinčenjem je spolno izkoriščanje otrok od vsega začetka skrbno ciljno načrtovano z izvajanjem določenih nasilnih dejanj. Povzročitelj s skrbno načrtovanimi dejanji (pozornost, grožnje, izsiljevanje, načrtna izoliranost otroka) žrtev nezavedno povleče v krog skrivnosti, ki mora ostati tajen.

Otroke trpinčijo tako moški kot ženske, žrtve so tako fantje kot dekleta, medtem ko je pri spolni zlorabi velika večina povzročiteljev moških in večina žrtev žensk (deklet). Različnost obeh konceptov se pokaže tudi z upoštevanjem dejstva, da starši zelo redko trpinčijo tuje otroke. V nasprotju s tem pa v primeru spolnih zlorab, tudi tistih znotraj družine, velik del povzročiteljev zlorablja tudi druge, tuje otroke.

Starši, ki trpinčijo svoje otroke, si pogosto želijo nasilje prekiniti. Vidne posledice jih spomnijo na preživeto nasilje v otroštvu. Spoznanje, da njihovi otroci doživljajo podobno nasilje kot so ga oni sami, je boleče in zato pogosto poiščejo pomoč ali pomoč sprejmejo na prigovarjanje predstavnikov institucij. Trpinčenje priznajo in želijo stopiti v procese pomoči. Leta 2002 je nemška zveza za zaščito otrok (nem. »Deutsches Kinderschutzbund«) izvedla odmevno akcijo z naslovom »*Pomoč namesto nasilja*«, s katero so privabili mnogo staršev, ki so trpinčili svoje otroke, da so sami poiskali pomoč (v lit.: inter. vir 14).

Pri spolni zlorabi omenjeni koncept pomoči »*Pomoč namesto kazni*« ne deluje, saj povzročitelji spolnega nasilja ne priznajo ali zelo redko. Ker zloraba le redko pušča vidne posledice, jo poskušajo tajiti. In tudi če je dejanje zlorabe nesporno, povzročitelji ponavadi priznajo le toliko, kot jim pripisuje obtožnica. Skoraj nikoli se ne počutijo krive za storjeno dejanje in redko prevzamejo odgovornost nase (Enders 2003: 183).

Zagovorniki teorije trpinčenja otrok, so mnenja, da se koncepti dela s trpinčenimi otroki lahko uporabljajo tudi v primeru zlorabljenih otrok. Zagovarjajo tezo, da je v interesu otrok, da

živijo skupaj s starši, čeprav je eden izmed staršev povzročitelj spolnega nasilja. Pri tem izhajajo iz predpostavk nekaterih ameriških strokovnjakov, po katerih morata biti žrtev in povzročitelj obravnavana enako in po katerih naj ostane družina skupaj. Pri prevzemanju ameriških rešitev pa niso enako upoštevane pravnoformalne predpostavke v različnih zakonodajah. Osumljeni povzročitelj spolnega nasilja mora v Združenih državah Amerike takoj zapustiti skupno stanovanje, medtem ko je evropska praksa taka, da največkrat odstranijo otroka iz domačega okolja ali pa celo ostaneta s povzročiteljem v skupnem stanovanju. Zato je stališče zagovornikov družinske terapije v primeru spolnih zlorab otrok neprimerno in celo škodljivo. Prioriteta vseh konceptov pomoči mora biti ustrezno poskrbeti za žrtev (otroka), tako da ostane v domačem okolju. Razkritje spolne zlorabe brez prostorske ločitve žrtve od povzročitelja, je neodgovorno in napačno. Tako je žrtev še bolj podvržena nasilju, ki je lahko še hujše. Zloraba se v takih primerih največkrat nadaljuje.

6.5 STRATEGIJE POVZROČITELJEV SPOLNIH ZLORAB

Objektivno znanje o povzročiteljih ¹¹ spolne zlorabe omogoča širše dojetje pojave spolne zlorabe in obenem izboljšuje procese pomoči. Izkušnje preteklih let so pokazale, da enostransko stališče in orientiranost samo na žrtev spolne zlorabe lahko vodi v »slepo pristranost«: pretirana identifikacija z žrtvijo vodi k »demoniziranju« povzročitelja (povzročiteljice) in omejuje procese pomoči.

V preteklosti je veljalo, da so povzročitelji spolnega nasilja lahko le moški, danes pa vemo, da so povzročitelji tako moški kot ženske vseh starosti. Statistični podatki sicer kažejo, da je približno 90 % povzročiteljev moških in 10 % žensk (Wetzels 1997 v Enders 2003: 106). To niso bolniki, ampak ljudje, ki čustva in osebnostne meje otrok podrejajo svojim željam po nadmoči. Zato pri delu s povzročitelji spolnega nasilja ne gre za zdravljenje, temveč za učenje

¹¹ Različni strokovnjaki in različne stroke uporabljajo različne izraze za povzročitelje nasilja. Pravne stroke uporabljajo predvsem termin storilec, z njim označujemo osebe, ki so storile kaznivo dejanje. Raba tega izraza izključuje iz svoje pojmovne opredelitve številne povzročitelje nasilja, ki povzročajo različne oblike nasilja, ki pa niso kazniva dejanja. V rabi je še termin nasilnež, ki povzročitelja fiksirajo v tej nasilni vlogi. Termin povzročitelj opredeljuje predvsem vedenje tistega, ki ga izvaja, do njegove osebnosti ima nevtralen odnos. V nalogi uporabljam pretežno termin povzročitelj, v poglavjih, kjer pišem o organih odkrivanja in pregona pa tudi termin storilec, ker je ta termin v pravniških virih najbolj v uporabi.

nadzornih mehanizmov. R. Bouwkamp opisuje več tipov povzročiteljev, pri čemer 85 % povzročiteljev povezuje s prvima dvema tipoma:

- Pasivno-odvisni tip (socialno manj spreten, nesamozavesten, hčeri naloži vlogo nadomestne žene in matere).
- Agresivno-dominantni tip (izbere si negotovo ženo, ob kateri se počuti močnega, izolira člane družine od okolice, jih doživlja kot svojo last, vzame si, kar si hoče).
- Psihopatski tip (kriminalna preteklost, brezvesten, ne pozna obžalovanja in krivde, nima nikakršne čustvene povezave z otrokom).
- Psihotični tip (psihoza nanj tako močno vpliva, da zlorabi, duševno se ni sposoben obvladati).
- Alkoholični tip (čustveni pritiski, opitost).
- Pedofilni tip (otroci ga spolno privlačijo, sposoben se je celo poročiti z mamo »izbranega otroka«, da bi prišel v stik z njim) (Bouwkamp 1996: 17–21).

Približno dve tretjini moških povzročiteljev, ki zlorablajo znotraj družine, imajo žrtve tudi izven družine. Tudi očetje, ki zlorablajo svoje hčere in sinove, so bili pogosto že povzročitelji, še preden so spoznali mater svojih otrok. Pogosto so v mladostniških letih zlorabili mlajše sorojence, otroke iz sosesčine ali mlajše sorodnike, kasneje lastne otroke in njihove prijatelje in kot starostniki vnuke (Abel/Rouleau 1990 v Enders 2003: 106). Povzročitelji in povzročiteljice prihajajo iz vseh družbenih slojev. Večina povzročiteljev pozna žrtev še pred storjeno zlorabo (Wetzels 1997, Deegener 1996 v Deegener 2005: 41). Približno ena tretjina deklet je zlorabljen s strani povzročitelja znotraj družine (očim, oče, bratje, mati, dedki). Večji del povzročiteljev prihaja izven družine ali iz širšega družinskega okolja – sorodniki, pedagogi, varuške (Wetzels 1997 v Enders 2003: 57). Fantje so povečini zlorabljeni s strani pomembnih oseb izven ožjega družinskega okolja (znanci, pedagogi, trenerji) in s strani tujcev (Bange/Deegener 1996 v Deegener 2005: 41).

Znano je, da posamezni povzročitelji pogosto zlorabijo več otrok (Bundschuh/Stein-Hilbers 1998 v Enders 2003: 55). Žrtve lahko izhajajo iz ožjega družinskega okolja povzročitelja (lastni otroci), iz širšega družinskega okolja ali iz službenega okolja povzročitelja (vrtec, šola, športna društva itd.). Strokovnjaki ocenjujejo, da imajo nekateri izmed njih v svojem življenju spolne stike tudi s 1000 otroki (Brongersma 1991 v Enders 2003: 55). Ena od ameriških študij je pokazala, da so 403 povzročitelji skupno zlorabili 67.000 otrok. 63 % žrtev je bilo moškega spola. Povzročitelji, ki so zlorabljali fante, so v povprečju zlorabili 283 fantov (Abel v Enders

2003: 55). Angleški terapevt za delo s povzročitelji Ray Wyre je poročal o povzročitelju, ki je delal kot otroški terapevt in tako zlorabil več kakor 2000 otrok (Wyre/Swift 1991 v Enders 2003: 55). Mednarodne raziskave oz. študije in izkušnje pri delu z žrtvami kažejo na to, da imajo ženske povzročiteljice spolnega nasilja praviloma manj žrtev, ki pa jih zlorablajo dalj časa (Saradijan 1999 v Enders 2003: 55).

Številke nazorno kažejo, da spolna zloraba ni naključno dejanje, temveč rezultat skrbnega načrtovanja. Povzročitelji želijo preprečiti poseg tretje osebe v odnos žrtev – povzročitelj, otroka narediti poslušnega in nemočnega ter poslabšati odnos med žrtvijo in njeno zaupno osebo.

Zlorabljeni dekleta/fantje se identificirajo s povzročiteljem; opravičujejo ga in idealizirajo, to počnejo iz strahu in potlačene jeze. Ambivalenten odnos žrtve do povzročitelja pomeni za žrtev nek varen prostor, kjer se lahko počasi nauči ločevati med pozitivnimi in negativnimi čustvi in jih izraziti. Njihove navezanosti in lojalnosti do povzročitelja pa ne smemo napačno interpretirati kot pozitiven odnos do njega. V nadaljevanju natančno predstavljam strategije povzročiteljev spolnih zlorab.

Strategije povzročiteljev so ponavadi sistematično izdelane in zelo prefinjene, kar je tudi razlog, da otroci dolgo ne razumejo situacije, v kateri se znajdejo in o njej ne spregovorijo.

Vzpostavljanje stika

Za masko angažiranega prijatelja otroka, skrbnega družinskega očeta, ljubeče vzgojiteljice tehtajo povzročitelji, kolikšno je tveganje za odkritje načrtovane spolne zlorabe, ki jo sistematično načrtujejo. Moški povzročitelji ciljno vzpostavijo stik s potencialno žrtvijo, raziščejo njihove socialne stike, posebne ljubezni, odpor, navade, želje in strahove. To vedenje izkoristijo na tak način, da se žrtev nehote zaplete v zlorabo, ki na tak način ostane skrita. Ženske povzročiteljice si poiščejo svoje žrtve praviloma med svojimi otroki, ki so jim najbližji. Povzročitelji poiščejo kraje, kjer se otroci največ zadržujejo (družina, šola, nakupovalni centri, otroška igrišča) ali so aktivni v poklicu, kjer imajo opravka z otroki.

Moški povzročitelji si pogosto izberejo partnerke/žene, ki imajo nižjo samozavest, ki prevzamejo tradicionalno vlogo ženske v družini in ne zastopajo dovolj avtonomno svojih interesov. Ray Wyre (Enders 2003: 60) je na podlagi dolgoletnih izkušenj pri delu s

povzročitelji, prišel do spoznanja, da nekateri povzročitelji porabijo mesece, da vzpostavijo stik z materami samohranilkami, se z njimi celo poročijo, da si pridobijo dostop do njihovih otrok in prijateljev. Podatki kažejo, da so očimi največja skupina povzročiteljev, kadar govorimo o spolni zlorabi znotraj družine (Faller 1988 v Enders 2003: 60). Anita Heiliger ugotavlja, da so v družinah, kjer se dogaja spolna zloraba, matere pogosto nesamostojne in/ali se počutijo odvisne od svojih mož ter se soočajo z velikim strahom, da bi jih mož zapustil. Zaradi tega matere niso sposobne zaščititi svojih otrok (Enders 2003: 60).

Izbor žrtve

Po vzpostavitvi stika s potencialno žrtvijo povzročitelji najprej preverijo žrtvino sposobnost upiranja oz. nasprotovanja. Posebej izpostavljeni so otroci, ki so bolj občutljivi, sramežljivi, zaprti vase, se ne počutijo ljubljene in imajo manj socialnih stikov. Izhajajo iz nespodbudnega socialnega okolja, iz družin, kjer je očetova figura pomanjkljiva oz. sploh ni prisotna. Povzročitelji izkoristijo pri teh otrocih potrebo po pozornosti, ljubezni in vzpostavijo z njimi ljubeč prijateljski odnos. Posebej ogroženi so otroci, pri katerih je tema seksualnosti tabuizirana in samozadovoljevanje predstavljeno kot prepovedano. Ti otroci ne zmorejo prepoznati začetkov spolne zlorabe in se ji upreti.

Povzročitelji pogosto ciljno vzpostavijo stik z otroki, ki so že bili spolno zlorabljeni, pri katerih je zmožnost upiranja posebej šibka. Spolno zlorabljeni otroci so torej izpostavljeni velikemu tveganju reviktimizacije, tj. ponovne spolne zlorabe.

Posebej izpostavljeni so otroci s posebnimi potrebami (telesna ali duševna motnja), ki so odvisni od manjšega števila oseb (negovalno osebje, zdravniško osebje itd.) in se zaradi pogosto zmanjšanih intelektualnih sposobnosti ne morejo braniti. Bolj ogroženi so tudi manjši otroci, saj je pri njih zlorabo zelo lahko prikriti in olepšati. Majhni otroci še ne zmorejo ločiti npr. med seksualnim dotikanjem in normalnim umivanjem spolnih organov ali med seksualiziranim božanjem in nežnim crkljanjem. Majhnim otrokom lahko tudi zelo hitro vgradimo napačne norme o tem, kaj je dobro in slabo in jih zaradi pomanjkanja izkušenj prepričamo v ustreznost ravnanja.

Desenzibiliziranje žrtve glede dojetanja telesnih dotikov

Po vzpostavitvi stika s potencialno žrtvijo preizkušajo povzročitelji vedno znova prekoračiti meje, da preizkusijo žrtvino sposobnost upiranja in zameglijo njihovo sposobnost zaznavanja. Ta dejanja, t.i. »testni rituali« so pogosto zelo neopazna in jih ni lahko prepoznati.

Povzročitelji korak za korakom prekoračijo posameznikove meje in te majhne prekoračitve prikažejo kot normalne. »Testni rituali« so tako prvi korak k sistematičnemu desenzibiliziranju žrtvinega dojemanja telesnih dotikov in prikritega seksualiziranja odnosa med otrokom in povzročiteljem. Seksualiziranje odnosa se pogosto kaže v obliki seksističnih pozitivnih ocen oz. sodb o telesnem razvoju in atraktivnosti žrtve. Take ocene reducirajo status posameznika na spolni objekt.

Zameglitev zaznavanja okolja (drugih ljudi)

Povzročitelji so ponavadi ljudje, ki so v družbi dobro sprejeti in zato zelo zaščiteni. Kot »mojstri manipulacije« so povzročitelji razvili sposobnost zavajanja ljudi. To sposobnost izkoriščajo tako v stikih z otrokom, kot tudi za zameglitev zaznav iz okolja. Tako se zgodi, da ljudje v okolici ne verjamejo žrtvi in dojemajo povzročitelja kot nedolžnega.

Povzročitelji se pogosto spoprijateljujejo s starši potencialne žrtve, vselej so pripravljeni priskočiti na pomoč ali pa družini izkazujejo pozornost z darili. Posebej za povzročitelje, ki izhajajo iz pedagoških delovnih področjih, velja, da so še posebno angažirani in ljubeči do otrok. Tako zameglijo zaznavo staršev, ki pogosto ne verjamejo lastnemu otroku. Dekletom in fantom, ki so zlorabljeni s strani uglednih ljudi, ki so poznani po svoji »moralnosti«, je posebej težko. Neredko se zgodi, da jim ljudje ne verjamejo, saj tako »moralni« osebi dejanja spolne zlorabe ne zmorejo pripisati.

Razkritje spolne zlorabe je odvisno tudi od družbenega položaja posameznika v družbi: več kot ima posameznik avtoritete, lažje stori spolno zlorabo in toliko težje jo je odkriti. Povzročitelj, ki je dobro socialno vključen v družbo, je od sorodnikov, prijateljev, sodelavcev in včasih celo od staršev žrtve, pogosto deležen moralne podpore.

Zapeljevanje žrtve

Spolno izkoriščanje otrok se skoraj vedno začne s posebno pozornostjo, ki jo povzročitelj nameni otroku. Bistvo te strategije je, da z zvijačo in na zahrbtnen način vpliva na čustva otroka, ga »omreži«, vplete v zlorabo kot sosterilca in ga »dresira« za vlogo žrtve.

Navidezno priznavanje otroka in spoštovanje sta t.i. »klasična načina prevare«, s katerima se pridobi zaupanje otroka in zmanjša ali izniči odpor žrtve. Povzročitelj slepi otroka z lažno ljubeznijo in zaščito, predstavlja se kot njegov poseben prijatelj, posveča mu posebno pozornost in ga podkupa z darili. Gre za povsem ciljno naravnano zapeljevanje. Pri ožjih

družinskih članih (oče, oči, mati) ciljno zapeljevanje ni prisotno v tolikšni meri, saj je otrokova eksistenca odvisna od staršev in podkupovanje sploh ni potrebno. Povzročitelji, ki imajo žrtve izven ožjega družinskega kroga, ponavadi otroka z zapeljevanjem potegnejo nezavedno v krog molčečnosti. Spolna zloraba je spretno načrtovana, saj žrtve na tak način verjamejo, da so same aktivno sodelovale pri zlorabi. Povzročitelj pogosto sporoča žrtvi, da je ona edina, ki ga razume in mu izkazuje ljubezen. S tem povzročitelji načrtno ustvarijo napačno sliko o povzročitelju, ki ni odgovoren za svoja dejanja, temveč odgovornost naprti otroku (žrtvi), usodi ali okolici.

Izbira primerne kraja in časa

Povzročitelji praviloma zelo natančno poznajo vsakdanjik žrtve. Predvsem pri zlorabi znotraj družine izbira primerne kraja in časa ne predstavlja nobenega problema. Pogosto izkoristijo očetje (oči) trenutno odsotnost matere. Zloraba se velikokrat zgodi v zelo kratkem časovnem obdobju, v nekaj minutah, kar zlorabo naredi za »nemogočo«, povzročitelj pa je tako dodatno zaščiten pred morebitnim razkritjem.

Ignoriranje odpora žrtve

Vsak otrok hrepeni po priznanju in nežnosti, vendar si nobeno dekle ali fant ne želi biti spolno zlorabljen. Temu primerno tudi ni dekleta ali fanta, ki se spolnemu izkoriščanju ne bi uprl, vendar se kasneje le redki spominjajo otroškega upora, saj je bil slednji brez učinka. Povzročitelji otroški odpor ignorirajo. Otrokov pasivni ali aktivni odpor okolica pogosto napačno razume, in sicer kot negativno, nezaželeno vedenje ali »napako« otroka. S tem je povzročiteljeva premoč nad otrokom še večja in otrokov odpor vedno manjši.

Zameglitev zaznavanja žrtve

Povzročitelji ne zlorablajo otroka samo fizično, temveč poskušajo otroku »implantirati miselno napako« (Eldridge 1999 v Enders 2003: 79). Praviloma zanikajo realni obstoj zlorabe in definirajo spolno izkoriščanje kot izraz ljubezni, naklonjenosti ali posebne skrbi za telesni razvoj otroka.

Na začetku je spolno izkoriščanje pogosto preoblečeno v igro. Povzročitelji opišejo nedopustne posege v otrokovo osebnost kot žgečkanje, božanje, divjanje ali si namažejo npr. penis z »Nutello« in se igrajo »čokoladne možičke za polizat«. Drug pogost trik je t.i. »Čarobna igra«: povzročitelj pokaže otroku, »kako lahko iz njegovega lulčka pride oblak« ali kako se »lulček lahko smeji in joče«. Včasih povzročitelji zagotavljajo, da lahko otroku »odčarajo bolečine v trebuhu« ali špekulirajo s strahovi otrok pred boleznimi in jih stalno

»pregledujejo, če imajo gliste« (Enders 2003: 80). Vsi triki imajo nekaj skupnega, in sicer povzročitelji izkoriščajo otroško nevednost in/ ali radovednost.

Otrokom so tako posredovane zelo napačne seksualne norme in moralne predstave, zaradi katerih postanejo še bolj dostopni za seksualno izkoriščanje. Skoraj vsi otroci imajo na začetku »čuden občutek«, vendar jih povzročitelj prepriča, da so taka dejanja povsem normalna. Otroška zaznava spolne zlorabe postane povsem zamegljena, izkrivljena.

Izolacija in nadzor nad žrtvijo

Povzročitelji poskušajo žrtev sistematično izolirati od njim pomembnih oseb, da se jim ne bi mogli zaupati. Mnogo očetov (mater), ki zlorablajo svoje otroke, jih ne pusti npr. samih k zdravniku. Posebej pri zlorabah znotraj družine se pogosto zaradi povzročiteljevih intrig poslabša odnos z drugim roditeljem, kar povzročitelj/ ponovno izkoristi. Povzročitelj poskuša nadzirati tudi ostale socialne stike in jih poslabšati. Povzročitelji skoraj vedno definirajo zlorabo kot »skupno skrivnost« in s tem sugerirajo žrtvam aktivno udeležbo. Majhni otroci se sicer pogosto »zagovorijo«, vendar jih njihova okolica velikokrat ne vzame resno. Kasneje se skoraj vse žrtve zatečejo k molčečnosti, sramujejo se in čutijo, da je bolje, če so tiho. Skoraj v vseh primerih si povzročitelji molčečnost dodatno zagotovijo z grožnjami. Povzročiteljem niti ni potrebno, da eksplicitno zahtevajo čuvanje tajnosti, saj je molčečnost pogosto rezultat subtilnega vpliva. Povzročitelj je tisti, ki da pobudo za čuvanje tajnosti »skupne skrivnosti«, zaradi česar žrtve razvijejo občutke sramu in krivde, počutijo se soodgovorno in zato le stežka spregovorijo o storjeni zlorabi. Kolikor žrtev kljub prepovedi spregovori, ima pogosto občutek, kot da je povzročitelja izdala. Ne počutijo se odgovorne le za njim storjeno nasilje, temveč tudi za morebitno kaznovanje povzročitelja. Veliko povzročiteljev zagovarja tezo, da morajo otroci sami nositi posledice zlorabe, ker so v njo privolili.

Prisila žrtve k molku

Dokler dekleta in fantje ne kažejo neposrednega odpora, so povzročitelji ponavadi še zelo »prijazni ljudje«. Njihov pravi obraz se pokaže takrat, ko se žrtev začne braniti in upirati. Takrat si poskušajo z nasiljem in namernim trpinčenjem (šikaniranjem) žrtve ponovno podrediti in jih narediti poslušne. Nasilje se stopnjuje, kadar tudi okolica izrazi sum o spolni zlorabi. V kolikor ima še stik s povzročiteljem, je žrtev skoraj vedno prisiljena spremeniti izjavo o preživetih zlorabi, kar povzročitelj doseže z dodatnim psihičnim in fizičnim nasiljem. Pogosta oblika psihičnega nasilja pri spolni zlorabi je prav gotovo izsiljevanje molka. Povzročitelji se sklicujejo na zaupne osebe otroka, kako bi jih resnica prizadela. Ker svoje

matere (očeta) ne želijo prizadeti, so raje tiho. Ena izmed klasičnih strategij je izsiljevanje otroka z ljubeznijo do drugega starša: *»Če mama to izve, bo zagotovo zbolela in te ne bo imela več rada!«* Povzročitelji prigovarjajo žrtvam, da so one odgovorne za razpad družine, v kolikor se bodo zaupale tretji osebi. Strah pred razpadom družine je pogosto zadostno zagotovilo za žrtvin molk. Sramovanje samega sebe in občutek krivde sta dodatna dejavnika, ki onemogočata oz. otežujeta razkritje zlorabe.

Obrekovanje in zaničevanje žrtev

Povzročitelji poskušajo na različne načine prepričati okolico, da jih domnevna žrtev sploh ne zanima. Ena izmed klasičnih strategij je ta, da otroka ali mladostnika obrekujejo, sramotijo in ga na tak način razvrednotijo. Nekateri povzročitelji zaničujejo žrtve zaradi vedenja, ki je posledica spolne zlorabe, npr. zaničevanje zaradi motenj hranjenja, ki so pogosto posledica spolnega nasilja.

Prenašanje krivde na žrtev

Pogosta strategija je t.i. »blaming the victim«, s katero se žrtvi ne naprti samo kriminalnega dejanja, temveč tudi krivdo zanj. Zato poskušajo povzročitelji žrtvam sugerirati aktivno udeležbo: *»Saj ti je prav zabavno, tudi ti si želiš!«* Povzročitelji se pred okolico sklicujejo na »prostovoljnost« žrtve, ki je sama privolila v zlorabo. Razumljivo je, da otroci in mladostniki uživajo v izkazani pozornosti, še posebej, če imajo drugače premalo ljubezni in pozornosti. Otroci se dejansko včasih pred odraslimi obnašajo zapeljivo, vendar je to največkrat, ker si želijo nežnosti in naklonjenosti. V nobenem primeru pa si otroci ne želijo spolnih stikov z odraslimi. Zaradi sistematičnega desenzibiliziranja žrtve glede dožemanja spolnih dotikov žrtev ne zmore jasno definirati meje med normalno naklonjenostjo in nežnostjo ter med oblikami spolnega izkoriščanja. Povzročitelji zapletejo žrtev v »sporazum o čuvanju tajnosti« in v mrežo laži. Zaradi tega se veliko otroških žrtev samih dojema kot lažnivce, ki niso vredni zaupanja. Opisano samo povečuje njihov občutek krivde in občutek soodgovornosti.

Grožnje in telesno nasilje

Na začetku 90. let 20. stol. je v strokovnih krogih prevladovalo prepričanje, da si povzročitelj molčanje žrtve pridobi s tem, ko zlorabo naredi za »skupno skrivnost« in pri tem ne uporabi telesnega ali psihičnega nasilja (Enders 2003: 93). V zadnjih letih pa je vedno več pričevanj, da povzročitelji pogosto uporabljajo telesno nasilje, svoje žrtve trpinčijo in jim grozijo. Veliko povzročiteljev grozi žrtvi, da bo kaznovana (npr. da bo pristala v zaporu), če bodo drugi izvedeli za spolno zlorabo. Povzročiteljice najpogosteje tepejo in brcajo otroke, jih

zapirajo v omare in jim grozijo s »čarovnicami« in odvzemom hrane (Wolfers 1995 v Enders 2003: 94).

Oblike groženj o tem, kaj se lahko zgodi, če otrok zlorabo razkrije, so naslednje:

- grožnje s telesnim nasiljem,
- grožnje, da razkritje predstavlja nevarnost za celo družino,
- grožnje, ki so povezane s posledicami za povzročitelja v primeru razkritja,
- grožnje z zavrnitvijo in izolacijo s strani drugih družinskih članov (zaupne osebe),
- grožnje z odtegnitvijo nagrad, dobrin,
- grožnje z osramotitvijo žrtve pred drugimi.

Strategije povzročiteljev dokazujejo dimenzijo zlorabe oz. »mero kriminalne energije«, s katero povzročitelji razpolagajo (Enders 2003: 95). Nasproti temu stoji življenjska volja in moč otroških in mladostniških žrtev po preživetju in izhodu iz navidezno brezizhodnih situacij, želja po razkritju in osvoboditvi pred spolnim izkoriščanjem odraslih.

6.6 POLOŽAJ MATERE PRI SPOLNI ZLORABI ZNOTRAJ DRUŽINE

Mnogo je bilo govora in izraženih dvomov o tem, ali matere res nič ne slutijo in vedo o spolni zlorabi lastnega otroka. Pogosto se jim bolj ali manj neposredno očita krivda za zlorabo otroka na podlagi vprašanja: »Kako ne opazijo zlorabe lastnih otrok?«

Zagotovo obstajajo matere, ki sumijo zlorabo svojega otroka, vendar ne prenesejo resnice, zato zaprejo oči in ne priskočijo na pomoč. Toda največkrat matere ne vedo za spolno zlorabljanje svojega otroka s strani lastnega moža (očeta) ali partnerja. Slaba novica jih ponavadi zelo preseneti in je ne pričakujejo. Ob novici so ponavadi šokirane. Počutijo se kot ohromljene, ne morejo ne misliti ne ustrezno ravnati. Povzročitelj ni izrabil samo zaupanja otroka, temveč je izrabil in izničil tudi njeno (materino) zaupanje. Mnogo mater označi vest o spolni zlorabi v njeni družini kot »da bi se podrl svet«. Za ženske, ki so se že pred časom »osvobodile« podobe o idealni srečni družini, je nekoliko lažje (Oelze 1996 v Stumpf 2003: 249). V fazi po šoku se poskušajo ženske povečini upreti razumu in dvomijo o resničnosti pripovedi otroka. Realnost dojemajo kot nočne more, ne verjamejo izpovedim otroka, iščejo razloge in argumente, zakaj spolna zloraba ni možna, in se jezijo na vse: na žrtev (otroka), povzročitelja, sebe in osebe, ki za zlorabo že vedo. Analizirati začnejo skupno življenje in

tako uvidijo mnogo posebnosti v vedenju moža ali otroka, ki si jih prej niso znale ali niso hotele pojasniti.

Po uvidu nastopi faza očitanja in pripisovanja vloge slabe mame. Očitajo si in so prizadete, ker jim otrok ni zaupal, ker jih je mož (partner) prevaral. Nekatere ženske so ljubosumne na svojega otroka, ker je mož izbral njega namesto nje. Vedeti moramo, da so občutki ljubosumnosti težko razumljivi in sprejemljivi za matere in so največkrat povezani s hudimi občutki krivde. Veliko žensk je sram, da so imele razmerje s povzročiteljem spolnega nasilja in se sramujejo pozitivnih čustev, ki jih do povzročitelja še vedno gojijo. Počutijo se negotove in nesposobne ter ne morejo razumeti, kako so se lahko pri izbiri partnerja tako zmotile. Veliko žensk je razdvojenih med sovraštvom in gnusom na eni strani ter sočutjem in pozitivnimi čustvi do partnerja na drugi strani (Stumpf 2003: 250).

Doživljanje spolne zlorabe hčere/sina je za matere enako travmatično kot za žrtev samo. Od matere se v tej stresnih situaciji pričakuje in zahteva, da ravna hitro in učinkovito. Zaščititi morajo svojega otroka, rešiti družino, se ločiti od partnerja. Mnogo žensk (mater) v tej situaciji ni kos nalogam, pred katere so postavljene. Zanikajo realnost in minimalizirajo nasilje. Matere se težko sprijaznijo z dejstvi. Vzrok za tako vedenje je lahko tudi odklanjanje lastne odgovornosti.

V nekaterih primerih matere vedo za zlorabe, vendar so enako prestrašene kot otrok, zato ne govorijo o tem in se tudi otrok ne more obrniti nanjo z razkritjem. Včasih pa matere nočejo vedeti, kajti bojijo se posledic, ki bi sledile, če bi sprejele odločitev. Večina mater pa ima moč za razkrivanje v primeru jasnih sporočil otroka, vendar to še ne pomeni, da se ne soočajo s podobnimi stiskami kot druge. Problem soočanja mater z zlorabo se pogosto preprosto obide ali poenostavlja. In tudi iz takšnega poenostavljanja resničnih problemov, nastajajo in se krepijo miti o lažnem prijavljanju spolnih zlorab otrok (Bašič 2002: 31).

Za otroka, ki je žrtev spolne zlorabe je odnos z drugim roditeljem zelo pomemben, saj je od tega odnosa v veliki meri odvisno ali bo žrtev poiskala pomoč. Kadar je povzročitelj oče/očim/brat je za odnos z materjo poglaviten zaupen odnos žrtve. Otroci so prepričani, da matere vedo vse o njih, zato ne morejo razumeti, da ne uvidijo zlorabe, ki se jim dogaja. Povzročitelji manipulirajo z ljubeznijo otroka do matere: »Mama bo zelo jezna in žalostna, če izve kaj midva počneva.« Mnogo otrok molči, da materi ne bi prizadejali bolečin in ne zaradi motenega odnosa do matere.

Matere sicer čutijo, da z njihovimi otroki »*nekaj ni v redu*«, vendar ne pomislijo na zlorabo s strani (ljubljenega) partnerja. Zato se otroci pogosteje obračajo na druge ljudi, ki so jim blizu in jih želijo opozoriti nase. Otroci so prepričani, da matere vedo, kaj se dogaja, a ne želijo ukrepati.

Nevednost mater lažje razumemo, če poznamo strategije povzročiteljev. Slednji sistematično uničujejo odnos mati-otrok, s tem, ko ne priznavajo avtoritete matere, zbršejo generacijske razlike v družini, ko otroka obravnavajo kot odraslega. Povzročitelj namerno ponižuje mater, ji jemlje možnost odločanja, potencira konflikte med materjo in otrokom in daje hčeri občutek, da je dobra ženska. Mati in hči na nek način »igrata druga proti drugi«. Mnogo žrtev zaradi omenjenih spletk povzročitelja sovraži mater in ne povzročitelja, saj jo obravnavajo kot odgovorno za spolno zlorabo. Žrtve pogosto čutijo jezo do matere in ne do očeta (povzročitelja). To je za žrtve tudi bolj sprejemljivo, saj so občutki manj močni in manj nevarni za preživetje. Odnos žrtve do matere je ambivalenten: na eni strani občutijo pozitivna čustva, na drugi pa doživljajo občutke strahu, krivde, negotovosti, jeze ter razočaranja.

Pogosto se žrtve zaupajo materi šele, ko se ta odloči ločiti od moža (partnerja). Odločitev matere osvobodi žrtev občutkov krivde in odgovornosti za razpad družine. Prostorska ločitev zmanjša tudi strah pred povzročiteljem in pomaga žrtvi, da spregovori. V laični in strokovni javnosti pa še vedno pogosto naletimo na mišljenje, da se mati želi maščevati možu/partnerju, ko začne govoriti o spolnem nasilju moža/partnerja.

Obstajajo tudi matere, ki svojih otrok ne zaščitijo, čeprav vedo za spolno zlorabo. Njihova neodzivnost pogosto izhaja iz strahu pred povzročiteljem, ki izvaja nasilje tudi nad njimi. Za žrtve je ignoriranje ali minimaliziranje nasilja s strani matere boleče. Matere, ki vedo za zlorabo, pa ne ukrepajo, so bile največkrat same v mladosti spolno zlorabljene. V tem času so zgradile svoje strategije preživetja, kar največkrat pomeni potlačitev in zatajitev vseh realnih dejstev povezanih z lastno izkušnjo spolnega nasilja. Zato ne (z)morejo uvideti in sprejeti resnice o zlorabi lastnega otroka, saj bi na tak način njihova nepredelana travmatična situacija ponovno oživila. Ukrepanje in iskanje pomoči tako prepuščajo žrtvi sami.

Kadar se zloraba hčere/sina zgodi s strani lastnega moža/partnerja, se matere pogosto počutijo dvojno prevarane, tako s strani partnerja kot s strani otroka. Žrtvi pripisujejo aktivno udeležbo, včasih se postavijo celo v bran povzročitelju. Občutke jeze usmerijo na žrtev in nočejo razumeti, zakaj se jim žrtev ni zaupala. Žrtve dojemajo takšno vedenje matere kot

dvojno izdajo, saj mati ne samo, da je spregledala zlorabo v preteklosti, temveč se je postavila v bran povzročitelju in na tak način zatajila potrebe in čustva lastnega otroka.

G. Deegener (2005:150) opisuje tipične lastnosti in položaj matere v družini, kjer gre za spolno zlorabo znotraj nje. Ugotavlja, da matere ne zmorejo uresničiti pričakovanih vlog žene in matere. Pomemben razlog je v tem, da v svojem otroštvu niso prejele in doživele dovolj varnosti in ljubezni ne od očeta in ne od matere. V kasnejših partnerskih zvezah iščejo neke vrste rešitelja, ob tem pa so pogosto razočarane. Ker čutijo stalno pomanjkanje ljubezni in varnosti že od najzgodnejšega obdobja, razvijejo podzavestni mehanizem zanikanja, ki sestoji iz zanikanja realnosti in zanikanja lastnih čustev. Matere tako niso sposobne deliti in pokazati pozitivnih čustev v odnosu do svojih otrok ter se vživeti v njihove občutke, zato delujejo čustveno zelo hladno. Da bi se izognile novim razočaranjem, se umaknejo iz medčloveških odnosov in se socialno bolj ali manj izolirajo. Dejstvo je, da večina mater zaščiti svojega otroka, vendar se od mater vedno pričakuje, da bodo zaščitile svoje otroke. Naša pričakovanja ovijamo v kontekst »naravnega ravnanja mater« in s tem pričakovanj do njih.

Nesporno je, da nekatere matere – hote ali nehotе – ne ravnaajo dovolj odgovorno in v prid žrtvi. Spolna zloraba otroka ne oteži samo partnerskega odnosa, temveč tudi odnos med materjo in otrokom, še posebej otežen je odnos mati – hči. Pomembno se je zavedati, da tudi matere potrebujejo strokovno pomoč, da lahko predelajo spolno zlorabo lastnega otroka znotraj družine. Tudi materam je potrebno zagotoviti možnost, da vzpostavijo ponovno moč nad svojim življenjem, pogum in sposobnost, da bi otroka resnično zaščitile (Bašič 2002: 32).

Pri tem je potrebno upoštevati naslednja dejstva:

- Materi se ob razkritju zlorabe sesuje tudi njeno lastno življenje, to je vedno šok, travmatična izkušnja, v kateri ne ve, kako ravnati.
- Pričakovanja družbe do matere predstavlja za njo velik pritisk, ki matere lahko silijo v sporočila, ki pa jih sama v sebi še ni uspela predelati.
- Matere v takšni situaciji le težko odkrito izrečejo svoje pomisleke ali vprašanja, ki jim niso jasna v zvezi z zlorabo, saj lahko s tem ustvarijo vtis, da delujejo kot podpora povzročitelju.
- Ponavadi ostanejo same, težko dobijo pomoč tudi na pristojnih institucijah, pogosto nimajo ustreznih sogovornikov.
- Matere, ki niso močne in imajo lastne težave, si lahko tiho premislijo oz. spremenijo svoje verbalizirane odločitve o zaščiti otroka v teku postopka.

- Matere z lastno nerazkrito izkušnjo nasilja se težko soočijo z zlorabo svojega lastnega otroka. Izkušnja jim kaže, da so preživele brez razkritja, še vedno jih spremlja strah in sram, kaj bi se zgodilo, če bi zlorabo razkrile. V zvezi s tem nimajo nobene izkušnje in tako mislijo, da je tudi za njihovega otroka najbolje, če se zloraba ne razkrije (prirejeno po Bašič 2002: 34).

6.6.1 Položaj očeta pri spolni zlorabi

Očetje sprejmejo dejstvo, da je bil njihov otrok spolno zlorabljen, še težje kot matere. Dvom jih na nek način obvaruje pred občutkom, da so »kot očetje povsem odpovedali«, saj niso izpolnili svoje najpomembnejše družbeno določene naloge, vezane na vlogo očeta: zaščititi svojega otroka pred nasiljem. Očitajo si, da niso bili dovolj pazljivi, da niso bili v »pravem trenutku na pravem mestu«. Ko počasi sprejmejo realnost, razvijejo močan občutek jeze do povzročitelja in mu pogosto grozijo s smrtjo. To jezo pogosto izražajo v družbi žrtve. Otroci vzamejo take grožnje zelo resno, kar vzbuja pri njih dodaten strah in občutke groze, ne prenesejo misli na to, da bi se kaj zgodilo povzročitelju ali da bi oče zagrešil nasilno dejanje.

V prvih tednih po odkriti zlorabi očetje ponavadi prevzamejo »koordinacijo situacije«, s katero poskušajo normalizirati zunanji svet, matere zlorabljenih otrok se v tem času bolj intenzivno ukvarjajo z otrokom in poskušajo predelati svojo bolečino ob odkriti zlorabi. Očetje ponavadi izrazijo strah za otroka in ženo, o svojih občutkih ne govorijo. Tukaj se odraža tipična dinamika družinskih odnosov in vlog: ženska skrbi za čustven del (»notranjost družine«), moški zastopa družino navzven. V krizni situaciji, kot je spolna zloraba, ponavadi tak način tudi zelo dobro funkcionira. Vendar je pomembno, da se očetje osredotočijo tudi na svoje strahove in dvome. Pogosto se vloge po nekaj tednih zamenjajo, matere pridobijo ponovno stik z realnostjo, očetje se predajo svoji bolečini, predvsem žalosti, ki se je skrivala za čustvom jeze. Šele sedaj se zavedo, da so tudi oni sami globoko prizadeti. Zgodi se, da oživijo nasilne izkušnje, ki so jih preživel v mladosti, o katerih še niso spregovorili. Pogosto se zaradi lastne travmatiziranosti odzovejo z jezo nad žrtvijo samo in ji očitajo, da se ni dovolj uprla. Z jezo in racionaliziranjem nasilne izkušnje želijo potlačiti lastne občutke nemoči.

V strokovni javnosti je vloga očeta pri odkrivanju spolne zlorabe in kasnejših procesih pomoči še vedno manj pomembna kot vloga matere. Profesionalne institucije, ki se ukvarjajo s pomočjo, še vedno pogosto izhajajo iz zastarele doktrine, da več pomoči potrebuje otrok in

mati, medtem ko se na položaj očeta pogosto pozablja oz. se ga ne jemlje dovolj resno. Tu lahko povežemo vzporednice tudi s položajem fantov, ki so bili spolno zlorabljeni. Njihov položaj je še veliko bolj zahteven in kompleksen kot v primeru žrtev ženskega spola. Zaradi splošno uveljavljene in sprejete družbene konstrukcije spolov, poiščejo fantje veliko redkeje pomoč, doživljajo svojo nasilno izkušnjo še bolj travmatično in se soočajo s hudimi posledicami.

6.7 DINAMIKA IN NORMALIZACIJA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI

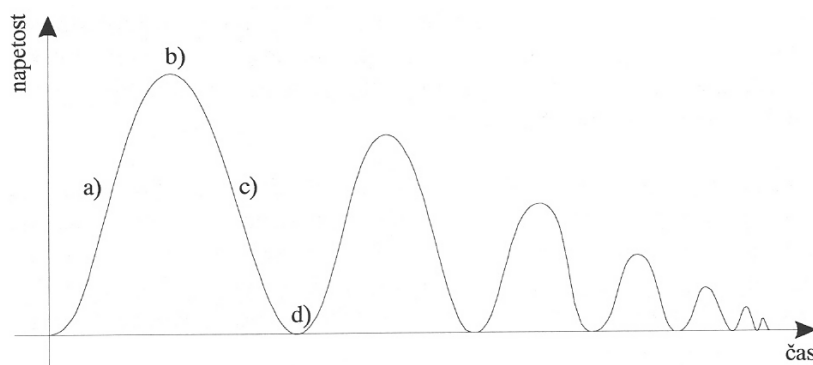
Nasilje je proces. Oseba, ki se znajde v nasilnem odnosu, se v začetku ponavadi niti ne zaveda, kaj se dogaja. Psihično nasilje je pogosto skrito pod krinko ljubezni in zaupanja, in je oblika nasilja, s katerim se začne nasilje v nekem odnosu. Otroci so veseli posebne pozornosti in naklonjenosti, ki jim jo povzročitelj podarja in v njej na začetku tudi uživajo. Sčasoma, po temeljito premišljenih in načrtovanih korakih povzročitelja, se začetni povečani »neškodljivi pozornosti«, pridružijo še različne oblike spolnega nasilja. Nasilje tako postane »normalni« del vsakodnevnega življenja otroka in ali mladostnika v družini ali izven nje. Oba, tako povzročitelj kot žrtev, nasilje opravičujeta in racionalizirata. Za žrtev je to ena izmed strategij preživetja.

Spolno nasilje v družini je za otroka, ki ga doživlja, nekaj vsakdanjega, »normalnega«, zato:

- svoje vedenje prilagaja trenutnemu razpoloženju povzročitelja;
- pazi, da ne bi delal napak, ker se počuti krivega za nasilje;
- boji se, kaj bodo drugi mislili o njem;
- meni, da je slab in pokvarjen, ker se mu to drugače ne bi dogajalo;
- prepričan je, da mu ne bo nihče verjel;
- strah ga je, ker mu je povzročitelj zabičal, da ne sme nikomur povedati.

S spodnjo sliko je predstavljena dinamika nasilja, ki jo najbolj nazorno lahko prikažemo kot ponavljajoči se val. Krog nasilja pogosto kaže vzorec različnih faz: obdobje naraščanja napetosti (a), nasilje (b), obdobje opravičevanja in obljubljanja, da se to ne bo več ponovilo, prisotno je podkupovanje z darili (c) in obdobje nežnosti, kjer gre za izkazovanje posebne ljubezni, pozornosti (d). V nekem trenutku pa ponovno pride do stopnjevanja napetosti – otrok ali mladostnik čuti napetost že v zraku in kmalu pride ponovno do nasilja. Zopet sledi

obdobje opravičevanja in obljub, hkrati pa vceplja žrtvi občutek krivde, da je pravzaprav sama kriva za nasilje (Bjorck v Plaz 1999: 48).

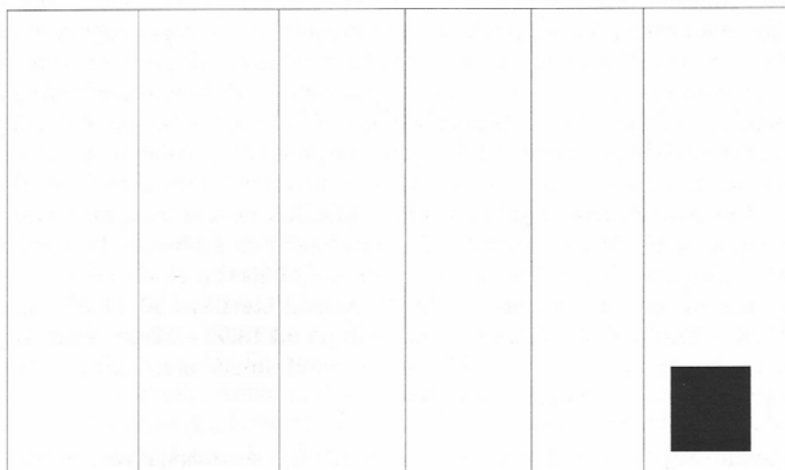

Slika 6-1: Dinamika nasilja

Najučinkovitejši način, kako zlomiti osebnost nekega človeka (pranje možganov), je ta, da se izmenično uporabljata nasilje in ljubezen, še bolj učinkovito je, če je izvajalec oseba, s katero je žrtev v zaupnem odnosu.

Razvoj in ohranjanje nasilja v nasilnem odnosu lahko razumemo kot neke vrste proces: proces nasilja. V tem procesu je veliko močnih mehanizmov, ki eden za drugim, še posebej pa v kombinaciji, povzročijo, da nasilje postane aktiven in dinamičen proces z globokimi posledicami za vse, ki so vanj vključeni. Pomen procesa nasilja je v tem, da povzročitelj in žrtev normalizirata nasilje vsak na svoj način. V tem procesu nasilje postopoma postaja normalni del vsakodnevnega življenja, kar vodi do tega, da postane sprejemljiv in opravičljiv. V procesu normalizacije nasilja razvijeta moški in ženska dve različni strategiji za doseganje ciljev. Moški razvijejo strategijo nadzorovanja ženske, s čimer nadomestijo svojo moškost. Instrumenti te strategije so: nadzorovano čustveno stanje možganov v trenutku napada, izolacija in izmenična uporaba nasilja in nežnosti. Normalizacija nasilja v primeru žensk pa se nanaša na strategijo prilagajanja z omejenimi možnostmi nadzora (Bjorck v Plaz 1998: 49). Omenjeno teorijo o dinamiki in normalizaciji nasilja lahko prenesemo tudi na spolno nasilje nad otroki in mladostniki, saj so značilnosti vseh oblik nasilja med seboj povezane. Pri vseh oblikah gre za nadvlado posameznika, za potrebo po nadmoči. Pri nasilju gre tudi za zmanjševanje življenjskega prostora, za proces, ki počasi, a vztrajno omejuje življenje otroka ali mladostnika in njegovo samospoštovanje. Slednji si, da bi se prilagodil povzročitelju, pogosto »odreže« svoj življenjski prostor. Bolj ko si ga »reže«, bolj je izoliran in manj je ljudi, ki jim lahko zaupa. Sčasoma je povzročitelj edini, ki žrtev potrjuje, njegova podoba o

žrtvi postane njena lastna. Prvo nasilno dejanje je le še eno »rezanje«, ena od postavljenih omejitev. Za nasilen odnos je tudi značilno, da nasilje kaže tendenco naraščanja. Spodnja slika nazorno prikazuje to »rezanje« življenjskega prostora. Z vsako omejitvijo povzročitelj nasilja žrtvi odvzame del njene svobode, na koncu bi lahko življenjski prostor žrtve primerjali z malim kvadratom v desnem spodnjem kotu (Bjorck v Plaz 1999: 49).

Slika 6-2: Krčenje življenjskega prostora žrtvi nasilja

7 MEDNARODNI DOKUMENTI ZA ZAŠČITO OTROK PRED NASILJEM

7.1 EVROPSKA STRATEGIJA ZA OTROKE

Priporočilo št. 1286 skupščine Sveta Evrope o evropski strategiji za otroke iz leta 1996

Skupščina se je z Odredbo št. 491 (1993) odločila, da bo v sodelovanju z Unicefom razvila strategijo za otroke do 18. leta. Ugotavlja tudi, da pravice otrok v Evropi še zdaleč niso stvarnost in da so otroci pogosto žrtve oboroženih spopadov, gospodarske recesije, revščine in zlasti proračunskih omejitev. Otroke bi se moralo resno obveščati o načinih in pravnih sredstvih, če so kršene njihove temeljne pravice, razširiti je treba omrežje brezplačnih linij za klic v sili, poskrbeti za specializirane zagovornike in vzpostaviti otroku prijazen sodni in upravni sistem, ki bo priznaval zahteve posameznih otrok za varstvo pred vsemi oblikami zlorabe.

7.2 DEKLARACIJA IN KONVENCIJA ZDRUŽENIH NARODOV O OTROKOVIH PRAVICAH

Deklaracija (20.11.1959) in *Konvencija o otrokovih pravicah* (20.11.1989), ki ju je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov sta temeljna dokumenta, ki predstavljata mednarodnopravni temelj ter institucionalni okvir varovanja otrokovih pravic in temeljnih svoboščin (kot otroci so definirani mlajši od osemnajst let). V svojih določilih poudarjata spoštovanje otrokovih pravic do posebnega varstva, socialnega varstva, brezplačnega šolanja in izobraževanja. Otroka je treba obvarovati pred vsemi vrstami zanemarjanja, okrutnosti in izkoriščanja. Države pogodbenice jamčijo otroku, ki je sposoben izoblikovati lastna mnenja, pravico do svobodnega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim.

Konvencija o otrokovih pravicah v 19. členu zavezuje države pogodbenice, da bodo z vsemi ustreznimi zakonodajnimi, upravnimi, družbenimi in vzgojnimi ukrepi varovale otroka pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja ali izkoriščanja, všteti spolne zlorabe. Takšni ukrepi naj vključujejo učinkovite postopke za sprejemanje socialnih programov, ki otroku in tistim, ki skrbijo zanj, zagotavljajo potrebno podporo, kakor tudi druge oblike zaščite ter ugotavljanje,

obveščanje, prijavljanje, preiskovanje, obravnavanje in spremljanje prej naštetih primerov trpinčenja otrok in, če je potrebno, poseg sodišča.

Konvencija v 34. členu zavezuje države pogodbenice, da bodo otroka zavarovale pred vsemi oblikami spolnega izkoriščanja in spolnih zlorab. V ta namen bodo države pogodbenice sprejele ustrezne ukrepe, s katerimi bodo preprečile:

- a) napeljevanje ali siljenje otroka h kakršnikoli nezakoniti spolni dejavnosti;
- b) izkoriščanje otrok v prostituciji ali drugih nezakonitih spolnih dejavnostih;
- c) izkoriščanje otrok v pornografskih predstavah in gradivih.

Konvencija v 35. členu zavezuje tudi k sprejetju ustreznih ukrepov, ki preprečujejo ugrabitve, prodajo ali trgovanje z otroki v kakršne koli namene.

7.3 SVET EVROPE

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam glede varstva otrok pred trpinčenjem¹²

Priporočilo je bilo sprejeto leta 1979. Med drugim potrjuje, da je resen problem v večini držav članic, da otroke fizično ali čustveno trpinčijo ali zanemarjajo prav tisti, ki so zanje dolžni skrbeti. Ugotavlja pogubnost učinkov neprimernega domačega okolja za otrokov razvoj in pomembnost iskanja dolgoročne rešitve, za kar je potrebna dvojna strategija – učinkoviti ukrepi takojšnjega posredovanja, odkrivanja in ravnanja ter politika preprečevanja. Poudarja pomen usklajenosti in popolnega sodelovanja med zdravstvenimi, socialnimi in drugimi službami. Države članice poziva k ozaveščanju javnosti, razširjanju informacij o zlorabljanju otrok kot družbenem pojavu oz. problemu, k medsebojnemu usklajevanju in sodelovanju med službami in k multidisciplinarnemu pristopu.

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o nasilju v družini¹³

Sprejeto je bilo leta 1985. Državam članicam med drugim priporoča, da osveščajo javnost o razsežnostih, resnosti in specifičnosti nasilja v družini, ter da zagotovijo strokovno

¹² R(79) 17 (13. 09. 1979).

¹³ R (85) 4 (26. 03. 1985).

usposobljenost za tiste, ki intervenirajo v primerih nasilja v družini. Eno od priporočil se nanaša na preučitev koristnosti inkriminacije (obtožbe, določitev dejanja za kaznivo dejanje) za prestopke, zagrešene znotraj družine.

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o družbenih ukrepih v zvezi z nasiljem v družini¹⁴

Sprejeto je bilo leta 1990. Med drugim državam članicam priporoča, da informirajo javnost o razsežnostih, resnosti in negativnih posledicah nasilja v družini, o načinih nenasilnega reševanja konfliktov in o družbenem netoleriranju zlorabe moči. Vsakršno opravičevanje nasilja v medijih je treba omejiti z vsemi razpoložljivimi sredstvi demokratične družbe. Priporočilo vzpodbuja širšo skupnost, da se na nasilje odziva odgovorno in ustreznim institucijam prijavlja primere nasilja v družini, še zlasti se to nanaša na sosede, prijatelje, vzgojitelje/-ice, učitelje/-ice. Priporočilo vsebuje tudi posebne ukrepe za otroke, ki so žrtve nasilja: otrokom je treba zagotoviti usklajeno in vsestransko pomoč, poudariti je potrebno pomen splošne obsodbe telesnega kaznovanja in drugih oblik ponižujočega ravnanja kot vzgojnega sredstva. Socialne in zdravstvene službe bi morale posvetiti posebno pozornost posameznikom in družinam, ki v zvezi z nasiljem nad otroki predstavljajo bolj tvegano okolje.

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o načelih glede razširjanja videogramov z nasilno, brutalno ali pornografsko vsebino¹⁵

Sprejeto je bilo leta 1989. Državam članicam priporoča, da vzpostavijo sisteme, ki povezujejo sisteme samourejanja s sistemi za razvrščanje in nadzor. Na vseh videogramih bi morala biti jasno vidna oznaka razvrstitve in tistega dela javnosti, ki mu je namenjen.

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o zdravstveno-družbenih vidikih zlorabe otroka¹⁶

Sprejeto je bilo leta 1993. Priporočilo govori o šestih področjih: preprečevanje, odkrivanje in obveščanje, preiskava in presoja, nadaljnje posredovanje, reševanje in pregled, usposabljanje, raziskave. Med drugim članicam priporoča, da pripravijo, izvajajo, spremljajo in ovrednotijo

¹⁴ R (90) 2 (15. 01. 1990).

¹⁵ R (89) 7 (27. 04. 1989).

¹⁶ R (93) 2 (22. 03. 1993).

program preventivne politike v zvezi z zlorabo otrok na primarni, sekundarni in terciarni ravni za vso državo in na lokalni ravni. Spodbuja strokovnjake, da pooblaščen službo obvestijo, kadar menijo, da gre za sum zlorabe. Govori tudi o določitvi 24-urne službe za sprejemanje obvestil o zlorabi, ki bodo lahko poskrbele za:

- a) vsestransko preiskavo ob prijavi o zlorabi otroka;
- b) psihosocialno presojo potreb otroka in njihovih družin za praktično pomoč in terapijo;
- c) zdravstveno psihosomatsko in fizično oceno otroka glede na naravo izražene zaskrbljenosti in vrsto zlorabe;
- d) začasne ali dolgoročne zakonske ukrepe za varstvo otroka;
- e) sprejetje nujnih ukrepov v vsakem trenutku, vključno z namestitvijo otroka v zatočišče.

Med drugim je poudarjena še celovita, hitra pomoč, kjer morajo vsi vpleteni strokovnjaki delati v korist otroka in ustrezno usposabljanje za osebje različnih strokovnih skupin za preprečevanje zlorab.

Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope o pravicah otrok¹⁷

Sprejeto je bilo leta 1990 in govori o splošnih pravicah otrok in spodbuja članice, da ratificirajo evropske konvencije s tega področja. Eno izmed priporočil govori tudi o pripravi študije o položaju otrok na sodiščih in o dejanjih, ki jih je mladoletnik upravičen opraviti, preden doseže predpisano starost za polno pravno sposobnost.

Priporočilo Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o nujnih ukrepih v družinskih zadevah¹⁸

Sprejeto je bilo leta 1991. Med drugim članicam priporoča, da bi otrok, katerega blaginja je resno ogrožena zaradi zanemarjanja ali drugega fizičnega ali duševnega trpinčenja, moral dobiti posebno varstvo. Na voljo bi morali biti enostavni in hitri postopki, da bi zagotavljali zelo hitro sprejemanje odločitev.

¹⁷ Št.1121 (01. 02. 1990).

¹⁸ R (91) 9 (09. 09. 1991).

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic¹⁹

Državni zbor jo je ratificiral 01.10.1999. Konvencija govori predvsem o ustreznih zakonodajnih, upravnih in drugih ukrepih za uresničevanje otrokovih pravic, zlasti v postopkih družinskega prava.

Spremenjena Evropska socialna listina in pravice otrok²⁰

Spremenjena listina daje mladim večje varstvo pri delu in ponovno poudarja njihovo varnost zunaj delovnega mesta. V 17. členu ustanavlja pravico otrok in mladostnikov do socialnega, pravnega in ekonomskega varstva. Ta določba prinaša s seboj paket ukrepov, s katerimi jim je izrecno zajamčeno tudi varstvo pred zanemarjanjem, nasiljem ali izkoriščanjem. V skrbi za varstvo, ki ga mladina potrebuje pogosto celo v družini, se je odbor neodvisnih izvedencev odločil, da razširi nadzor na tri vidike varnosti mladih:

- slabo ravnanje z mladimi v družini in zunaj nje s poudarkom na resničnem pomenu tega problema in sprejetimi ali predvidenimi ukrepi za izboljšanje stanja;
- dostop teh mladih ljudi do civilnih in kazenskih sodišč, tudi v primeru družinskih sporov;
- položaj mladih prestopnikov, ki terja posebno pozornost.

7.4 KROVNI SLOVENSKI DOKUMENT ZA ZAŠČITO OTROK PRED NASILJEM

Ustava Republike Slovenije

Temeljni in najvišji pravni akt v Sloveniji je *Ustava Republike Slovenije*. Otrokov položaj in njegove pravice obravnava *Ustava* na več mestih, glede na to, za katero vrsto njegovega položaja oz. za katero pravico gre.

¹⁹ Uradni list RS, št. 86/1999).

²⁰ Spremenjeno socialno listino, ki jo je v letih 1990 – 1994 pripravil Odbor za *Evropsko socialno listino*, je sprejel *Odbor ministrov* 01. 04. 1996.

54. člen (pravice in dolžnosti staršev)

Starši imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon.

56. člen (pravice otrok)

Otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Takšno varstvo ureja zakon. Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne oskrbe, uživajo posebno varstvo države. Njihov položaj ureja zakon.

8 PRIMERJALNA ANALIZA SISTEMSKIH PRISTOPOV TUJIH DRŽAV IN SLOVENIJE

8.1 OPREDELITEV PODROČJA IN OPIS PROBLEMA

Spolno nasilje nad otroki in mladostniki postaja vse bolj prepoznaven družbenopolitični problem, ki terja ustrezne sistemske rešitve. Predlogi posameznih institucij glede uvajanja novih pooblastil (npr. policije) zagotovo kažejo na povečevanje senzibiliziranosti teh institucij za ta pojav. Vendar pa zaradi kompleksnosti pojava, intenzivnejše in bolj strokovno delovanje ene same institucije (npr. policije) ne more biti dovolj uspešno. Delovanje ene institucije brez sodelovanja z drugimi in brez umeščenosti posameznih ukrepov v celovit sklop obravnavanja nasilja v družini in nasilja nad otroki in mladostniki ne more bistveno zmanjšati nasilja v konkretni družini in družbi nasploh. Za učinkovito reševanje je potreben sistemski pristop na državni ravni. Ustrezna zaščita otrok pred nasiljem bi morala biti stvar javne politike (*public policy*)²¹ države. Država bi morala za zaščito otrok in mladostnikov pred (spolnim) nasiljem poskrbeti na nacionalni ravni. To pomeni sistematično vključevanje vseh državnih institucij: zakonodajnih organov (zakonodajna skupščina oz. parlament ter podrejena zakonodajna telesa), izvršilnih organov (vlada, vladni uradi, ministrstva, vladne agencije), sodnih organov, ki se strokovno povezujejo in sodelujejo z neformalnimi (nevladnimi) institucijami. V primeru obravnave (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki to konkretno pomeni policijo, tožilstvo in sodstvo, CSD, zdravstvo, vrtci, šole ter nevladne organizacije.

Sistemski pristop konstituirajo natančno določeni ukrepi, zakoni, pravilniki in pristojnosti posamezne institucije v primeru nasilja nad otrokom in mladostnikom, t.i. policy dokumenti. Jasno so določena pravila ravnanja z žrtvijo, povzročiteljem in ostalimi ogroženimi. Sistemske rešitve so del systemskega pristopa in so določene vnaprej, prav tako procesi pomoči. Posamezne institucije so zadolžene za reševanje nasilja v okviru zakonsko določenih nalog in dolžnosti ter so na tak način objektivno odgovorne za svoje delo. Tako reševanje nasilja nad otroki in mladostniki ni prepuščeno ambicijam posameznikov, saj je odgovornost jasno določena.

²¹ Pridevnik »javna« (*public*) je pomemben, saj se pojem politika v pomenu »policy« (brez pridevnika »public«) v angleščini uporablja tudi za opis osebnih načel (osebna »policy«), zavestne usmeritve oz. delovanja zasebnih družbenih enot ali organizacij (npr. družine, podjetja) (Fink Hafner 2007:15).

Primerjavo sistemskih pristopov med tujimi državami in slovenskim pristopom bomo izvedli tako, da bomo najprej opisali različne evropske pristope k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki, na podlagi t.i. policy dokumentov. Ti sistemski pristopi so nastali kot vladni in nevladni ukrepi (dokumenti) za bolj sistematično in učinkovito obravnavo zaščite otrok in mladostnikov pred spolnim nasiljem. Evropske države so se v 90. letih prejšnjega stoletja s tem pojavom različno spopadale. V nadaljevanju bomo predstavili in analitično primerjali sistemske rešitve izbranih evropskih držav, ki so se obravnave spolnega nasilja nad otroki in mladostniki lotile sistematično s spreminjanjem zakonodaje (natančna definiranost posameznih prestopkov glede na starost žrtve in obliko dejanja) ter vključevanjem različnih institucij v problem obravnave spolnega nasilja. Izbor držav je potekal po naslednjih kriterijih:

- bistveni kriterij za izbor posamezne države je bil, da je članica Evropske unije oziroma evropskega prostora ter da je na področju zaščite otrok pred (spolnim) nasiljem sprejela že več izboljšav in tako predstavlja primer dobre prakse na omenjenem področju;
- pri izboru držav so bile prav tako pomembne lastne izkušnje in znanje, ki sem jih pridobila na študijskih izobraževanjih v tujini in doma (dvomesečno strokovno izpopolnjevanje (september–oktober) v Nemčiji in Avstriji leta 2002, predstavitev angleškega oziroma britanskega sistema pristopa jeseni leta 2006, od leta 1996 aktivno sodelovanje pri projektih, programih in izobraževanjih *Društva SOS telefon*) ter
- drugi razpoložljivi viri za posamezno državo. Sem smo uvrstili zakonodajne dokumente posameznih držav, vladna poročila državnih institucij, uradno statistiko, francosko študijo analize zakonodajnih dokumentov posameznih držav (*Les abus sexuels sur mineurs*, 2003), interne pravilnike in protokole posameznih državnih institucij.

8.2 CILJI IN OSNOVNE HIPOTEZE

Cilji empiričnega dela magistrskega dela so:

- analiza in primerjava različnih sistemskih pristopov evropskih držav,
- predstavitev in analiza sedanjega načina reševanja spolnega nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji,

- ocena pomanjkljivosti uveljavljenega načina obravnavanja nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji,
- oblikovanje predlogov za izboljšanje sedanjega načina reševanja problematike spolnega nasilja nad otroki oziroma oblikovanje predlogov za izgradnjo celovitega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji.

Glede na zastavljene cilje raziskave postavljamo naslednje hipoteze, ki so vezane na Slovenijo:

1. *V Sloveniji ni ustreznega systemskega pristopa institucij pri obravnavanju spolnega nasilja nad otroki in mladostniki.*
2. *Sistem spremljanja žrtev v Sloveniji je pomanjkljiv in neučinkovit.*
3. *Otroci in mladostniki, žrtve spolnega nasilja in drugih oblik nasilja ne dobijo ustrezne podpore, psihosocialne pomoči in zadostne zaščite pristojnih institucij.*

8.3 METODE RAZISKOVANJA

Glavni vir podatkov analize so različni dostopni viri vladnih in nevladnih organizacij o sistemskih pristopih posameznih držav, pri čemer bom, kot smo omenili že na str. 77, izhajala tudi iz lastnih izkušenj in znanj, ki sem jih pridobila na študijskih izobraževanjih v Nemčiji, Avstriji in Sloveniji. V nalogi bom uporabila tudi znanja, ki sem ga pridobila na podlagi izkušenj pri dolgoletnem delu z žrtvami nasilja pri eni od nevladnih organizacij v Sloveniji.

Uporabili bomo primerjalno metodo in metodo analize vsebine relevantnih pisnih virov (primarnih in sekundarnih), pri čemer bomo primerjali:

- različne politike držav, ki jih vodijo na področju zaščite otrok pred spolnim nasiljem (državne dokumente, pravilnike, pogodbe ipd.),
- pravne vire (kazenske zakonike²² – poglavje spolne nedotakljivosti; zakone, vezane na delovanje in pristojnosti posameznih državnih institucij; interne pravilnike posameznih institucij; mednarodne dokumente s področja zaščite otrokovih pravic in potreb ipd.),
- letna poročila državnih institucij in uradno statistiko pristojnih institucij ter

²² Kazenski zakonik – v nadaljevanju KZ.

- francosko primerjalno študijo različnih evropskih zakonodaj s področja spolnega nasilja nad otroki in mladostniki in analizo preventivnih ukrepov pred recidivizmom (*Les abus sexuels sur les mineurs*, 2003).

Z analizo vsebine relevantnih pisnih virov, primarnih (dokumenti, pogodbe, pravilniki, ipd.) in sekundarnih (samostojne publikacije, svetovni splet) bomo pridobili informacije o različnih pristopih k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. Primerjali bomo več pristopov k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki (Avstrija, Belgija, Danska, Luksemburg, Nemčija, Španija, Švica, Velika Britanija in Slovenija) in ugotavljali ustreznost obstoječih sistemov ter možnosti za izboljšave slovenskega pristopa oziroma izgradnjo ustreznega.

V nalogi bomo uporabili tudi policy analizo – analizo politik,²³ ki se je razvila v drugi polovici 20. stoletja kot družboslovna veda znotraj politologije za preučevanje in analiziranje javnih politik. Policy analiza se z državotvornih resorjev vse bolj širi tudi na druga socialna področja. V nalogi se tako osredinjamo na dokumente in analize, ki so se razvile v prvi vrsti zaradi poseganja države na vse več področij družbenega življenja. Modelov za analizo javnih politik je več, vendar velja model t.i. novega institucionalizma za vodilni pristop pri preučevanju oblikovanja mladih demokracij in preučevanju procesov povezovanja držav Evropske skupnosti. Posebnost novega institucionalizma je ta, da poudarja avtonomijo političnih ustanov v razmerju do družbe in omejevalni vpliv teh ustanov na izbor alternativnih načinov vpletanja države v reševanje družbenih problemov. Obenem priznava tako pomen formalnih kot tudi neformalnih ustanov in tako izraža premik od »vlade« (*government*) k »vladavini/vladanju« (*governance*) (Fink Hafner, 2007: 35). Slednje je pri obravnavi nasilja nad otroki in mladostniki ključnega pomena, saj je učinkovito in dobro sodelovanje med vladnimi in nevladnimi ustanovami edini ustrezen in uspešen pristop k zaščiti otrok pred nasiljem.

²³ Podrobneje o policy analizi v Fink Hafner (2007).

8.4 ANALIZA IN IZSLEDKI RAZISKAVE SISTEMSKIH PRISTOPOV TUJIH DRŽAV

Primerjalno študijo o sistemskih pristopih k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki bomo zasnovali na analizi zakonodajnih dokumentov s področja spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. Pri predstavitvi in analizi kazenskih zakonikov zajetih držav se bomo delno oprli na ugotovitve francoske študije (*Les abus sexuels sur les mineurs*, 2003, za države – Belgija, Danska, Španija in Velika Britanija), za analizo in oceno kazenskih zakonikov ostalih držav, ki jih bomo vključili v našo raziskavo – Avstrija, Luksemburg, Nemčija in Švica, pa bomo sami analizirali kazenske zakonike (poglavje spolne nedotakljivosti). Za vse zajete države smo analizirali še ostale zakonodajne dokumente, kot so vladna poročila institucij, statistične podatke ter vladne in nevladne ukrepe posameznih pristojnih institucij, odgovornih za učinkovit sistemski pristop k obravnavi nasilja.

Z analizo bomo prikazali in ocenili naslednje vidike:

1. definicije različnih oblik spolnega nasilja, ki jih podajajo različne zakonodaje,
2. sredstva in ukrepe za preprečevanje recidivizma in
3. značilnosti sistemskih pristopov k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki.

Po podanih skupnih ugotovitvah primerjalne analize zajetih držav, sledi še analiza sistemskih pristopov po posameznih državah.

8.4.1 Ugotovitve primerjalne analize

1. Definicije

Zakonodaje vseh držav vključenih v analizo razlikujejo med tremi vrstami spolnega nasilja nad otroki in mladostniki:

- Posilstvo je definirano kot vsako dejanje spolne penetracije, zagrešeno na kakršenkoli način, pri čemer se osebo prisili v spolni akt. Večina držav ne obravnava posilstva mladoletnih posebej (starejših od 15 in mlajših od 18 let). Mladoletno žrtev se tako obravnava v skladu z določili za posilstvo odrasle osebe, kar je v nasprotju s *Konvencijo o otrokovih pravicah*. Po *Konvenciji* so

otroci definirani kot osebe mlajše od 18. let, zato bi bilo potrebno opredelitev kaznivega dejanja posilstva posodobiti (podrobnosti glej v tabeli 8-1, str. 80).

- Spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let. Starostna meja 15 let je tista starost, pri kateri je žrtev po slovenski zakonodaji pravno formalno obravnavana kot otrok. Žrtev je bolj zaščitena, sodni postopki so bolj prijazni in prednostni, predvidene sankcije strožje. Poudariti moramo, da starostna meja 15 let ni prisotna pri vseh zajetih državah, temveč se razlikuje po posameznih državah (glej tabelo 8-1, str. 80).
- Druga kazniva dejanja proti spolni nedotakljivosti, kamor uvrščamo lažje oblike spolnega nasilja (ekshibicionizem, pornografija, nagovarjanje k spolnemu dejanju, otipavanje ipd.).

Vse opazovane države posebej obravnavajo kaznivo dejanje incesta ali krvoskrunstva, kjer razlik v definiciji ni.

Pri analizi zakonodajnih dokumentov s področja spolne nedotakljivosti moramo poudariti, da gre za heterogene kategorije prestopkov v okviru zgoraj omenjenih skupin kaznivih dejanj, ki pa imajo skupne značilnosti. Ugotavljamo, da bistvenih razlik med posameznimi definicijami in opredelitvami spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ni. Obstajajo pa razlike v dodelanosti posameznih zakonodajnih dokumentov. Tako imajo države, kot so Avstrija, Belgija, Nemčija, Švica in Velika Britanija zelo natančno izdelane zakonodajne dokumente na področju spolne nedotakljivosti. To pomeni, da so zajeta in natančno definirana različna nasilna spolna dejanja in zanje predvidene sankcije. Manj natančna je zakonodaja Danske, Španije in Luksemburga.

V tabeli 8-1 je predstavljena primerjava različnih opredelitev oblik spolnega nasilja po posameznih državah.

Tabela 8-1: Pregled opredelitve oblik spolnega nasilja po posameznih državah

	Dejanja proti nравnosti	Spol. napad na otroka	Posilstvo mlad. osebe
Avstrija	Pri vseh opazovanih državah sodijo v to skupino kaznivega dejanja spolnega nasilja bolj ali manj podobna dejanja. To so: - nespodobno govorjenje - nagovarjanje k prostituciji - otipavanje - ekshibicionizem.	Pri osebah mlajših od 14 let, če ne pride do spolnega akta. Ločijo med lažjo in težjo obliko napada. Predvidena je zaporna kazen do 10 let.	V primeru spolnega akta, pri osebah mlajših od 16 let. Predvidena je zaporna kazen od 10 do 20 let.
Belgija		Obe vrsti nasilja združeni v dejanje posilstva mladol. osebe, brez ali z rabo nasilja, ločeno po starost. skupinah: 0–10 let (predv. kazen doživljenjski zapor s prisilnim delom – <i>reclusion</i>), ²⁴ 10–14 let (predv. kazen <i>reclusion</i> 15–20 let), 14–16 let (predv. kazen <i>reclusion</i> 15–20 let) ter 16–18 let (predv. kazen <i>reclusion</i> 10–15 let).	
Danska		Pri osebah mlajših od 15 let. Predvidena je zaporna kazen do 10 let.	Ne obstaja – po dopolnjenem 15. letu veljajo določila za posilstvo na splošno. Predvidena je zaporna kazen do 6 let ali do 10 let v primeru otež. okoliščin.
Luksemburg		Pri osebah mlajših od 15 let, če ne pride do spolnega akta. Predv. kazen je strogi zapor s prisilnim delom – <i>reclusion</i> od 5–10 let, kjer je bilo uporabljeno nasilje in od 1–5 let zapora brez rabe nasilja.	V primeru spolnega akta, pri osebah mlajših od 15 let. Predvidena kazen je strogi zapor s prisilnim delom – <i>reclusion</i> od 10 do 15 let.
Nemčija		Pri osebah mlajših od 14 let. Ločijo med težjo in lažjo obliko spolne zlorabe. Predvidena je zaporna kazen od 6 mesecev do 10 let.	V primeru spolnega akta, pri osebah starejših od 14 let in mlajših od 18 let. Predvidena je zaporna kazen od 1 do 10 let.
Španija		Pri osebah mlajših od 12 let. Predvidena zaporna kazen je od 12 do 15 let.	Ne obstaja – pri osebah starejših od 12 let je predvidena je zaporna kazen od 6 do 12 let.
Švica		Pri osebah mlajših od 16 let. Predvidena kazen je strogi zapor – <i>Zuchthaus</i> ²⁵ ali zapor do 5 let.	Ne obstaja – pri osebah starejših od 16 let je predvidena kazen strogi zapor s prisilnim delom – <i>Zuchthaus</i> do 10 let. Posiljena je lahko samo ženska.
Velika Britanija		Pri osebah mlajših od 16 let, kadar ni bilo uporabljeno nasilje (tudi če pride do spolnega akta). Predvidena je zaporna kazen 2 leti. Pri osebah mlajših od 13 let je predvidena zaporna kazen lahko doživljenjski zapor.	Pri osebah mlajših od 16 let. Predvidena je zaporna kazen do 10 let. Pri osebah starejših od 16 let, veljajo določila za posilstvo odrasle osebe. Posiljena je lahko samo ženska.

²⁴ »Reclusion« je zaporna kazen predvidena za kazniva dejanja, ki se kaznujejo z več kot petimi leti zapora. Predvideno je obvezno prisilno delo. Kazen je lahko doživljenjska.

²⁵ Podobno razumevanje pojmov kot »reclusion« in »emprisonnement« v francoskem kazenskem prostoru. »Zuchthaus« pomeni strožji zapor z obveznim prisilnim delom, »Gaefengnis« pa zapor kot institucijo, ki jo poznamo tudi v Sloveniji.

2. Pravna preventiva pred recidivizmom

Pravna preventiva pred recidivizmom ostaja omejena. Na tem področju obstajajo velike razlike med posameznimi državami. V vsaki državi predstavlja recidivizem oteževalno okoliščino, ki upravičuje višjo kazen, vendar se ukrepi posameznih držav razlikujejo.

Osnovna sredstva, s katerimi se na področju spolnih zlorab nad mladostniki preprečuje recidivizem, so naslednja:

- sprejetje kazenskih klavzul zunajteritorialnosti (fran. »extra-territorialite«), s katerimi lahko sledijo osebam, ki bivajo v inozemstvu in so bile spoznane za krive zlorab v tujini,
- prepoved izvrševanja nekaterih funkcij ali poklicev ter
- kemična kastracija.

Klavzula »zunaj teritorialnosti«.

Omenjeno klavzulo so od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja sprejele Nemčija, Avstrija, Belgija in Velika Britanija, sprejetje klavzule omenjenim državam omogoča, da sledijo osebam, ki živijo v inozemstvu in so bile v tujine spoznane za krive zlorab nad mladoletniki in to ne glede na državo, v kateri prestopniki živijo in ne glede na prestop, ki so ga zagrešile.

Države, kot so Danska, Španija in Švica, takšne klavzule sicer imajo, vendar jih ne morejo izvajati, če država, v kateri se je prestop zgodil, nima predvidenih enakih sankcij. Danska in Švica si prizadevata, da bi v njihovo zakonodajo vključili splošno klavzulo ekstrateritorialnosti proti spolnim delikventom.

Prepoved izvrševanja nekaterih funkcij ali poklicev oziroma pojavljanja na določenih krajih.

Te prepovedi so lahko različnih oblik. Lahko so obvezne ali fakultativne, zadevajo lahko tudi samo en poklic (npr. učiteljski poklic) ali uradno funkcijo (zapriseženo), čas trajanja je lahko določen že predhodno ali pa se določi za posamezen primer posebej. Takšne prepovedi imajo Belgija, Španija in Švica. Angleški kazenski zakonik iz leta 1996 predvideva mnoge ukrepe v boju proti recidivizmu spolnih delikventov (ang. »Crime sentences Bill«), predpisuje prepoved iskanja službe, kjer bi te osebe imele stik z mladoletniki. Danski kazenski zakonik za osebo, ki je bila spoznana za krivo spolne zlorabe, predvideva po izvršitvi kazni – poleg

prepovedi iskanja službe, kjer bi delali z otroki – tudi prepoved pojavljanja na krajih, kjer se zadržujejo otroci (javni vrtci, igrišča).

Prostovoljna kemična kastracija.

To sredstvo preprečevanja v Nemčiji izvajajo na podlagi zakona iz leta 1969. Na Danskem pa, nasprotno od Nemčije, ta ukrep nima nobene pravne podlage.

Pravna obveza terapevtskih obravnav za prestopnika.

Belgijski zakon iz leta 1995, ki govori o spolnih zlorabah nad mladoletniki, predpisuje obvezen obisk terapij za vse tiste obsojence, ki so na pogojni svobodi. Angleški kazenski zakonik zakon predvideva še številne druge ukrepe. Med naštetimi ukrepi so še drugi kot na primer obveza sodišča, da za spolne prestopnike odredi povečan nadzor ob njihovi izpustitvi iz zapora, oblikovati morajo dokumente spolnih prestopnikov in registrirati rezultate testov DNK, slednji se morajo uporabiti za vse osebe, ki so bile zaprte zaradi spolnih prestopkov.

3. Sistemski pristop k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki

Vse opazovane države (Švica, Avstrija, Nemčija, Luksemburg, Velika Britanija, Belgija, Danska, Španija) imajo organizirane specializirane socialne službe za delo z otroki in mladostniki. To pomeni, da se socialne službe ukvarjajo samo s problematiko, ki zadeva otroke in mladostnike. Taka organizacija pomeni večjo učinkovitost pristojne socialne službe in obenem več pristojnosti ter odgovornosti zaposlenih. Hkrati se na tak način zagotavlja večja profesionalizacija strokovnih delavcev, saj se ukvarjajo z manjšim številom področij, kot je navada pri slovenskih centrih za socialno delo (več o tem v poglavju 9.3.3, str. 121, Centri za socialno delo).

V omenjenih državah obstajajo tudi specializirana sodišča ali oddelki sodišč, ki se ukvarjajo samo z zadevami otrok in mladostnikov. Ponavadi so to posebni oddelki družinskih sodišč. Postopki so otrokom prijaznejši, zaposleni imajo več znanj s področja nasilja v družini in nasilja nad otroki in mladostniki, na tak način je reševanje sodnih zadev hitrejše.

V vseh državah (podatka za Španijo nismo pridobili) so prisotni posebni policijski oddelki za zaščito otrok in mladostnikov, kjer so zaposleni policisti s specializiranimi znanji o otrocih in mladostnikih. Tako je predkazenski postopek za žrtve prijaznejši. Tehnike zasliševanja so napredovale, osebno pričanje na glavni obravnavi praktično ni več potrebno. Ponekod

snemajo že prvo zaslišanje žrtve s strani policistov, kar velja za dokazni material v nadaljnjem postopku. Na tak način se zmanjša število pogovorov z žrtvijo.

V Avstriji, Belgiji, Nemčiji, Luksemburgu, Švici, Veliki Britaniji in na Danskem obstaja široko razpredena mreža pomoči za žrtve nasilja, ki vsebuje tako vladne kot nevladne organizacije. V Španiji nevladnih organizacij, ki bi se ukvarjale z žrtvami nasilja, ni veliko. Te organizacije na podlagi medsebojnega sodelovanja zagotavljajo učinkovit način pomoči žrtvam nasilja. Institucije imajo predpisane protokole za zaščito otrok in mladostnikov, ki se jih morajo držati. Nasilje nad otroki in mladostniki je postalo del javne politike, države so prevzele odgovornost za zaščito otrok na nacionalno raven in poskrbele za sistematično reševanje nasilnih situacij.

Pomoč je dostopna vsem prebivalcem in ni koncentrirana samo na mesta (izjema je Španija). Pomoč ni usmerjena samo na žrtev, temveč na celo družino. Ko govorimo o spolni zlorabi, je potrebno vedeti, da potrebuje pomoč cela družina, torej tudi priče oz. opazovalci. Nemalokrat se zgodi, da so bili zlorabljeni tudi drugi otroci v bližnji okolici, ki jih na tak način lažje odkrijemo.

Vse države poudarjajo timski pristop in timsko obravnavanje nasilja. Zelo pomembna pri ustreznem obravnavanju nasilja in hitrem iskanju rešitev za otroka, je dobra komunikacija med posameznimi ustanovami in v začetku pogosto in redno sestajanje timov. Večina držav (Avstrija, Nemčija, Belgija, Velika Britanija, Luksemburg, Španija) ima sprejete protokole o zaščiti otrok in mladostnikov, ki natančno opredeljujejo načine pomoči in ponekod tudi časovni okvir procesa pomoči (delno Nemčija, v celoti Velika Britanija, za ostale države podatka o časovnem okviru procesa pomoči nismo zasledili). Na tak način je točno določena odgovornost vsakega posameznika v timu, njegove naloge ter pristojnosti.

Ugotovitve naše analize smo prikazali v tabeli 8-2, kjer smo naredili pregled značilnosti sistemskih pristopov posameznih držav.

Tabela 8-2: Pregled značilnosti sistemskega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki po posameznih državah

	Posebna socialna služba za otroke in mladostnike	Specializirana sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mladostnike	Posebni policijski oddelki za zaščito otrok in mladostnikov	Sodelovanje vladnih organizacij z nevladnimi	Predpisani protokoli za delo z žrtvami nasilja
Avstrija	da	da	da	da	da
Belgija	da	da	da	da	da
Danska	da	da	da	da	da
Luksemburg	da	da	da	da	da
Nemčija	da	da	da	da	da
Španija	da	da	ne	ne	da
Švica	da	da	da	ni podatka	da
Velika Britanija	da	da	da	da	da

V nadaljevanju povzemamo ugotovitve primerjalne analize po posameznih državah. Na začetku predstavitve posamezne države je na kratko predstavljeno poglavje spolne nedotakljivosti kazenskega zakonika posamezne države. Sledi predstavitev preventivnih ukrepov pred recidivizmom, ki so jih posamezne države že sprejele, in na koncu še značilnosti sistemskih pristopov k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki po posameznih državah.

8.5 AVSTRIJA

V Avstriji so dejanja zoper spolno nedotakljivost združena v sekciji 10. kazenskega zakonika, s podnaslovom »Zločini proti nramnosti«. Spolni napad na osebo, mlajšo od 14. let, se kaznuje z zaporno kaznijo do 10 let zopora (sem spada oralna in analna penetracija in ne spolni akt, ki je obravnavan kot posilstvo mladoletne osebe, za kar je predvidena kazen od 10 do 20 let). Spolna zloraba se deli na težjo in lažjo. KZ posebej obravnava dejanja proti nramnosti, kjer se odrasla oseba ne obvlada pred otrokom, mlajšim od 16 let.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Kaznovanje izven meja države

Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse avstrijske državljane ali osebe s stalnim prebivališčem v Avstriji, za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini.

Značilnosti avstrijskega pristopa k reševanju nasilja

Za Avstrijo (in Nemčijo) je značilen integriran pristop vseh institucij, ki sodelujejo pri reševanju nasilja nad otroki. Leta 2002 sem bila na dvomesečnem študijskem izpopolnjevanju v Avstriji in Nemčiji, kjer sem spoznala značilnosti dela z žrtvami nasilja. Seznanila sem se tudi z ukrepi vladnih in nevladnih institucij na področju nasilja nad otroki, ki so v veljavi v Avstriji.

Od leta 1994 obstaja obveza prijave kaznivega dejanja za vse strokovne delavce/ vladnih organizacij (npr. izobraževalne ustanove, zdravstvo, ipd), ki pridejo v stik z otrokom, ki je žrtev nasilja.

Leta 1997 je sprejet sistemski zakon o varstvu pred nasiljem v družini, po katerem so sestavljeni sistemski zakoni tudi drugih evropskih držav (Danska, Nemčija, Švica). V zakonu o varstvu pred nasiljem v družini je poudarjeno, da nasilje v družini ni problem posameznikov, ampak skrb države in njenih institucij. Zasebnost družine je redefinirana in se konča takrat, ko je potrebna državna intervencija v družino zaradi varnosti družinskega člana. Zastaralni rok za spolne delikte začne teči šele po dopolnjeni polnoletnosti.

Otrok, žrtev nasilja ima pravico do zaupne osebe.

Otrok poda izjavo v postopku samo enkrat in v postopku nima nobenega stika s povzročiteljem. Otrokovo pričanje se posname in to predstavlja v nadaljnjem postopku zadosten dokaz.

Žrtev je lahko obenem tudi v postopku civilne tožbe, tj. sočasno tečeta kazenski in civilni postopek.

V Avstriji obstaja posebna socialna služba za otroke in mladostnike (nem. »Jugendamt«), ki se ukvarjajo samo s problematiko otrok in mladostnikov. Na tak način je delo bolj učinkovito. Prav tako imajo organizirana specializirana družinska sodišča ali oddelke sodišč za otroke in mladostnike, ki se ukvarjajo samo s sodnimi postopki, kjer so žrtve ali povzročitelji otroci.

Delujejo tudi intervencijske službe, kamor se žrtev lahko zateče. Te so dejansko nevladne organizacije, ki zaradi izpolnjevanja določenih pogojev sklenejo pogodbo z Ministrstvom za notranje zadeve za svetovanje in nematerialno pomoč žrtvam nasilja. Njihova osnovna naloga

je, da poiščejo stik z žrtvijo in ne čakajo, da žrtev sama poišče pomoč pri njih.²⁶ Ta mesta morajo izdati prepoved približevanja, nudijo zaščito žrtvi in psihosocialno terapijo. Namenjeni so učinkovitejši implementaciji zakonov v praksi.

Povzročitelja se med trajanjem postopka odstrani iz okolja žrtve, tako da žrtev lahko ostane v domačem okolju.

V tabeli 8-3 so prikazani podatki avstrijske kriminalistične policije o številu žrtev spolnega nasilja v letih 2003 do 2005.

Tabela 8-3: Statistični podatki avstrijske kriminalistične policije o žrtvah spolnega nasilja v letih 2003 do 2005

	2003		2004		2005	
Kaznivo dejanje	Prij.	Pre.	Prij.	Pre.	Prij.	Pre.
§ 201 StGB Posilstvo	604	473	687	538	678	496
§ 202 StGB Spolno nasilje	485	326	471	356	320	227
§ 206 StGB Težja oblika spolnega napada na osebo mlajšo od 14 let	272	259	328	321	263	256
§ 207 StGB Lažja oblika spolnega napada na osebo mlajšo od 14 let	400	344	400	373	325	285
§ 207a StGB Prikazovanje in izdelava pornograf. materiala z mladoletnimi	201	148	187	153	342	310
§ 211 StGB Incest	28	28	15	15	13	13
§ 212 StGB Kršitev spol. nedot. z zlorabo položaja	142	142	160	160	90	90

Vir: <http://www.happykids.com>, 15. 11. 2006

Legenda: **Prij.** - prijavljena dejanja; **Pre.** - preiskana dejanja; **StGb** - avstrijski kazenski zakonik

²⁶ V *Strokovnih izhodiščih s predlogi rešitev za sistemsko ureditev varstva pred nasiljem v družini* je avstrijski zakon o varstvu pred nasiljem v družini podrobneje razložen (Filipčič, 2004: 34).

8.6 BELGIJA

V Belgiji je spolni napad na mladoletno osebo, v primeru da pride do spolnega akta, obravnavan kot posilstvo mladoletne osebe. Kaznovano je s strogim zaporom, ki vključuje obvezno prisilno delo (fran. »reclusion«), in se izvrši v zaporu »maison de reclusion«. Mlajša kot je žrtev, strožja je predvidena kazen:

- Žrtev, starejša od 16 let in mlajša od 18 let – povzročitelj se kaznuje s kaznijo - s prisilnim delom od 10 – 15 let. (reclusion).
- Žrtev mladostnik starejši od 14 let in mlajši od 16 let – se kaznuje z isto kaznijo od 15 – 20 let (prisilno delo – reclusion).
- Žrtev mlajša od 14 let – žrtvina starost ne vpliva kot oteževalna okoliščina, ampak se šteje kot element posilstva, čeprav je žrtev soglašala z dejanjem - kazen-prisilno delo od 15 – 20 let.
- Žrtev mlajša od 10 let – kazen je v teh primerih strožja, in sicer je posilstvo kaznovano s prisilnim delom za doživljenjsko obdobje. Če je povzročitelj žrtvin sorodnik ali oseba, ki zlorabi svoj položaj, predstavlja to za povzročitelja oteževalne okoliščine, v teh primerih je predvidena kazen še strožja. Če se zgodi to nad mladostnikom starejšim od 16 let, je posilstvo kaznovano s prisilnim delom, ki traja najmanj 12 let. V primeru, ko gre za posilstvo osebe mlajše od 16 let, se kaznuje z isto kaznijo, ki traja najmanj 17 let. V primeru poskusa posilstva je predvidena kazen nižja.

Vse ostale oblike spolnega nasilja so definirane kot dejanja proti nramnosti, poskusi navezovanja spolnih stikov, kjer ločijo ali je bilo dejanje povzročeno z nasiljem ali brez.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Belgija je na področju preventive pred recidivizmom naredila veliko izboljšav, zato njihov sistem predstavljamo podrobneje.

Prepovedi

Osebe, ki so obtožene kaznivih dejanj iz kazenskega zakonika – poglavja spolne nedotakljivosti (fran. »De l'attentat a la pudeur et du viol«), so obsojene na splošno dosmrtno prepoved v določenih pravicah, ki so predstavljene v členu 31 istega zakonika. Splošne prepovedi se nanašajo na pravice, kot so izpolnjevanje funkcij javnih služb – socialnih služb, porotnik na sodišču ipd. Zakon iz leta 1995 dopolnjuje določene ukrepe z dodatnim sistemom

prepovedi, ki oddaljujejo povzročitelja od »rizičnih« situacij. Vsaka obsodba za spolni prestopak nad otrokom mlajšim od 16 let se kaznuje z odvzemom določenih pravic s trajanjem od 1 do 5 let:

- Obtoženec ne more pridobiti naslova na področju izobraževanja ali javnih služb, ki se ukvarjajo z otroki.
- Izrečena je prepoved opravljanja prostovoljnega dela ali sodelovanja v društvih, ki se ukvarjajo z mladimi.

Terapevtski program

Zakon predvideva nova pravila v primeru pogojnih izpustov, in sicer mora biti podano mnenje specialistov, ki obravnavajo spolne delikvente. Obtoženec na pogojnem izpustu mora natančno spoštovati določila za pogojni izpust. Obtoženi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost morajo iti skozi poseben terapevtski program dela s povzročitelji spolnega nasilja. Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja storjena zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse belgijske državljane ali osebe s stalnim prebivališčem v Belgiji za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini.

Značilnosti belgijskega pristopa

V slovenski raziskavi *Nasilje v družini – pregled dobrih praks in priporočila* (Sedmak 2006) navajajo Belgijo kot primer dobre prakse, saj predstavlja preprečevanje nasilja v družini nacionalno prioriteto. V Belgiji so v okviru svojega akcijskega načrta, ki je bil sprejet leta 2001, sprejeli različne ukrepe, ki se nanašajo na preprečevanje, kaznovanje, podporo žrtvam in ukrepe, ki se nanašajo na nasilne osebe. Ti ukrepi so bili sprejeti tako na vladnem nivoju kot tudi na nivoju posameznih ministrstev. Ukrepi so bili sprejeti v širokem okviru različnih ministrstev, kot npr. Ministrstva za notranje zadeve (npr. nadaljevanje izobraževanja o nasilju v družini za policiste, ustanovitev centrov za podporo žrtvam, narediti seznam najpomembnejših praks na področju preventive in predlogi za intervencijske modele idr.), Ministrstva za pravosodje (npr. posebno izobraževanje za člane nacionalne pravne službe, ocena fenomena spolnega nasilja idr.), Ministrstva za enake možnosti (vključitev navedenega ministrstva v projekte, ki so del splošnega državnega varnostnega plana, kot npr. preprečevanje nasilja v družini, pomoč žrtvam, raziskovanje na področju nasilja v družini in drugo), Ministrstva za zdravstvo (razvijanje instrumentov, ki zdravnikom omogočajo preverjati znake morebitnega nasilja, zviševanje stopnje zavedanja o problemih nasilja v zdravstvenih krogih, zlasti med družinskimi zdravniki idr.) (Parliamentary Assembly,

Domestic violence, Doc. 9525, Report, 2002 v Nasilje v družini – pregled dobrih praks in priporočila 2006: 8).

Zanimivost v Belgiji (podobno kot v Nemčiji) je institut »menedžerja procesa pomoči« (angl. »case manager«), ki je nevtralna oseba in skrbi za koordinacijo in sodelovanje vseh strokovnjakov v medinstitucionalnem timu. Menedžer procesa pomoči ni vključen v konkreten proces reševanja, temveč skrbi za sodelovanje med institucijami. Na tak način skrbi za kvaliteto procesa samega in komunikacijo med pristojnimi institucijami. Prav tako imajo posebno socialno službo za otroke in mlade, specializirana sodišča ali oddelke sodišč za otroke in mlade ter posebne policijske oddelke za zaščito otrok in mladostnikov.

Belgijski primer dobre prakse sodi v primer (dela) sodnega sistema, ki se odziva na potrebe osebe z izkušnjo nasilja ter delno zagotavlja njeno zaščito v pravnih postopkih. SAK je »orodje« za primerno pravno obravnavo domnevnega spolnega napada, ki se skuša izogniti sekundarni viktimizaciji žrtve, tako da ji zagotavlja ustrezno obravnavo s strani policije, zdravnikov in forenzičnega preiskovalca ter tožilca. Ob preiskavi se v primerih, ko je to potrebno, uporablja tudi posebne medicinske instrumente, ki so oblikovani za preiskovanje spolnih napadov. Žrtve so med sojenjem redkeje pozvane k pričanju in informacije iz policijske prijave ter zdravniški dokazi navadno zadoščajo kot dokaz (Legislation in the Member States of the Council of Europe in the field of Violence Against Women, Volume II, 2002: 142 v Nasilje v družini – pregled dobrih praks in priporočila 2006: 13)

Tabela 8-4 prikazuje statistične podatke belgijske federalne policije o številu žrtev spolnega nasilja v letu 2005.

Tabela 8-4: Statistični podatki belgijske federalne policije o številu žrtev spolnega nasilja v letu 2005

Kazniva dejanja	Starost žrtve	Obtoženi	Poskusi	Skupno	%
Posilstvo s povzročeno smrtjo	Od 10–14 let	1	/	1	0,00
	Od 16–18 let	1	/	1	0,00
Posilstvo brez povzročene smrti	Mlajša od 10 let	412	3	415	0,51
	Od 10–14 let	342	13	355	0,44
	Od 14–16 let	310	10	320	0,39
	Od 16–18 let	206	16	222	0,27
Dejanja proti nravnosti, poskusi navezovanja spolnih stikov					
- s povzročeno smrtjo	Mlajša od 16 let	2	/	2	0,00
- z rabo nasilja ali grožnje	Mlajša od 16 let	368	10	378	0,46
	Od 16–18 let	106	9	115	0,14
Dejanja proti nravnosti, poskusi navezovanja spolnih stikov					
- brez rabe nasilja ali grožnje	Mlajša od 16 let	1159	25	1184	1,45
	Od 16–18 let	152	2	154	0,19

Vir: <http://www.fedpol.be>, 15. 11. 2006 (Statistique Policières Criminelles 2005)

Legenda: % – pomeni kolikšen delež med vsemi storjenimi kaznivimi dejanji v letu 2005, predstavljajo kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost.

8.7 ŠPANJA

Španija opredeljuje spolni napad na mladoletne osebe kot posilstvo v primeru, ko pride do spolnega akta ali oralne/analne penetracije. Loči med posilstvom z in brez rabe nasilja. V primeru, ko je žrtev mlajša od 12 let, se vedno predvideva, da ne soglaša z dejanjem.

Posilstvo z uporabo nasilja

Ne glede na starost žrtve se posilstvo z uporabo nasilja kaznuje z zaporno kaznijo od 6 do 12 let. Starost žrtve lahko predstavlja večjo ranljivost žrtve in zato večje oteževalne okoliščine pri določanju kazni: če je žrtev mlajša od 12 let, lahko trajanje zaporne kazni variira med 12 in 15 leti. Če se najmanj ena izmed oteževalnih okoliščin doda k prejšnjim, je predvidena zaporna kazen med 12 in 15 let in se mora izvršiti v »višji polovici intervala«, npr. ko posilstvo zagreši skupina oseb, na grozovit način ipd.

Posilstvo brez uporabe nasilja

Posilstvo se kaznuje z zaporno kaznijo od 4 do 10 let, če ima otrok manj od 12 let. Ta kazen se nanaša na vse spolne akte, ne glede na naravo in privolitev žrtve – pri osebi mlajši od 12 let zavestne privolitve ne more biti. Če je povzročitelj v sorodstvenem razmerju z žrtvijo se mora kazen gibati v »višji polovici intervala«, tj. več kot 5 let.

Posilstvo se kaznuje z zaporno kaznijo od 6 mesecev do 3 let, če je otrokova starost med 12 in 16 let in je bilo povzročeno s pomočjo »prevare«, npr. obljuba poroke, denarja.

Vsa ostala kazniva dejanja so definirana kot dejanja zoper spolno svobodo (nedotakljivost), tudi tukaj žrtvina starost predstavlja oteževalno okoliščino, predvidene kazni so od 1 do 10 let, odvisno od teže dejanja.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Kaznovanje izven meja države

Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse španske državljane ali osebe s stalnim prebivališčem v Španiji, za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini, vendar samo v primerih, kadar zakonodaja države, v kateri je bila zloraba storjena, tako dejanje tudi obsoja.

Prepovedi

Člen 192 predvideva možnost, da lahko sodišče izreče prepoved opravljanja določenih poklicev in obvezno svetovanje ter opravljanje javnih del v trajanju od šestih mesecev do 6 let.

Značilnosti španskega pristopa

Po priporočilih Evropske unije so sprejeli državni akcijski načrt proti nasilju nad ženskami v družini, ki predvideva sistemski/celovit pristop na vseh ključnih področjih, ki so zajeta v obravnavo nasilja v družini.

Uvedli so **protokol o sodelovanju med različnimi institucijami**, torej opredelitev njihovega medsebojnega sodelovanja, obveščanja in podobno. Njegove prednosti pa so predvsem v učinkovitejši intervenciji in boljšem informiranju v primeru nasilja v družini. V okviru protokola je bilo uvedeno tudi določilo **o dolžnosti obveščanja**, kar pomeni, da morajo institucije ali organi, ki ugotovijo primer nasilja v družini, o tem obvestiti policijo (Legislation in the Member States of the Council of Europe in the field of Violence Against Women, Volume II, 2002: 72 v Nasilje v družini – pregled dobrih praks in priporočila 2006:

12). V Španiji so bili z namenom poenostavljanja in izboljšanja pravnih postopkov uvedeni nekateri ukrepi na pravnem področju. Tako se je npr. uvedlo **izobraževanje javnih tožilcev** na temo nasilja v družini; vzpostavljena je bila baza podatkov, s pomočjo katerih lahko sodišča pridobijo določene informacije o preteklih tožbah; vzpostavljen pa je bil tudi protokol sodelovanja med različnimi vključenimi skupinami (policija, sodstvo...) idr. Na osnovi teh uvedenih sprememb, se lahko izboljša učinkovitost postopkov pri obravnavi nasilja v družini. Prav tako obstaja posebna socialna služba za otroke in mlade, specializirana sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mlade.

V Španiji mreža pomoči ni dovolj razvita, pomoč je skoncentrirana na mesta, sodelovanje med nevladnimi in vladnimi institucijami ni zadostno (v lit.: inter. vir 16)

8.8 VELIKA BRITANIJA

Leta 1989 je britanska vlada sprejela številne zaščitne ukrepe, ki so zapisane v »Children act«. Ta tekst predstavlja neke vrste listino otrokovih pravic in način preiskave ter zaščite otrok. Leta 1996 je vlada izdala belo knjigo z naslovom *Zaščitimo javnost* (ang. »Protecting the Public«), v kateri naznanja številne preventivne in represivne ukrepe proti povzročiteljem spolnih deliktov in recidivistom. Nekateri izmed teh ukrepov so bili kasneje združeni v kazenskem zakoniku (ang. Crime sentences Bill), ki je bil potrjen oktobra leta 1996.

V Veliki Britaniji je spolni napad na osebo, mlajšo od 16 let, v primeru da pride do vaginalnega ali analnega spolnega odnosa, obravnavan kot posilstvo. Posilstvo je vselej definirano kot dejanje storjeno s strani moškega.

Poleg posilstva mladoletne osebe britanska zakonodaja razlikuje še med **spolnim odnosom** in **dejanji nespodobnosti**. Pri spolnem odnosu gre za dejanja storjena brez rabe nasilja in je prav tako vedno storjeno s strani moškega. Če je žrtev mlajša od 13 let je predvidena strožja kazen (lahko tudi doživljenjski zapor), če je žrtev starejša od 13 let in mlajša od 16 let, je predvidena kazen 2 leti zapora. Moški ni kriv, če so izpolnjeni ti pogoji: mlajši od 24 let, še ni bil kaznovan za podobno dejanje in je imel razumske motive, tj. prepričan, da je žrtev starejša od 16 let.

Dejanja nespodobnosti so definirana kot prestopki proti nramnosti, ta dejanja so lahko zagrešena tudi s strani ženske. Ekshibicionistična dejanja niso domnevana kot kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, zato jih kazenski zakonik ne zajema.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

V beli knjigi *Zaščitimo javnost*, ki je bila izdana aprila 1996, je vlada sprejela ukrepe, s katerimi se bo borila proti recidivizmu:

1. Doživljenjski zapor za recidiviste: prvi razdelek prvega dela knjige KZ predvideva doživljenjsko zaporno kazen za osebe, ki so že drugič spoznane za krive za isto težko dejanje. Ti prestopki so posilstvo in poskus posilstva, pa tudi spolni odnos z otrokom mlajšim od 13 let. Ti ukrepi povzročajo številne očitke s strani sodnikov, ki so prepričani, da je to napad na njihovo neodvisnost.
2. Povečan nadzor nad osebami, ki so že prestale kazen: ne gre samo za spolne delikvente, vendar pa KZ predpisuje sodišču, da spolnim prestopnikom določi trajanje nadzorovanega obdobja po izpustitvi iz zapora. Za povzročitelje spolnega nasilja je predvideno nadzorovano obdobje v trajanju 50 % izrečene kazni, kar pa ne more biti manj od 12 mesecev. Lahko pa je ta nadzor še daljši, če sodišče to presodi, vendar ne sme presegati 10 let.
3. Drugi ukrepi se nanašajo na razširitev testov DNK na vse zapornike, ki so zagrežili kazniva spolna dejanja; vpiše se jih v nacionalni register povzročiteljev. S tem želijo doseči boljši nadzor nad prestopniki po njihovi izpustitvi. Ti so obvezani, da javijo kakršnokoli spremembo naslova. Taka podatkovna baza (register) onemogoča prestopnikom, da bi opravljali delo z otroki in mladostniki. Vlada razmišlja tudi o tem, da bi o preteklosti prestopnika bila obveščena soseščina, v kateri povzročitelj živi.

V nadaljevanju povzemamo britanski pristop k obravnavi nasilja nad otroki, ki ga je predstavila Caroline Bourke na seminarju *Zloraba otrok – zaščita otrok* v organizaciji Združenja proti spolnemu zlorabljanju, ki je potekal v Ljubljani, novembra leta 2006.

OKVIR DELA PRI ZLORABAH NAD OTROKI V VELIKI BRITANiji

Vsebuje štiri glavna področja:

- Orodje (instrumentarij) za izdelavo ocene dela z otroki in družino. V oceno so vključeni se okolje, v katerem otrok živi, izobrazba staršev, zgodovina družine itd.
- Proces, v katerega so poleg socialne službe vključeni tudi drugi strokovnjaki. Socialna služba je nosilka primera in mora v primeru ogroženosti otroka poklicati vse pristojne strokovnjake.
- Časovno urejen pristop za ugotavljanje otrokovih potreb.
- Osrednji namen dela je zaščita otroka.

Namen postavljenega okvirja:

- Ugotoviti družinske potrebe in njihovo videnje otrokovih potreb.
- Ukvarjati se z vsemi družinskimi člani in ne samo z žrtvijo. Svetovalci obiščejo družino in izvajajo svetovanja in pomoč na domu.
- Multiprofesionalni pristop (različni strokovnjaki, različni vidiki).
- Ocenjevanje potreb za vso družino, saj izhajajo iz dejstva, da so vsi otroci v družini hipotetično lahko zlorabljeni.

V Veliki Britaniji obstajajo posebni timi za otroke in mladostnike (tudi za odrasle, starejše, ljudi s posebnimi potrebami), ki omogočajo hitrejše delovanje in večjo strokovnost zaposlenih. V primeru domnevne zlorabe otroka se povežejo z vsemi omenjenimi timi, saj so lahko povezani z družino (npr. tim za odrasle, če so starši že bili obravnavani).

Socialne službe razpolagajo z **bazo podatkov vseh družin** (oseb), ki so ali so bile obravnavane. Baza podatkov zajema vse pomembne podatke o družini (osebi) in podatke o strokovnjakih, ki so z družino delali oz. bili v stiku. Na tak način je pretok in dostop do informacij bistveno hitrejši, informacije se ne zgubijo in so na razpolago vsem, ki delajo na primeru.

Časovni okvir procesa pomoči:

- Socialni delavec, delavka mora **takoj**, ko dobi informacijo o domnevni zlorabi otroka podati svojemu nadrejenemu ustno obvestilo.
- V roku 48 ur po ustnem obvestilu mora podati še pisno obvestilo.

- Po pisnem obvestilu imata oba na razpolago **en dan**, da se skupaj odločita o nadaljnjem postopku procesa pomoči. Vpeljan imajo sistem 24-urnega komuniciranja s pristojnimi strokovnjaki. Če nekdo izmed strokovnih delavcev dobi obvestilo o zlorabi, vzamejo družino v obravnavo.
- Začetna ocena, v kateri ocenijo ali gre za težjo ali lažjo obliko zlorabe mora biti podana v **sedmih dneh**. V tem času morajo biti izpeljani vsi strateški pogovori z vsemi pomembnimi službami. Kadar obstaja sum, da gre za težjo zlorabo in hudo ogroženost otroka, pričnejo s t.i. »**osrednjim procesom**«.
- Na osrednjem procesu se ponovno dobijo vsi strokovnjaki, ki obravnavajo družino. Pogovorijo se z otrokom (tako obdelajo različne strokovne vidike) in kadar obstaja nevarnost za otrokovo varnost, se lotijo:
- **Aktivnosti v nujnih primerih:**
 - takoj skličejo tim vseh strateških partnerjev, kjer so prisotni tudi pravniki, ki svetujejo kako ravnati oz. kakšna strategija je najbolj ustrezna v pravnem smislu;
 - sprejeto strategijo morajo sporočiti staršem oz. skrbnikom otroka;
 - sledi odvzem otroka iz družine ali pa se iz družine odstrani domnevnega povzročitelja;
 - končna ocena mora biti podana v 35 dneh od začetka postopka procesa pomoči.

Vzpostavljeno je tesno sodelovanje s policijo, ki je prisotna že takoj na začetku procesa. Na britanski policiji delujejo posebni oddelki za zaščito otroka ter posebni oddelki za nasilje v družini. Policisti morajo biti za to delo posebej usposobljeni.

Uvedli so poseben sistem patronažne službe (patronažne sestre), ki se ukvarja z zaščito otrok v družini. Patronažne sestre gredo v družino in urejajo zdravstveno področje otrok. To delo ni namenjeno negi novorojenčka, kakor je v navadi pri nas, temveč gre za zaščito in varovanje ogroženih otrok in obenem učenje staršev, kako vzgajati drugače.

V Veliki Britaniji obstajajo **centralni registri ogroženih otrok**. Otroci so vodeni v tem registru toliko časa, dokler ni izboljšana njihova življenjska situacija. V tem času potekajo določeni procesi pomoči. Od uspešnosti zastavljenih ciljev je odvisno, ali bo posamezen otrok začasno ali trajno izbrisan iz registra. Socialna služba redno preverja uresničevanje zastavljenih ukrepov in stanje na domu.

8.9 NEMČIJA

V Nemčiji je spolni napad na otroka definiran kot spolna zloraba osebe, mlajše od 14 let, za kar je predvidena kazen od 6 mesecev do 10 let. Ločijo med težjo in lažjo obliko spolne zlorabe. Spolni napad na osebo starejšo od 14 let in mlajšo od 18 let, je obravnavan kot posilstvo, za kar je predvidena kazen od 1 do 10 let. V težjih primerih zlorabe (176a člen) je najnižja predvidena kazen 1 leto (npr. kadar je povzročitelj v zadnjih petih letih že storil podobno dejanje). Kadar spolna zloraba povzroči smrt žrtve (176b. člen), je predvidena kazen od doživljenjskega zapora do najmanj 10 let. Lažje oblike spolnega nasilja so definirane v členih od 173 do 184 kazenskega zakonika ter zajemajo tudi ekshibicionistična dejanja, otroško prostitucijo ipd. Kaznovanje variira od treh mesecev do 5. let.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Kemična kastracija

Od leta 1969 obstaja možnost kemične kastracije, ki je prostovoljna in ni na sodni osnovi.

Kaznovanje izven meja države

Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse nemške državljane ali osebe s stalnim prebivališčem v Zvezni republiki Nemčiji, za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini.

Značilnosti nemškega pristopa

Nemški sistemski pristop k obravnavi žrtev nasilja je podoben avstrijskemu. Oba temeljita na timskem delu vseh pristojnih institucij, kjer nima nobena osrednje ali pomembnejše vloge. V Nemčiji imajo posebno socialno službo za otroke in mladostnike – *Jugendamt*, ki mora sklicati in povezati vse ostale strokovnjake, ki sodelujejo v procesih pomoči. Za nemški sistem je značilno naslednje:

Obstaja veliko število različnih programov za pomoč žrtvam nasilja in velika razpršenost programov pomoči (tako vladnih kot nevladnih). Organizirana pomoč je celostna – usmerjena na celo družino, kar v praksi pomeni, da nudijo pomoč tako žrtvi, povzročitelju, kot tudi ostalim ogroženim oz. vpletenim (pričam).

V Nemčiji deluje posebna socialna služba za otroke in mladostnike (nem. »Jugendamt«) in specializirana sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mladostnike.

Prisotna je težnja po odstranitvi povzročitelja in ne žrtve iz domačega okolja.

Otrok, žrtev nasilja ima pravico do zaupne osebe.

Otrok poda izjavo v postopku samo enkrat in v postopku nima nobenega stika s povzročiteljem. Pri pričah in žrtvah mlajših od 16 let se snema tudi zaslišanje, ki služi kot dokazni material. Na tak način so naredili sodni postopek prijaznejši za žrtev.

Po priporočilu Evropske unije je bil sprejet državni akcijski načrt proti nasilju nad ženskami v družini, ki sistemsko ureja področje nasilja v družini in določa konkretne cilje pri obravnavi nasilja nad ženskami v družini.

Leta 2001 je bil sprejet sistemski zakon proti nasilju nad ženskami v družini (nem. »Gewaltschutzgesetz«)²⁷.

Leta 2003 sprejet zakon za zaščito žrtev nasilja (nem. »Opferreformgesetz«).

S spremembo zakona leta 1998 (nem. »Zeugenschutzgesetz«) je omogočen tudi »online proces«, kjer gre za istočasni prenos vprašanj na žrtev ali pričo, s pomočjo videotelefonijske ali internetne tehnologije.

Obstajajo posebni policijski oddelki za zaščito žrtev nasilja.

Obstoj intervencijskih služb, ki imajo podobne naloge kot v Avstriji. One so tiste, ki poiščejo stik z žrtvijo in ne čakajo, da žrtev sama poišče pomoč pri njih.

Širitev socialno terapevtske pomoči za povzročitelje, posebni terapevtski programi za mlade povzročitelje nasilja.

Uveljavljeni opomniki za preverjanje suma ogroženosti in opomniki za učinkovitost timske konference (nem. »Helferkonferenz«).

Obstoj instituta menedžerja procesov pomoči (nem. »Hilfeprozessmanager«), ki obstaja tudi v Belgiji. Menedžer procesa pomoči je nevtralna oseba, eden izmed strokovnjakov, ki so vključeni v bazo strokovnih moči za zaščito otrok ter ni vključena v konkreten proces reševanja, temveč opravlja delo koordinatorja in skrbi za sodelovanje med institucijami. Na tak način skrbijo za kvaliteto procesa samega in komunikacijo med pristojnimi institucijami.

Naloge »menedžerja procesa pomoči« so:

- moderiranje timske konference,
- zagotavljanje okvirnih pogojev: jasno postavljene vloge sodelujočih, varovanje podatkov in dokumentacije,
- jasno zastavljeni dogovori,

²⁷ V *Strokovnih izhodiščih s predlogi rešitev za sistemsko ureditev varstva pred nasiljem v družini* je podrobneje razložen nemški zakon o varstvu pred nasiljem nad ženskami v družini (Filipčič, 2004: 35).

- določitev vsebinskih prioritete in določitev kratkoročnih ciljev,
- kontrolna funkcija,
- priprava dokumentacije za timsko konferenco, predvsem podatkov, ki so pomembni za sodišče.

Določeni kriteriji za zaključek procesa:

- izključitev suma na spolno zlorabo,
- opolnomočenje družinskega sistema je doseženo (preverjeno),
- zaščita otroka v družini je zagotovljena,
- žrtev živi v pogojih, ki ji zagotavljajo varnost,
- vsi vpleteni strokovnjaki so mnenja, da pomoč ni več potrebna.

(Povzeto po internih dokumentih Jugendamt-a v Cottbusu, zvezna dežela Brandenburg november 2002).

V tabeli 8-5 so predstavljeni statistični podatki nemške kriminalistične policije o številu žrtev spolnega nasilja v letih 2004 in 2005.

Tabela 8-5: Statistični podatki nemške kriminalistične policije o žrtvah spolnega nasilja v letih 2004 in 2005

Kazniva dejanja	Zajeta dejanja		Porast/ upad v %		Delež preiskanih v l. 2005
	2005	2004	Absolut.	%	
Posilstvo in spolna prisila 177. + 178. člen StGB	8133	8831	-698	-7,9	83,7
Posilstvo s smrtjo (178. člen StGB)	10	10	0	/	90,0
Spolna zloraba z zlorabo položaja (174 člen StGB)	1605	1807	-202	-11,2	97,6
Spolna zloraba (176, 176a, 176b, 179, 182, 183, 183a StGB)	24848	26224	-1376	-5,2	72,2
Od tega:					
Spolna zloraba otrok (176, 176a, 176b StGB)	13962	15255	-1293	-8,5	81,7
Od tega:					
Spolna dejanja (176 odst.1 in 2 StGB)	6753	7894	-1321	-16,7	89,1
Ekshibicionistična dejanja (176 odst. 4 StGB)	2659	2771	-112	-4,0	49,5
Izvršen spolni akt z otrokom ali izvajanje podobnega dejanja (176a odst. 2 StGB)	1435	1589	-154	-9,7	96,7
Huda spolna zloraba otrok (176a)	1185	1265	-80	-6,3	95,9
Spolna zloraba otrok s smrtjo (176b StGB)	0	4	-4	/	/
Huda spolna zloraba z izdelavo in razširjanjem pornografskih vsebin (176a odst. 3 StGB)	0	4	-4	/	/
Spolna zloraba slabotne osebe (179 StGB)	1066	1076	-10	-0,9	90,1

Vir: <http://www.bka.de/pks>, 15.11.2006 (Polizeiliche Kriminalstatistik, Bundesrepublik Deutschland)

8.10 DANSKA

222. člen KZ (v lit.: inter. vir 5), definira spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let in se kaznuje z zaporno kaznijo največ do 10 let. Tako so kaznovani vsi prestopki zoper spolno nedotakljivost pri katerih se predvideva raba nasilja, tudi če do spolnega akta ni prišlo. V primeru, ko je žrtev starejša od 15 let, se spolni napad kaznuje kot posilstvo. Danski kazenski zakonik ne predvideva strožjih kazni, ko gre za primer posilstva mladoletne osebe, kar pomeni, da je predvidena kazen enaka kot pri odrasli žrtvi.

Kadar je žrtev mlajša od 12 let in je posilstvo storjeno na grozovit način, je predvidena zaporna kazen do 10 let. Mladoletna oseba ne more privoliti v spolna dejanja z odraslimi, odraslega povzročitelja se kaznuje v vsakem primeru.

Kadar pri dejanjih zoper spolno nedotakljivost ne gre za rabo sile ali grožnje, se kaznujejo manj strogo kot spolni napad, kadar so žrtve otroci starejši od 12 let in mlajši od 15 let. Najvišja možna kazen je 6 let.

Kadar je žrtev mlajša od 12 let, se druga kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost kaznujejo na isti način kot pri spolnem napadu (do 10 let).

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Kaznovanje izven meja države

Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse danske državljane ali osebe s stalnim prebivališčem na Danskem, za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini, vendar samo v primerih, kadar zakonodaja države, v kateri je bila zloraba storjena, tako dejanje tudi obsoja.

Kemična kastracija

Obstaja možnost prostovoljne kastracije za spolne prestopnike, vendar ne temelji na sodni osnovi. Razmišljajo o možnosti kastracije na sodni osnovi.

Prepoved približevanja

Povzročitelju lahko policija ali organi sodnega pregona izrečejo prepoved približevanja žrtvi v času sojenja ali po njem. V primeru nespoštovanja prepovedi približevanja je predvidena

kazen do 4. mesecev zapor. Tri leta po prestani kazni, lahko povzročitelj prosi za ukinitve prepovedi približevanja. Če je odgovor negativen, povzročitelj ne more zaprositi za ukinitve prepovedi še nadaljnja tri leta, razen v posebnih okoliščinah.

Značilnosti danskega pristopa

Na Danskem delujejo posebne socialne službe za otroke in mladostnike in posebna sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mladostnike. Leta 1987 je bil sprejet zakon za zaščito žrtev nasilja (dan. »lov om erstatning sanvar«). Po priporočilu Evropske unije je bil leta 1997 sprejet državni akcijski načrt za zaščito pred nasiljem, ki sistemsko ureja področje zaščite žrtev pred nasiljem (dan. »voldspakke«).

Organizirane imajo posebne policijske oddelke, ki delajo z žrtvami nasilja. V okviru nacionalnega načrta so uvedli izobraževanja za vse policiste in ostale javne uslužbenke, ki delajo z žrtvami nasilja. Obstajajo številne nevladne organizacije, ki dobro sodelujejo z vladnimi institucijami (v lit.: inter. vir 16).

8.11 ŠVICA

Spolni napad na otroka, mlajšega od 15 let je definiran v 187. členu KZ (v lit.: inter. vir 1) in velja za osebe, mlajše od 16 let. Predvidena kazen je strogi zapor z obveznim prisilnim delom (nem. »Zuchthaus«) ali z zaporom do petih let (nem. »Gefaengnis«). Če je razlika v starosti med povzročiteljem in žrtvijo manjša od treh let, povzročitelj ni kaznovan. Če storilec za časa dejanja še ni dopolnil 20 let ali so prisotne posebne olajševalne okoliščine, se lahko pristojni organ odloči, da ga ne kaznuje.

Spolni napad na osebo, starejšo od 16 let je definiran v členu 189, in sicer kdor uporabi silo ali zagrozi osebi z napadom in jo prisili, da stori ali trpi kakšno spolno dejanje, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do desetih let

Pod lažje oblike zlorabe (dejanja zoper spolno nedotakljivost) spadajo zloraba prostitucije, trgovine z mladoletnimi osebami, dejanja nespodobnosti, dejanja ekshibicijske narave, prikazovanje, izdelava in posredovanje pornografskega materiala. Predvidene kazni so zaporna kazen od šestih mesecev do desetih let ali denarna kazen.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Kaznovanje izven meja države

Ukrepi, predvideni za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, veljajo za vse švicarske državljane ali osebe s stalnim prebivališčem v Švici, za kazniva dejanja storjena tako doma kot v tujini, vendar samo v primerih, kadar zakonodaja države, v kateri je bila zloraba storjena, tako dejanje tudi obsoja.

Prepovedi

206. člen KZ predvideva možnost, da lahko sodišče izreče prepoved opravljanja določenih poklicev in obvezno svetovanje ter opravljanje javnih del v trajanju od šestih mesecev do šestih let.

Značilnosti švicarskega pristopa

Obstaja posebna socialna služba za otroke in mladostnike in specializirana sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mladostnike. Prav tako imajo posebne policijske oddelke za zaščito otrok in mladostnikov, kjer so zaposleni posebej usposobljeni policisti za delo z otroki in mladostniki.

Leta 1991 je bil sprejet zakon za zaščito žrtev nasilja (nem. »Opferhilfegesetz« – OHG) in leta 2002 še sistemski zakon o varstvu pred nasiljem nad ženskami v družini (nem. »Gewaltschutzgesetz«).

8.12 LUKSEMBURG

Luksemburški KZ (v lit.: inter. vir 3) deli spolni napad na otroka, mlajšega od 15 let - kadar ne gre za spolni akt, glede na dejstvo, ali je bilo uporabljeno nasilje. Poznajo dve obliki spolnega napada na otroke: z ali brez uporabe nasilja. Predvidena kazen za napad z uporabo nasilja je strogi zapor z obveznim prisilnim delom (franc. »reclusion«) s trajanjem od 5 do 10 let. Pri napadu brez uporabe nasilja je predvidena kazen od 1 do 5 let, v primeru, ko je žrtev starejša od 11 let in strogi zapor, če je žrtev mlajša od 11 let. V primeru, ko gre za spolni akt, se spolni napad obravnava kot posilstvo. Če je žrtev mlajša od 15. let, je predvidena kazen strogi zapor reclusion v trajanju od 10 – 15 let. Če gre za oteževalne okoliščine, npr. kadar je povzročitelj sorodnik, učitelj, vzgojitelj ipd, se kazen podvoji. Lažje oblike spolnega nasilja

nad otroki so zajeta v poglavju dejanj proti nrravnosti, kamor uvrščajo nespodobno govorjenje, nagovarjanje k prostituciji, ekshibicionistična dejanja.

Preventivni ukrepi pred recidivizmom

Pri pregledu dokumentov nismo zasledili nobenih podatkov, ki bi opredeljevali preventivne ukrepe pred recidivizmom.

Značilnosti luksemburškega pristopa

Imajo posebne policijske oddelke za zaščito otrok in mladostnikov; kjer so zaposleni posebej usposobljeni policisti za delo z otroki in mladostniki.

Prav tako obstajajo specializirana sodišča ali oddelki sodišč za otroke in mladostnike in posebna socialna služba za otroke in mladostnike.

Prisotno je tesno sodelovanje vladnih z nevladnimi organizacijami pri oblikovanju ustrezne strategije nudenja pomoči žrtvi, zato imajo organizirane različne oblike psihosocialne pomoči.

Otroku je v postopku določena zaupna oseba (lahko si jo izbere tudi sam), ki lahko gre po potrebi tudi za dalj časa v otrokovo družinsko okolje.

Prisotna je težnja po odstranitvi povzročitelja in ne žrtve iz domačega okolja.

Z analizo pristopov posameznih zajetih držav ugotavljamo, da med posameznimi sistemskimi pristopi držav ni bistvenih razlik. Osnova celovitega pristopa je zagotovo sistemski zakon o varstvu pred nasiljem v družini in zakon za zaščito žrtev nasilja. Prisotna je težnja k večji profesionalizaciji pristojnih služb z organiziranjem posebnih služb za otroke in mladostnike. Za učinkovito reševanje (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki je potrebno tesno sodelovanje vladnih z nevladnimi organizacijami. Takšno sodelovanje obstaja v vseh zajetih državah, kjer države spodbujajo razvoj in nastanek nevladnih organizacij na področju problematike nasilja. Države imajo izdelane strategije za obravnavo žrtev spolnega nasilja na nacionalni ravni, kamor so vključene vse pristojne institucije.

V nadaljevanju bomo analizirali pristope k obravnavanju spolnega nasilja nad otroki v Sloveniji. Za analizo in oceno (ne) sistemskosti pristopa bomo uporabili naslednje pravne vire:

- Kazenski zakonik (KZ, Ur.l. RS, št. 17/2006),
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP, Ur.l. RS, št. 14/2007),
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur.l. RS, št. 16/2004),
- Zakon o socialnem varstvu, (Ur.l. RS, št. 105/2006)
- Zakon o policiji (Zpol, Ur.l. RS, št. 78/2006)
- Zakon o vrtcih (Ur.l. RS, št. 72/2005), zakon o osnovni šoli (Ur.l. RS, št. 63/2006), zakon o gimnazijah (Ur.l. RS, št. 115/2006) in zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Ur.l. RS, št. 79/2006).

Poleg pravnih virov bomo uporabili letna poročila in statistike državnih institucij za leto 2005, ki se ukvarjajo z obravnavo spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. Uporabili bomo poročila policije, tožilstva, sodstva, medtem ko letno poročilo o delu centrov za socialno delo v Sloveniji ni dostopno.

Pri oceni stanja si bomo pomagali tudi z drugimi internimi dokumenti posameznih institucij, ki so pomembne pri sistemskem obravnavanju spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ter z lastnimi ugotovitvami, ki sem jih pridobila z delom z otroki in mladostniki – žrtvami nasilja pri nevladni organizaciji *Društvo SOS telefon*.

9 PREGLED IN OCENA STANJA V SLOVENIJI

9.1 VELJAVNA ZAKONODAJA IN POSTOPKI ODKRIVANJA SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI IN MLADOSTNIKI

9.1.1 Kazenski zakonik republike Slovenije

Otroci so po naši kazenski zakonodaji deležni kazensko-pravnega varstva pred vsemi kaznivimi dejanji, tako kot odrasle osebe. Njihova starost in zrelost se lahko upoštevata kot oteževalni okoliščini pri določanju kazni. Poleg tega pa so otroci deležni posebnega varstva pred nekaterimi ravnanji, ki napadajo ali ogrožajo njihove specifične pravice in interese (Filipčič 2002: 178). Kazenski zakonik je zagotovo eden izmed krovnih dokumentov, ko govorimo o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki. Spolno nasilje nad otroki in mladostniki opredeljuje predvsem 19. poglavje, ki govori o spolni nedotakljivosti.

Člene KZ, ki govorijo o spolni nedotakljivosti otrok in mladostnikov, najdemo v prilogi (poglavje 14, str. 164), kjer so podrobno opisani.

9.1.2 Pravilnik o prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi

Na podlagi zakona o policiji – 39. a člen je bil sprejet Pravilnik o prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi.²⁸ Pravilnik med drugim določa tudi vlogo CSD pri izvedbi ukrepa prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi. CSD mora po prejemu obvestila o izrečenem ukrepu predvsem poskrbeti, da oškodovanec ne ostane sam v svoji stiski, ampak centri takoj navežejo stik z njim ter ga seznani z možnimi oblikami pomoči za reševanje osebne stiske. Posebej so centri zadolženi za zagotavljanje zaščite mladoletnim osebam, ki so bile ob izreku ukrepa same s povzročiteljem. V Nacionalnem načrtu oz. usmeritvi za preprečevanje nasilja v družini iz leta 2003 imajo CSD pomembno vlogo tudi pri zagotavljanju pomoči kršitelju, tako da skušajo odpraviti vzroke ravnanja ter s tem preprečiti njihovo ponovitev. Na podlagi Pravilnika je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve

²⁸ Podrobnosti glej poglavje 9.3.2. Policija, str. 121.

pripravilo seznam centrov za socialno delo ter interventnih služb pri nas, ki jih je policija dolžna obvestiti o izrečenem ukrepu prepovedi približevanja. Te službe so:

- centri za socialno delo (CSD),
- interventne službe CSD (Krizni centri, deluje jih 6 po celi Sloveniji)²⁹ in
- organizacije in dopolnilni program socialnega varstva, ki nudijo strokovno pomoč v primerih nasilja.

V okviru preprečevanja nasilja v družini so na CSD zaposleni tudi strokovni delavci, ki nudijo ustrezno podporo žrtvam nasilja. Imenovanih je 12 koordinatorjev, in sicer na:

CSD Gornja Radgona, CSD Slovenj Gradec, CSD Maribor, CSD Celje, CSD Domžale, CSD Kočevje, CSD Ljubljana Šiška, CSD Škofja Loka, CSD Koper, CSD Nova gorica, CSD Krško, CSD Novo mesto.

Koordinatorji nudijo strokovno podporo delavcem, delavkam, ki obravnavajo primere nasilja, pomagajo pri vzpostavitvi in organizaciji splošnega kriznega tima na lokalnem nivoju, kot zunanji strokovnjaki po potrebi sodelujejo v teh skupinah, organizirajo in vodijo delovanje enotnega medinstitucionalnega tima za obravnavo odraslih žrtev nasilja, v primeru izreka prepovedi približevanja določenemu kraju ali osebi vodijo in koordinirajo delo interventne službe. Koordinirajo in po potrebi izvajajo naloge po Pravilniku o prepovedi približevanja določenemu kraju ali osebi za odrasle žrtve nasilja in povzročitelje, lahko nudijo tudi konkretno pomoč, če je to predhodno dogovorjeno na kriznem timu. Pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve deluje Strokovni svet za problematiko nasilja v družini, v katerem sodelujejo strokovnjaki, predstavniki nevladnih organizacij, centrov za socialno delo (CSD), Urada za enake možnosti, Ministrstva za notranje zadeve (MNZ), Ministrstva za promet, socialne zbornice, Mestne občine Ljubljana in Zbornice zdravstvene nege (prirejeno po MDDSZ, v lit.: inter. vir 15).

²⁹ Krizne centre poznajo nekatere zahodne države (Avstrija, Nemčija) in so postali nujni in podporni del Zakona o nasilju v družini. Intervencijske postaje so postale jedrni del zaščite pred nasiljem v Avstriji, Nemčiji in ZDA. Glavni namen »Interventionsstellen gegen Gewalt« je podpora žrtvi in koordinacija intervencije. Krizni centri, ki delujejo v Sloveniji še ne delujejo po npr. avstrijskem vzoru, temveč mora žrtev še vedno sama poiskati pomoč, zato jih tudi ne moremo imenovati intervencijske postaje proti nasilju. Predlog sistemskega Zakona o varstvu pred nasiljem v družini predlaga ustanovitev in reorganizacijo kriznih centrov po nemškem in avstrijskem vzoru.

9.1.3 Zakon o kazenskem postopku

Spremembe ZKP³⁰ iz leta 1999 (Ur.l. RS, št. 14/2007) so omejene na položaj otroka žrtve kaznivih dejanj zoper spolno integriteto (kazniva dejanja od 180. do 184. čl. KZ), v primeru ko v kazenskem postopku nastopa kot priča. V ta krog kaznivih dejanj sodi tudi kaznivo dejanje »zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje« (201. čl. KZ). ZKP je za mladoletne žrtve omenjenih kaznivih dejanj prinesel dve novosti:

- institut pooblaščenca mladoletnega oškodovanca,
- prepoved neposrednega zaslišanja mladoletnega oškodovanca.

Več o obeh novostih je napisano v poglavju 9.3. Institucije, ki obravnavajo otroke in mladostnike, žrtve spolnega nasilja, pri razdelku 9.3.5. Sodstvo, str. 128.

9.2 STATISTIČNI PODATKI PRISTOJNIH INSTITUCIJ

V Sloveniji praktično ni na voljo natančnih podatkov o žrtvah spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. Vsaka institucija vodi svojo evidenco, ki so pomanjkljive in težko dostopne. Skupni register, kjer bi bili vodeni ogroženi otroci, ne obstaja.

9.2.1 Policija

Policija je institucija, ki razpolaga z jasnimi podatki. Po podatkih policije (v lit.: inter. vir 6) je bilo v letu 2005 188 prijavljenih primerov spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let. Preiskanih dejanj je bilo 174, kar pomeni 92,6 odstotni delež. Kaznivo dejanje spolnega napada se pri osebi starejši od 15 let šteje kot posilstvo. Pomanjkljivo pri obstoječi statistiki je, da ni podatka o starostni strukturi žrtev, tako iz statistike ne moremo razbrati, koliko žrtev posilstva je bilo mladoletnih.

³⁰ Zakon o kazenskem postopku, v nadaljevanju - ZKP

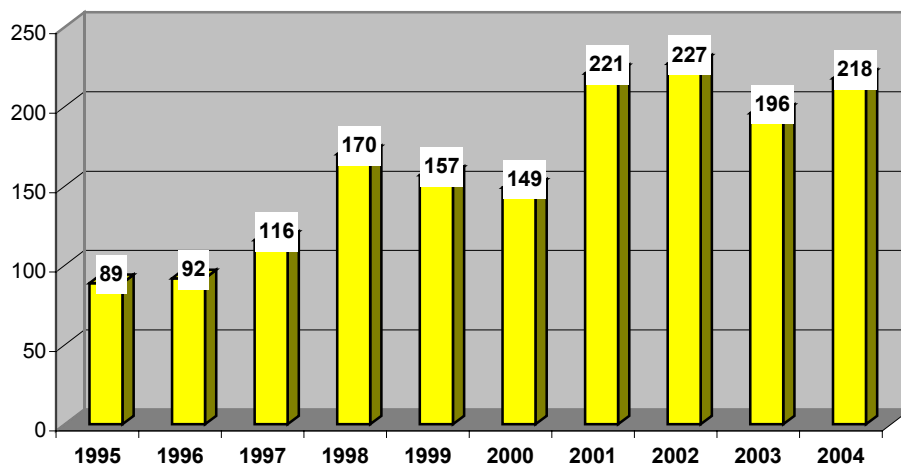
Tabela 9-1: Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost v letu 2004 in 2005

Vrsta kaznivega dejanja	Število k. d.		Porast/ upad (v %)	Št. preiskanih k. d.		Delež preiskanih k. d. (v %)	
	2004	2005		2004	2005	2004	2005
Posilstvo	73	47	-35,6	63	44	86,3	93,6
Poskus posilstva	14	11	-	8	9	57,1	81,8
Spolno nasilje	64	65	1,6	55	54	85,9	83,1
Kršitev sp. ned. z zlorabo polož.	26	32	-	26	32	100,0	100,0
Sp. napad na os., ml. od 15 let	218	188	-13,8	201	174	92,2	92,6
Druga k. d. zoper sp. ned.	35	58	-	33	58	94,3	100,0
Skupaj	430	401	-6,7	386	371	89,8	92,5

Vir: <http://www.policija.si>, 30. 10. 2006

Slika 9-1 prikazuje število prijavljenega kaznivega dejanja po 183. členu – spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let. Slika kaže stalno naraščanje števila prijavljenih kaznivih dejanj spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let. V letu 2003 je število prijav nekoliko upadlo, vendar se je leta 2004 ponovno zvišalo.

Slika 9-1: Število prijavljenih spolnih napadov na osebo, mlajšo od 15 let v letih 1995 do 2004

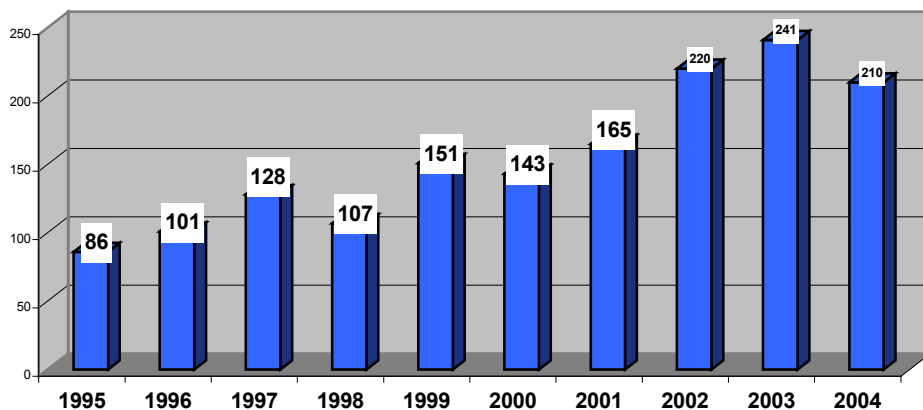

Vir: <http://www.policija.si>, 30. 10. 2006

Zanemarjanje in surovo dejanje je definirano v 200. členu KZ Slovenije. Poznamo različne oblike zlorabljanja in ker je neodkritih primerov (temno polje) spolnega zlorabljanja nad otroki in mladostniki zelo veliko ter obstaja možnost, da se skrivajo tudi med primeri zanemarjanja, prilagam naslednji grafikon.

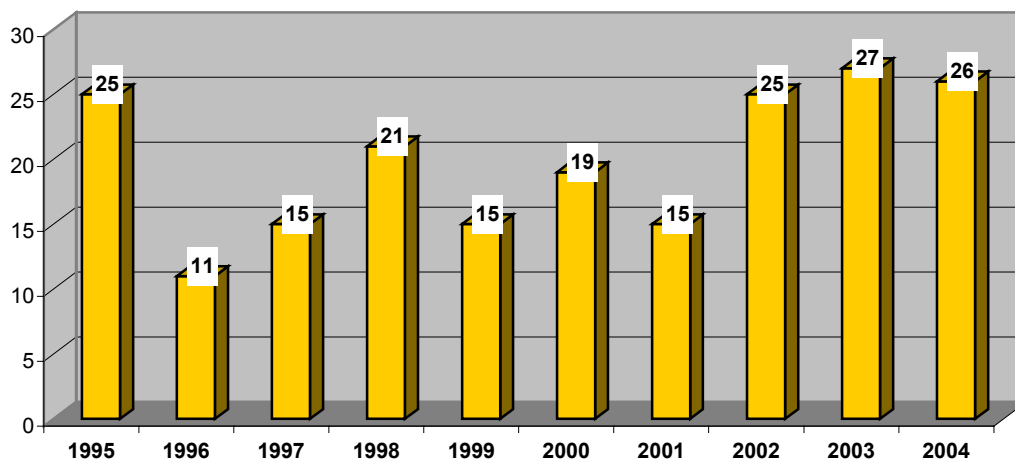
Slika 9-2 prikazuje število prijavljenega kaznivega dejanja po 200. členu – zanemarjanje in surovo dejanje. Opazno je veliko povišanje števila prijavljenih primerov zanemarjanja v letih od 2002 naprej. Povišanje si lahko razlagamo z večjo senzibiliziranostjo in angažiranostjo laične in strokovne javnosti

Slika 9-2: Število prijavljenega kaznivega dejanja zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje v letih 1995 do 2004

Vir: <http://www.policija.si>, 30. 10. 2006

Slika 9-3 prikazuje število prijavljenih kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja. Nedvomno sodijo v to poglavje tudi otroci in mladostniki, žrtve spolnega zlorabljanja. Vendar tudi tukaj manjka starostna struktura žrtev in opredelitev zlorabe položaja oz. osebo, ki je položaj zlorabila, tako iz razpredelnice ne moremo sklepati, v kolikšni meri so žrtve otroci in mladostniki.

Slika 9-3: Kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja

Vir: <http://www.policija.si>, 30. 10. 2006

9.2.2 Sodstvo in tožilstvo

Ministrstvo za pravosodje razpolaga z obširnimi statističnimi podatki vseh slovenskih sodišč, ki so zbrani v Statističnem letopisu za leto 2005, v poglavju Kriminaliteta (v lit.: inter. vir 17), vendar iz obstoječih statistik ni mogoče razbrati podatka za kakšno kaznivo dejanje gre. Kazniva dejanja se ne ločujejo po vsebini, temveč samo glede na starost povzročitelja (polnoletnost, mladoletnost). Ko govorimo o otrocih in mladostnikih, žrtvah spolnega nasilja, se obstoječa statistika pokaže kot pomanjkljiva in neuporabna, saj iz nje ne moremo razbrati števila obravnavanih sodnih zadev v primeru spolne zlorabe. Po podatkih Statističnega urada Slovenije je bilo v letu 2005 pravnomočno obsojenih polnoletnih oseb za kaznivo dejanje storjeno zoper spolno nedotakljivost skupaj 91, od tega dve ženski.

Državno tožilstvo v letnem poročilu o delu tožilstva v okviru novega poglavja nasilja nad otroki obravnava kazniva dejanja, katerih objekt kazenskopravnega varstva je otrok, opredeljen skladno s Konvencijo o otrokovih pravicah, tj. oseba mlajša od 18 let. Zajeta kazniva dejanja različno opredeljujejo starostno mejo otroka kot predmeta zaščite, in sicer: kaznivo dejanje spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let (183. člen KZ) določa mejo pri 15 letih, kaznivo dejanje zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja (201. člen KZ) ter nasilništvo (299. člen KZ) pa pri 18 letih. Pri kaznivem dejanju nasilništva je otrok objekt

kazenskoppravnega varstva v okviru varovanja družine (povzeto po Skupnem poročilu dela državnih tožilstev za leto 2005, 38 – 39).

V tabeli 9-2 je predstavljen pregled postopkov pri nasilju nad otroki, ko gre za polnoletne storilce v letu 2005. Pomanjkljivost omenjene statistike je premalo natančno strukturirano zajemanje podatkov, saj nam ne daje točnega števila ovadb v specifičnih zadevah.

Tabela 9-2: Pregled postopkov pri kaznivem dejanju nasilja – polnoletni storilci v letu 2005

Kaznivo dejanje		NASILJE NAD OTROKI
Prenesene nerešene ovadbe iz 2004		147
Prejete ovadbe v 2005		539
Skupaj v delu v 2005		686
REŠENE OVADBE	Zavrženje	166
	Obtožni predlogi	220
	Neposredna obtožba	4
	Zahteva za preiskavo	78
KONČANE PREISKAVE	Ustavitev	22
	Vložen obtožni akt po preiskavi	55
SODBE	Obsodilne sodbe	154
	Oprostilne sodbe	13
	Zavrnjene sodbe	33
PRITOŽBE DRŽAVNEGA TOŽILCA	Vloženo	28
	Ugodeno	17
	Neugodeno	16

Vir: <http://www.dt-rs.si>, 28. 11. 2006

Okrožna državna tožilstva v Republiki Sloveniji so v letu 2005 prejela ovadbe zoper 539 oseb zaradi kaznivih dejanj vključenih v sklop nasilja nad otroki. V letu 2004 pa državni tožilci še niso dokončno odločili o kazenskih ovadbah zoper 147 storilcev tovrstnih dejanj tako, da so v letu 2005 skupno obravnavali 686 oseb.

Zoper 166 oseb (36 %) so okrožni državni tožilci kazenske ovadbe zavrgli. Zoper 67 oseb (15 %) je bila zahtevana preiskava, zoper 22 oseb je bil po zaključeni preiskavi podan predlog

preiskovalnemu sodniku za ustavitev kazenskega postopka, zoper 56 oseb pa je bila vložena po preiskavi obtožba. Ob upoštevanju 220 obtožnih predlogov in 4 neposrednih obtožb, je bil skupni delež obtoževanja 55 %.

Sodišča prve stopnje so 154 obtoženih spoznala za krive (77 %), 13 obtoženih oprostila krivde in kazni (6,5 %), 33 pa izrekla zavrnilno sodbo (16,5 %). Zoper izrečene obsodilne in oprostilne sodbe so okrožni državni tožilci vložili 28 pritožb, izmed teh je bilo v 17 primerih tožilcu ugodeno. Okrožna in okrajna sodišča v kazenskih zadevah zoper 290 storilcev kaznivih dejanj nasilja nad otroki v letu 2005 še niso sprejela odločitve.

V letu 2005 so v treh primerih tekli postopki zoper storilce kaznivih dejanj, zaradi nadaljevanih dejanj po 1. oz. 3. odstavku 183. člena KZ (spolni napad na otroka) ter kaznivih dejanj prikazovanja in izdelave pornografskega gradiva.

Državni tožilci ugotavljajo, da so otroci – žrtve nasilja v družinskem krogu, praviloma ob začetku in v času trajanja kazenskega postopka izpostavljeni še vedno trajajočemu nasilju ter pritiskom tako s strani povzročitelja kot tudi pritiskom družine (povzeto po Skupnem poročilu dela državnih tožilstev za leto 2005).

Žrtve kaznivih dejanj nasilja nad otroki so tako dečki kot deklice, le pri kaznivem dejanju spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let (183. člen KZ) močno prevladujejo deklice. Povzročitelji so praviloma moški, najstarejši je bil star 73 let, najmlajši pa je bil mladoletnik star 14 let in nekaj mesecev, v dveh primerih je bila povzročiteljica ženska.

Državna tožilstva so v zadnjih letih postala bolj senzibilizirana za pojav nasilja nad otroki, prizadevajo si k hitrejšemu in bolj profesionalnemu reševanju sodnih zadev, kjer so vpleteni otroci. Bolj aktivno so začela sodelovati z ostalimi institucijami, v primeru njihovega nesodelovanja pa so nanje začela izvajati pritisk.

9.2.3 Centri za socialno delo

Centri za socialno delo, v nadaljevanju CSD, ne vodijo nobene skupne evidence o otrocih – žrtvah nasilja. Evidence so pomanjkljive, odvisne od posameznih delavcev. Kljub temu, da na

lokalni ravni obstaja koordinator za nasilje v družini, ki naj bi to področje urejal in analiziral stanje v regiji (v lit.: inter. vir 15), do danes ni narejena nobena skupna analiza, ki bi razpolagala z relevantnimi podatki o žrtvah nasilja. CSD še vedno nimajo izdelane doktrine dela, zato ravna neenotno, pogosto odvisno od strokovnih interesov ali referenc in ambicij posameznih strokovnih delavcev.

Do podatkov je zelo težko priti. Na lokalnih CSD pravijo, da so njihove evidence zelo pomanjkljive in neuporabne. Napoteni smo bili na Skupnost centrov za socialno delo, saj naj bi tam pripravljali Poslovno poročilo o delu centrov v Sloveniji, ki naj bi zajemalo tudi podatke, ki smo jih želeli pridobiti. Vendar tudi tam ne zbirajo podatkov o številu zlorabljenih otrok. Odgovora Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve nismo prejeli, kljub večkratnemu posredovanju vprašanja.

Taka nedostopnost podatkov kaže na neurejeno področje vodenja evidenc žrtev spolnega nasilja (pa tudi drugih oblik nasilja) in obenem na nestrokoven pristop pristojnih državnih institucij. Delovanje institucij prikazuje odnos države in njene politike, ki jo vodi na področju nasilja nad otroki, mladostniki, pa tudi nad ženskami. Takšno ravnanje države kaže na nepriznavanje nasilja nad otroki (in nad ženskami) v Sloveniji kot družbenopolitičnega problema. V Sloveniji do danes ni možno dobiti enotnega podatka o tem, koliko žrtev spolnega nasilja je bilo v letu 2005 ali v katerem izmed prejšnjih let.

Nujno potrebno je dodelati dosedanje sisteme evidentiranja in spremljanja žrtev spolnega zlorabljanja v Sloveniji, saj izkušnje kažejo, da so pomanjkljivi in neuporabni.

9.3 INSTITUCIJE, KI OBRAVNAVAJO OTROKE IN MLADOSTNIKE, ŽRTVE SPOLNEGA NASILJA

9.3.1 Zdravstvo

Zdravstvena služba je zelo pomemben člen pri identifikaciji družinskega nasilja in pri zbiranju dokazov, vendar o tem, koliko otrok in mladostnikov, ki so imeli izkušnjo spolnega nasilja, poišče zdravniško pomoč, ni nobenih podatkov. Nasilje se v zdravstvu obravnava

predvsem na kurativni ravni, ko je doseglo že tak razmah, da je potrebna zdravstvena obravnava.

Organizacija zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov v Sloveniji otrokom in mladostnikom omogoča visoko stopnjo dostopnosti:

- Brez napotnice lahko obiščejo specialista pediatra ali specialista šolske medicine.
- Zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov je tudi lokacijsko blizu njihovega doma ali mesta šolanja, tako da otroci in mladostniki lahko tudi sami obiščejo zdravnika.
- Ordinacije za otroke in mladostnike so praviloma prostorsko ločene od ordinacij za odrasle, kar daje otrokom in mladostnikom občutek zasebnosti.
- Dejstvo, da si otroci in mladostniki lahko izberejo svojega zdravnika in ne zdravnika svojih staršev, povečuje zaupnost med pacientom in zdravnikom in daje otroku ali mladostniku prednost v obravnavi.

Organizacija dela v zdravstvenem varstvu otrok in mladostnikov omogoča zdravniku, da ob pogostem stiku z otrokom in mladostnikom ob različnih aktivnostih, ki jih predpisuje program preventivnega zdravstvenega varstva, pridobi več možnosti, da prepozna znake nasilja pri svojih pacientih. Še vedno pa se dogaja, da zdravniki večkrat reagirajo pozno in z zadržki, pogosto nasilja ne prijavijo, čeprav so po 65. členu KZ dolžni posredovati zaupne podatke pristojnim organom, kadar sumijo, da gre za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja.

Svetovno zdravniško združenje je izdalo deklaracijo, ki priporoča ustrezno ravnanje, ko gre za nasilje v družini in za zlorabo ter zanemarjanje otrok:

» Če zdravnik sumi, da gre za primer slabega ravnanja z otrokom, mora nemudoma: o tem obvestiti pristojne službe, hospitalizirati otroka, ki je zaradi posledic slabega ravnanja potreben zdravstvene oskrbe že med ugotavljanjem njegovega splošnega stanja, o diagnozi obvestiti starše, o poškodbah, ugotovljenih pri otroku, pa socialno službo.«³¹

³¹ Deklaracijo o slabem ravnanju in zanemarjanju otrok je sprejelo Svetovno zdravniško združenje leta 1984 in jo večkrat dopolnilo, nazadnje leta 1995. Celotno besedilo je objavljeno v *Zdravstvenem vestniku* 1996, str. 610 – 611.

Deklaracija je priporočilo, kako naj se določeno področje uredi, vendar ni pravno zavezujoč akt. Izkušnje zdravnikov pa kažejo na to, da v zdravstveni praksi največkrat ne preverjajo, ali je določeno ravnanje v skladu z neko deklaracijo, in se držijo utečenih poti, ki so se jih naučili od starejših kolegov (Robnik in drugi 2003: 10).

Varovanje poklicne skrivnosti (poleg Hipokratove prisege) ureja tudi etični kodeks slovenskih zdravnikov,³² ki v 33. členu poudarja izjemo pri zdravnikovi dolžnosti varovanja poklicne skrivnosti: »Zdravnik je razrešen poklicne molčečnosti le, če na to pristane bolnik ali če je to nujno potrebno za dobrobit bolnika, njegovo družino ali družbo.«³³

Etična pravila zdravniku bolj ali manj prepuščajo odločitev, kako ravnati, ko obravnava otroka, ki je žrtev nasilja. Pomembno določilo v kazenskem zakoniku iz leta 1999 je, da so odvetniki, zdravniki, socialni delavci, psihologi in druge osebe, odvezane dolžnosti čuvanja tajnosti oz. so dolžne posredovati zaupne podatke pristojnim organom, kadar gre za kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja, razen dejanj po členu 185 in 187 KZ.³⁴

Preventivne dejavnosti

Sistematičnega izvajanja preventivnih dejavnosti v zdravstvu ni. Posamezne tovrstne vsebine del obveznega programa podiplomskega tečaja iz zdravstvenega varstva žensk, otrok in mladine, ki je sestavni del specializacije iz pediatrije in je zakonsko obvezen za vse zdravnike splošne medicine, ki izvajajo zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov.

Pri obravnavi spolnih zlorab otrok tožilci neposredno z zdravniki ne sodelujejo, policija pa občasno. Ministrstvo za zdravje nima podatkov o tem, koliko zdravnikov je prijavilo sum na spolno zlorabo, policija za morebitne prijave s strani zdravnikov ne ve, kar sicer ne pomeni nujno, da jih ni bilo, verjetno pa niso bile tako pogoste, da bi zaradi tega izstopale ali postale dovolj opazne. Evidenca o prijavljenih primerih spolne zlorabe s strani zdravstvenih delavcev

³² Kodeks medicinske deontologije *Zdravniške zbornice Slovenije* iz leta 1992

³³ V 32. členu pa *Kodeks* določa vsebino zdravnikove dolžnosti varovati poklicne skrivnosti, in sem spada vse, kar zdravstveno osebe pri opravljanju svojega poklica zve o bolniku in njegovih osebnih ali družinskih razmerah.

³⁴ 187 čl. KZ govori o prikazovanju in izdelavi pornografskega gradiva, 185 čl.KZ pa govori o zlorabi prostitucije. 186. člen je črtan.

ne obstaja. Predstavniki z Ministrstva za zdravje menijo, da je poglavitni zadržek zdravnikov za hitro in ustrezno ukrepanje ob sumu na spolno zlorabo pomanjkanje izkušenj in veščin pri delu s policijo in sodstvom, pa tudi negotovost pri nadaljnjem delu z žrtvijo. (Selič v Letno poročilo varuha človekovih pravic 2002: 201).

Delavci in delavke v zdravstvenih ustanovah bi torej potrebovali navodila o tem, kako konkretno ravnati, ko se nanje obrne otrok z izkušnjo nasilja. Navodila bi lahko oblikovali podobno kot v primeru že obstoječega *Protokola za nezaželene dogodke* (npr. padec s postelje), ki so ga izdelali v Kliničnem centru Ljubljana. Delovna skupina za nenasilje v zdravstveni negi je skupaj z *Društvom SOS telefon* leta 2004 pripravila protokola za psihosocialno pomoč ženski, ki je preživela nasilje in za obravnavo nasilja, kadar se z njim srečamo na delovnem mestu.³⁵ Oblikovati bi bilo potrebno celosten pristop za obravnavo otrok in mladostnikov z izkušnjo (spolnega) nasilja. Omenjeni dokument naj bi vseboval napotke in pravila ravnanja, timsko obravnavo posameznih primerov (zdravnik, medicinska sestra/zdravstveni tehnik, center za socialno delo, policija, šola, nevladna organizacija), usposabljanje zdravnikov za primerno komunikacijo z žrtvijo in družino, razširiti področje sodelovanja s policisti, kriminalisti in tožilci. Zdravniki potrebujejo konkretne informacije o svoji vlogi v postopku obravnave na sodišču in verjetno tudi o njihovi vlogi v kriznem timu. Potrebno je opredeliti tudi varnostne mehanizme za zaščito tako žrtev nasilja kot zaposlenih v zdravstvu.

V nadaljevanju navajamo primer pilotskega projekta v zdravstvu, ki se osredotoča na izobraževanje in višanje stopnje zavedanja na področju nasilja nad ženskami na Univerzitetni kliniki v Berlinu, projekt S.I.G.N.A.L. Kratice predstavljajo akronim, ki naj bi nakazoval pomen prepoznavanja signalov in indikatorjev nasilja nad ženskami. Uvedli so posebne smernice za bolnišnično osebje, kako ravnati v primeru soočenja z nasiljem v družini ki jih tukaj navajamo kot primer:

S – spregovoriti s pacientom in signalizirati pripravljenost za pomoč. Ženske so pripravljene spregovoriti o vsem kar so preživele zgolj, če imajo občutek, da jih kdo zares posluša in je pripravljen njihove probleme jemati resno.

³⁵ Tudi patronažne sestre so sestavile osnutek *Protokola obravnave nasilja na delovnem mestu patronažne medicinske sestre, če je žrtev bolnik/varovanec*, pripravljen s strani Magde Brložnik, dostopen na: <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/Patronaza.doc>.

I – izprašati pacienta na način, da se jim zastavlja enostavna, praktična vprašanja. Poslušati, ne da bi obsojali. Ženske se pogosto bojijo, da jih ne bodo jemali resno in imajo obenem občutke sramu, zato imajo težave pri pogovoru o nasilju, ki so ga doživljale.

G – natančno preučiti in nove in stare poškodbe. Poškodbe, ki so v različnih stopnjah zdravljenja, so lahko indikator nasilja v družini

N – zapisati in dokumentirati medicinske ugotovitve na način, da bi bile lahko uporabljene kot dokazno gradivo na sodišču.

A – zagotoviti varnostne ukrepe pacientov. Vsaka intervencija si mora prizadevati za žrtvino varovanje in preprečevanje nasilja.

L – pacientu ponuditi smernice za nadaljnje delovanje in jim ponuditi nujne telefonske številke ter podrobnosti o razpoložljivih podpornih programih in možnostih. Pacienti jih bodo lahko uporabili.

Te smernice so predstavljale osnovo za izobraževalne programe, ki se jih je izvajalo med zdravstvenim osebjem klinike. Izobraževalni program se je izkazal kot zelo učinkovit in je poleg primernejše intervencije pri obravnavanju pacienta z izkušnjo nasilja v družini pripomogel k medinstitucionalnemu sodelovanju med kliniko in nevladnimi organizacijami. (prirejeno po v lit.: inter. vir 12)

9.3.2 Policija

Policija na področju nasilja nad otroki in mladostniki deluje predvsem kurativno, po drugi strani pa že s svojo prisotnostjo in svojim sistemom deluje preventivno (v smislu grožnje povzročitelju). Z nasiljem nad otroki in mladostniki se policisti najpogosteje srečajo ob klicu žrtve nasilja ali drugih ljudi za intervencijo. Ko gre za spolno nasilje nad otroki je neposrednega obračanja na policijo malo. Največkrat gre za prijavo s strani Centra za socialno delo, šole, drugih ljudi ali nevladne organizacije. Temeljna naloga policije ob posredovanju je ugotoviti povzročitelja in zoper njega ustrezno ukrepati. To pomeni podati predlog za uvedbo

postopka o prekršku pri sodniku za prekrške. Naloga policije je tudi zagotoviti varnost oz. preprečiti nadaljnje ogrožanje varnosti žrtve.

Kljub enakim pristojnostim se posamezni policisti odzivajo na nasilje v družini ali nasilje nad otroki ob intervenciji različno. Odnos, razumevanje in odločitve glede ukrepov so odvisni tudi od policistovega osebnega odnosa do nasilja v družini in do nasilja nad otroki in mladostniki. Njegovo ukrepanje tako ni samo uradno dejanje, temveč je tudi posledica osebne odločitve.

V večini držav Evropske Unije ima policija, kot smo videli v našem pregledu, specializirane oddelke za zaščito otrok, kjer delajo policisti, ki so za delo z zlorabljenimi otroki posebej izobraženi. V Sloveniji specializiranih oddelkov za zaščito otrok še ni, so pa na večjih policijskih upravah zaposleni kriminalisti, ki se ukvarjajo samo z otroki in imajo dodatna znanja.

Pri mladoletnih žrtvah nasilja je dodaten problem to, da neredko roditelj, ki je tudi sam žrtev nasilja ali za nasilje ve, ne želi ukrepati in poklicati policije. Otroci in mladostniki ponavadi niti ne vedo, da lahko v primeru nasilja pokličejo policijo.

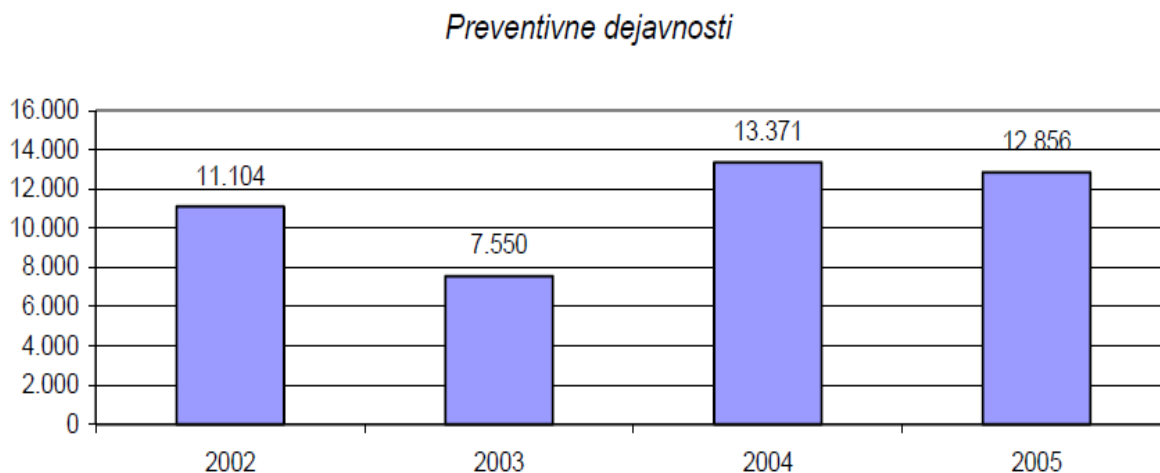
Preventivne dejavnosti

Policija ima pri preventivnih akcijah pomembno vlogo, predvsem ko gre za ozaveščanje javnosti (tematske okrogle mize, organizacija delavnic, nastopi v medijih, predavanja v šolah ipd.). Koliko strokovno usposobljenih preiskovalcev se ukvarja s problematiko nasilja nad otroki in mladostniki je odvisno od posameznih uprav. Ponekod se s to problematiko ukvarjajo vsi zaposleni, drugje le del posebej usposobljenih preiskovalcev/preiskovalk. V analizi stanja nasilja nad ženskami v družini iz leta 2003 Strokovni svet za problematiko nasilja ugotavlja, da je v osmih policijskih upravah (od skupno 11) zaposlenih 336 strokovno usposobljenih preiskovalcev, na področju nasilja v družini jih dela 80 (24 %). V Celju, Ljubljani in Slovenj Gradcu imajo na policijskih upravah preiskovalce, ki se ukvarjajo zgolj s problematiko nasilja v družini.

Spodnja slika prikazuje število realiziranih preventivnih dejavnosti slovenske policije v letih 2002 do 2005. Preventivne dejavnosti zajemajo predvsem akcije ozaveščanja javnosti (okrogle mize, delavnice, nastopi v medijih, delavnice v šolah ipd.). Policija je v teh letih

izvajala veliko število preventivnih dejavnosti, ki so bile namenjene senzibiliziranju javnosti. Prav tako je policija institucija, ki je v preteklih letih sistematično usposabljala svoj kader na področju nasilja nad otroki in mladostniki in posodobila način vodenja statističnih podatkov s področja nasilja v družini.

Slika 9-4: V skupnost usmerjeno delo policije

Vir: www.policija.si, 30. 10. 2006

Kurativne dejavnosti

Če za nasilje nad otroki in mladostniki prvi izvejo delavci organov odkrivanja in pregona, morajo o tem takoj obvestiti center za socialno delo. Delavci organov odkrivanja in pregona začnejo s takojšnjim preiskovanjem po prijavi in uvodnem razgovoru z otrokom.

Začetek predkazenskega postopka

Zbiranje obvestil od otroka mora potekati na način, ki je prilagojen otrokovi starosti in stanju. Razgovor z otrokom smejo opravljati samo posebej usposobljeni in specializirani strokovni delavci. Specializacijo izkazujejo z ustreznimi dokazili in morajo biti praviloma istega spola kot otrok.

V praksi ni vedno tako, saj imajo posamezne policijske uprave premalo specializiranih strokovnih delavcev (Robnik in drugi 2003: 18). Uvodni razgovor z žrtvijo je namenjen zgolj zbiranju osnovnih podatkov. Spremljevalec mora preprečiti kakršnokoli osvetljevanje trpinčenja v tej fazi. Organi odkrivanja in pregona naj bi začeli zbirati obvestila o kaznivem

dejanju šele, ko je zagotovljena varna namestitev otroka. Otrok pogosto ostane v družini skupaj s povzročiteljem in je tako izpostavljen nadaljnjemu nasilju.

Nasilje nad otroki obravnavajo na policijskih upravah bodisi v sklopu nasilja v družini ali posebej. Nasilje nad otroki sicer pogosto obravnavajo s pomočjo medinstitucionalnih strokovnih timov, vendar je takšnega sodelovanja premalo, naloge posameznih institucij v timu so še vedno zelo individualne, med strokovnimi delavci v timu ni potrebnega sodelovanja, temveč gre bolj za poročanje, kaj vse so v določenem času naredili. Pogosto takšno sodelovanje nima učinka, sestanki so redki in otrok ne dobi zadostne zaščite.

Ukrepi za odstranitev nasilneža iz družine

Policija se je dolžna odzvati na vsak klic za intervencijo. Ko *Operativno komunikacijski center* (OKC) sprejme klic policista, ki ga napotijo na intervencijo, opozorijo na to, da imajo opravka s povzročiteljem nasilja. Policija intervenira ob sumu, da je ogroženo življenje, zdravje in/ali premoženje ali da je moten javni red in mir. Policisti ukrepajo glede na situacijo, na katero naletijo. Ob intervenciji je njihova naloga svetovati, napotiti na institucije, nevladne organizacije ter žrtev informirati o njenih možnostih, nadaljnjih ukrepih in postopkih prijave kaznivega dejanja.

V letu 2004 je bil v *Zakonu o policiji (Zpol)* uzakonjen za žrtve nasilja pomemben **ukrep prepovedi približevanja** določenemu kraju oz. osebi, ki ga smejo odrediti policisti (*39a člen Zpol – Pravilnik o prepovedi približevanja*,³⁶ »Zakon o rdečem kartonu«). Prepoved se odredi, če obstaja utemeljen sum, da je oseba storila prekršek z elementi nasilja, ali je bila zalotena pri takem prekršku in obstajajo razlogi za sum, da bo ogrozila življenje ali svobodo druge osebe. Prepoved obsega tudi prepoved nadlegovanja po komunikacijskih sredstvih. Kot kraj, za katerega velja prepoved približevanja, zakon določa kraj, kjer žrtev stanuje, dela, se izobražuje, je v varstvu ali se vsakodnevno giblje. Povzročitelj mora kraj ali območje prepovedi takoj zapustiti, policistu pa mora izročiti ključne prebivališča, v katerem živi skupaj z žrtvijo. O izrečenem ukrepu mora policija takoj obvestiti pristojni center za socialno delo. Z odredbo se izreče prepoved za 48 ur, odredba pa se pošlje v presojo preiskovalnemu sodniku okrožnega sodišča, ki lahko prepoved razveljavi ali spremeni, lahko pa potrdi in celo podaljša za čas do 10 dni. Žrtev nasilja lahko 3 dni pred iztekom ukrepa preiskovalnemu sodniku

³⁶ Objavljen je bil v Uradnem listu RS št. 95/2004 z dne 27. 8. 2004, veljati pa je začel 26. 9. 2004.

predlaga podaljšanje ukrepa do 60 dni, če obstajajo utemeljeni razlogi za sum, da bo kršitelj nadaljeval z ogrožanjem tudi po preteku 10 dni.

Izobraževanje kadrov

Že nekaj let potekajo sistematična izobraževanja vseh kategorij policistov/-k ter kriminalistov, ki kakorkoli prihajajo v stik z nasiljem v družini. Namen izobraževanja je poznavanje in globlje razumevanje problematike nasilja v družini, ki omogoča strokovno primerno odzivanje, v situacijah, ko prihajajo v stik z nasiljem nad otroki, nasiljem v družini in nasiljem nasploh.

Npr. leta 2002 so na policiji izvedli več poglobljenih usposabljanj za kriminaliste/-ke in vodstvene delavce policijskih postaj. Med slednjimi so izbrali 54 strokovnih delavcev/-k, ki so se maja 2003 udeležili usposabljanj za trenerje, ki sedaj svoje znanje prenašajo na druge policiste. Cilj je ustrezno usposobiti vse strokovne delavce policije, ki prihajajo v stik s problematiko nasilja nad ženskami, otroki in v družini.

Pri policiji menijo, da bi k bolj kakovostnemu reševanju problematike nasilja v družini in nasilja nad otroki in mladostniki pripomogli naslednji pogoji:

- večja usposobljenost preiskovalcev,
- več izobraževanj za policiste,
- hitrejši postopki na vseh institucijah, povezanih z obravnavo,
- aktivno seznanjanje strokovne in laične javnosti ter s tem povezana večja osveščenost in zniževanje tolerance do nasilja,
- ohranjanje stikov in komunikacija z že znanimi žrtvami nasilja in zbiranje obvestil o znanih žrtvah nasilja,
- skupaj z drugimi strokovnimi službami nameniti večjo pozornost odpravljanju vzrokov nasilja,
- takojšnje aktivno vključevanje CSD (dežurstva CSD),
- dosledno ukrepanje zoper povzročitelja z odstranitvijo iz družine,
- večja povezanost in usposobljenost podporne mreže (CSD, NVO),
- večja angažiranost CSD za posamezne primere,
- pogostejše prijave policiji,

- multidisciplinarni pristop do obravnave nasilja (povzeto po Robnik in drugi 2003: 21).

V eni od anket, ki jih je Strokovni svet za problematiko nasilja izvedel leta 2001, pa je policija med drugim navedla še:

- jasno določene obveznosti strokovnih delavk in delavcev v vseh institucijah, da bi se izognili nestrokovnemu obravnavanju žrtev nasilja, nestrokovnim postopkom ter subjektivnim ocenam položaja žrtev nasilja.

Glede na različne izkušnje, ki jih imam sama pri obravnavi nasilja tako v nevladni organizaciji kot v šoli, ocenjujem, da so jasno določene obveznosti strokovnih delavcev izrednega pomena. Pogosto se zgodi, da so skupna srečanja strokovnih delavcev pristojnih institucij (CSD, policija, šola) nestrokovna in neučinkovita, odgovornosti se prenašajo iz ene na drugo institucijo. To posledično pomeni zavlačevanje postopka in pogosto nestrokovno obravnavanje žrtve in njenih bližnjih.

9.3.3 Centri za socialno delo (CSD)

Centrom za socialno delo je država dala javna pooblastila za izvajanje ukrepov za zaščito otrok. Država je dolžna poskrbeti za otroke, ko družina ne opravlja svojih nalog, ko starši ne izvršujejo roditeljske pravice v otrokovo korist, ko so otroci ogroženi, izpostavljeni nasilju v družini in izven nje. Poseg v družino je upravičen, kadar gre za zaščito otrokovih koristi, določenih z zakonom in ko so zato izpolnjeni naslednji elementi:

- neustrezno ravnanje staršev,
- ogrožanje otrokovih koristi s strani staršev ali tretjih oseb,
- pomanjkanje odvrčanja nevarnosti od otrok s strani staršev.

Ukrepi Centra za socialno delo za zaščito otroka:

Pravna podlaga

6. člen ZZZDR:³⁷

Varstvo mladoletnih otrok, kadar je ogrožen njihov zdrav razvoj oz. njihove druge koristi, je opredeljeno kot javna korist, Center za socialno delo postopke uvede in vodi po uradni dolžnosti.

119. člen ZZZDR:

Center za socialno delo je dolžan storiti potrebne ukrepe, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ali varstvo njegovih premoženjskih in drugih pravic in koristi.

120./1. člen ZZZDR:

Center za socialno delo sme odvzeti otroka staršem in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu, če so starši zanemarili otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz drugih pomembnih razlogov v otrokovo korist.

121./1. člen ZZZDR:

Center za socialno delo sme sam ali v sporazumu s starši oddati otroka v zavod zaradi njegove osebnostne ali vedenjske motenosti, ki bistveno ogroža njegov zdrav osebnostni razvoj.

Zakon o socialnem varstvu, drugi odstavek 91. člena določa, da:

Organi ter zavodi in druge organizacije, ki pri svojem delu ugotovijo ogroženost otroka, mladoletnika ali osebe, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, so dolžni o tem obvestiti Center za socialno delo. Kadar gre za nasilje v družini, zanemarjanje otroka, opuščanje skrbi za njegov zdrav osebnostni razvoj ali nasilje, ki otroka ogroža izven družine, pa tega starši ne preprečujejo, Center za socialno delo začne z ukrepi za zaščito otroka.

Centri za socialno delo izvajajo:

- javna pooblastila,
- socialno varstvene storitve:
 - socialna preventiva, prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč v družini (pomoč družini na domu, pomoč družini za dom).

³⁷ *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Ur.l. RS, št. 16/2004).

Preventivne dejavnosti

Centrom je v okviru izvajanja socialno varstvenih storitev naloženo izvajanje socialne preventive, vendar je prepuščeno iznajdljivosti posameznih centrov, kako si zagotovijo sredstva za to in koliko so pripravljeni na tem področju delati. Iz odgovorov na vprašalnik *Strokovnega sveta za problematiko nasilja* iz leta 2003 (Robnik in drugi 2003: 25) je razvidno, da v preventivnih akcijah v svojem okolju CSD delujejo redko (48 % vprašanih CSD največkrat 1-krat na leto, 5-krat na leto 28 % CSD in več kot 5-krat na leto 14 % CSD).

CSD še vedno premalo učinkovito izvaja socialno varstveno storitev »pomoč družini na domu ali za dom«, kjer bi lahko z vstopom v družino in pomočjo družini v okolju, kjer živi, dosegli bistveno večje uspehe. Zdi se, kot da se CSD izogibajo vstopu v družino z namenom nudenja psihosocialne pomoči, čeprav so edini, ki imajo za to javna pooblastila.

Kurativne dejavnosti

O nasilju nad otroki CSD obvestijo roditelji sami (kadar gre za nasilje s strani drugega roditelja), policija, šole, nevladne organizacije, materinski domovi, varne hiše, vrtci, anonimni klici, sorodniki in sosedje, najredkeje pa so o nasilju obveščeni s strani zdravstva. Najpogosteje obravnavajo nasilje timsko (tim znotraj CSD), sledita individualna obravnava in obravnava s pomočjo medinstitucionalnih strokovnih timov (Robnik in drugi 2003: 27).

Številne odločitve na CSD so pogosto odvisne od posameznih strokovnih delavcev, njihovih lastnih prepričanj, od dogovorov znotraj institucij ter od navodil nadrejenih. Problematično je tudi dejstvo, da se na redko katerem CSD strokovna delavec ukvarja le z žrtvami nasilja. Največkrat je to le ena izmed nalog, ki jih opravlja. Kar na nekaj CSD (predvsem tistih z manjšim številom zaposlenih) pa strokovna delavci izvajajo vse socialno varstvene storitve.

Po prepričanju nekaterih strokovnih delavcev je veliko manj možnosti, da pride do strokovnih napak in do uveljavljanja subjektivnih odločitev posameznih strokovnih delavcev, če ima CSD tim (Strokovna podlaga za obravnavo ogroženih otrok s smernicami za obravnavo v socialnem varstvu, ki jih je izdelalo MDDSZ leta 2000, vsebuje priporočilo, po katerem naj bi vsak CSD imel širši tim; kdo je vključen v tim, je odvisno od posameznega CSD).

Pri obravnavi nasilja CSD najpogosteje sodelujejo s policijo, nevladnimi organizacijami, šolami, vrtci ter zdravstvom in najredkeje s tožilstvom.

CSD poznajo dve poti varovanja otrok:

- 1.) mobiliziranje družine in drugih naravnih mrež (sorodstvenih omrežij),
- 2.) ukrepi, ki sestojijo iz spremljanja psihofizičnega razvoja otrok, ki živijo v neugodnih razmerah, in intervencije.

Od leta 2000 obstajajo tudi *Smernice za obravnavo ogroženih otrok* (Delajmo skupaj-smernice za obravnavo ogroženih otrok, 2000), kjer je zapisan postopek pomoči, ki ga izvaja CSD. Smernice so napisane preveč ohlapno in tako je posameznemu svetovalnemu delavcu ki prepuščeno, kako se angažira in vodi postopek pomoči.

CSD mora neposredno po prejemu prijave ali po odkritju ogroženega otroka zagotoviti **interno konzultacijo v ustanovi**. Te konzultacije se poleg strokovnega delavca, ki je prejel informacijo, udeležijo še strokovni delave, ki je v CSD posebej zadolžen za obravnavanje zlorabe otrok, delavci CSD, ki že poznajo družino in po potrebi še delavci CSD določenih poklicev (psiholog, pravnik ipd). Konzultacija v okviru CSD je takojšnja in se opravi z namenom, da se čimprej ugotovi in preveri dosegljive informacije o otroku in družini.

Konzultacija osnovnega kriznega tima

CSD opravi takojšnjo konzultacijo s člani osnovnega kriznega tima, če je mogoče še v dnevu, ko je bila podana prijava, sicer pa v najkrajšem času. Konzultacija se lahko opravi na skupnem sestanku vseh članov kriznega tima, osebno ali po telefonu. Cilj začetne konzultacije osnovnega kriznega tima je odločitev za obravnavo in načrtovanje procesov pomoči. V začetni konzultaciji osnovnega kriznega tima se presodi o potrebi po takojšnjih ukrepih za varstvo neposredno ogroženega otroka.

Krizni tim prouči prijavo, pri čemer ugotavljajo:

- 1.) Ali so prisotni ustrezni pogoji za sodelovanje z družino. Kadar obstajajo pogoji za sodelovanje z družino, se najprej izvede **ugotovitveni postopek**, ki zajema obisk na domu, razgovor z otrokom in dogovore o nadaljnjem sodelovanju. Nato je sklican **strokovni tim**, ki se po potrebi vključi v družino. Družino se vključi v svetovalni proces na CSD-ju.
- 2.) V primeru, da niso ali da gre za hujšo ogroženost otroka, se lahko odločijo za intervencijo in postopek po javnih pooblastilih. Kadar gre za intervencijo in postopek po javnih pooblastilih, so koraki procesa pomoči naslednji:

- Proučitev prijave.
- Ugotovitveni postopek in sestava medinstitucionalnega tima, ki ga ponavadi sestavljajo zdravnik, psiholog, kriminalist, socialni delavec, pravnik, pedagog, vzgojitelj in po potrebi še kdo. Medinstitucionalni tim se sestane z namenom takojšnje pomoči in zaščite otroka.
- Strokovna komisija (izvedeništvo). Npr. kadar gre za spolno zlorabo, mora biti primer predstavljen strokovnemu izvedencu, da poda svoje mnenje.
- Sledi ustna obravnava s povzročiteljem in družino, kadar gre za hudo ogroženost otroka, lahko sledi ustna odločba o odvzemu otroka.
- Ustni odločbi mora v 24-ih urah slediti pisna odločba.
- Spremljanje izvršitve ukrepa in dogovorov.

Strokovni timi se ponavadi sestanejo tri krat. Prvi sestanek je informativne narave. Potrebno se je dogovoriti, kdo in kako bo zbral dodatna obvestila, kakšna dokazila so potrebna v nadaljnjem postopku, ali je potrebna takojšnja zaščita otroka in katere ključne osebe bodo vključevali. V primeru spolne zlorabe je potreben natančen načrt ukrepanja, tudi zaradi zbiranja ustreznih dokazov za nadaljnji postopek.

Na drugem sestanku se zberejo zbrana obvestila, varnost žrtve, določijo se konkretne naloge posameznega strokovnjaka pri ukrepanju.

Na tretjem sestanku se dogovarjajo o otrokovi začasni namestitvi drugam in procesih pomoči namenjenih družini (povzeto po Delajmo skupaj - smernice za obravnavo ogroženih otrok, 2002).

V Sloveniji imamo delavci, ki se ukvarjamo s problematiko nasilja nad otroki in mladostniki, pogosto občutek, da je timsko delo namenjeno proceduri izvajanja pomoči in ne dejanski izvedbi pomoči. Timsko delo je sicer poglobitnega pomena, ko govorimo o zaščiti žrtev spolnega zlorabljanja, vendar je tak način dela trenutno slabo organiziran. Sestajanje timov zavlačuje proces zaščite, za sestajanje timov ne obstajajo nobeni časovni okviri, zato se v praksi dogaja, da se timi sestajajo redko (tudi pol leta kasneje ipd.) kar posledično pomeni pomanjkljive in neučinkovite procese pomoči. Starši in otroci so zelo pozno vključeni v timsko delo in procese pomoči. Zelo zaskrbljujoče je dejstvo, da na CSD-jih nimajo nikakršnih terapevtskih programov za otroke, žrtve spolnega zlorabljanja.

Manjkajo napisani protokoli za zaščito otrok, ki bi poenostavili postopek procesa pomoči in obenem bili obvezujoči za vse strokovne delavce, ki pridejo v stik z otrokom.

Po mnenju CSD (Robnik in drugi 2003: 30) bi k bolj kakovostnemu reševanju problematike nasilja nad ženskami, otroki in mladostniki prispevalo:

- sprejetje ustrezne zakonodaje (poseben zakon, kjer bi bili jasno razvidni različni ukrepi, pomoč družini in ščitenje pravic otroka in celoten protokol od prijavne dolžnosti, medsebojnega sodelovanja različnih strokovnih služb, obveznega multidisciplinarnega in timskega dela),
- medinstitucionalna obravnava,
- hitrejši sodni postopki,
- jasni principi dela in postopkov, opredelitev dela,
- teritorialno razpredene oblike pomoči,
- povezovanje centrov za socialno delo v aktive,
- obvezna strokovna obravnava povzročiteljev nasilja.

Pomanjkljiv je tudi sistem zbiranja podatkov o otrocih žrtvah nasilja. Ni enovitega sistema zbiranja podatkov, tako je odvisno od posameznih centrov, kako vodijo in označijo posamezne primere nasilja. Povezovanja med posameznimi centri za socialno delo je malo, prav tako povezovanja z drugimi institucijami. Še vedno je prisoten problem nestrokovnosti delavk in delavcev, ki obravnavajo žrtve nasilja na podlagi številnih kulturnih stereotipov. Žrtve nasilja (po podatkih Društva SOS telefon) pogosto poročajo o nestrokovni obravnavi, o subjektivni oceni položaja žrtve in celo odkriti zaščiti povzročitelja nasilja. Prav tako je sporno dejstvo, da je odvzem otroka družini še vedno najredkeje izvajan poseg CSD, čeprav centri vedo za nasilje nad otrokom v družini in ga celo obravnavajo.

V primerih nasilja v družini in nasilja nad otroki bi moralo biti obvezno nudenje in sprejemanje pomoči vseh članov družine. CSD bi se moral bolj aktivno vključiti v nudenje psihosocialne pomoči tako žrtvi kot njenim bližnjim (pričam).

Po vzoru nekaterih evropskih držav je potrebno ustanoviti specializirane centre za otroke in mladostnike – Službe za varnost in zaščito otrok, ki se bodo ukvarjale samo s problematiko omenjene populacije. Na tak način je zagotovljena večja strokovnost in učinkovitost delavcev, večja transparentnost opravljenih nalog in bolj jasno določeni cilji in pristojnosti zaposlenih.

9.3.4 Tožilstva

Preventivne dejavnosti

Preventivno delo tožilstev poteka tako, da si prizadevajo za čim hitrejšo odkrivanje povzročitelja, izvedbo postopka in obsodbo, kar lahko učinkuje kot grožnja potencialnim povzročiteljem. Tožilstvu v zadnjih letih omogoča aktivnejšo vlogo v postopku tudi ratificirana Konvencija Sveta Evrope št. 19/2000, ki terja aktivnejšo vlogo tožilcev pri varovanju žrtev. Tožilec z aktivnim posegom v postopek lažje argumentira, zahteva in vztraja pri predlagani (pogosto višji) kazni za povzročitelja kaznivega dejanja. Po drugi strani seveda ostaja dejstvo, da tako kazenskoopravno obravnavanje povzročiteljev kot tudi ostrejša obravnava teh (višje predpisane in izrečene kazni) ne pripomorejo k zmanjšanju kriminalitete. Ostro kazenskoopravno obravnavanje povzročiteljev odvrne večino od ponavljanja kaznivih dejanj le kratkoročno, po tem obdobju pa začnejo ponavljati nasilna kazniva dejanja. Primernejša kot zgolj uporaba represivnih metod je tudi dodatna uporaba permisivnih metod dela s povzročitelji.

Preventivnih programov s povzročitelji, ki bi preprečevali recidivizem, skoraj ni. V Sloveniji obstaja samo en program dela s povzročitelji nasilja, in sicer v Ljubljani in Mariboru, ki ga izvaja *Društvo za nenasilno komunikacijo*, pa še ta je nevladni in temelji povsem na prostovoljni vključitvi.

Kurativna dejavnost

Državni tožilci pridejo v neposredni stik z otrokom z izkušnjo nasilja šele po vložitvi kazenske ovadbe. Kazenski postopki spolne zlorabe so prednostni in lahko trajajo samo eno leto. Na tožilstvu je uradni rok, da pripravijo vse potrebno za nadaljevanje sodnega postopka, 90 dni. Na sodiščih takega roka še nimajo, zato se procesi pogosto zavlečejo. Za primere spolnega nasilja nad otroki sicer velja določilo o prednostni obravnavi, vendar ni točno določenega časovnega roka, v katerem mora biti sklicana prva obravnava.

Tožilci lahko komunicirajo z otrokom samo v prisotnosti zaupne odrasle osebe. Zaželeno je, da se opravi in ustrezno dokumentira samo en temeljit razgovor, v nadaljevanju postopku pa se uporablja ta posnetek. Trajanje razgovorov mora biti kratko in ne sme dodatno travmatizirati žrtve. Razgovor z otrokom lahko zajema samo podatke, ki jih je potrebno dobiti neposredno od njega. Tako zbrane informacije se v nobenem primeru ne smejo uporabiti proti otroku. Morebitni podatki o otrokovem sodelovanju pri obravnavanem ali kakšnem drugem

kaznivem dejanju se ne smejo uporabiti zoper njega. Starejši mladoletnik ne sme biti obtožen za sotorilstvo pri dejanjih, kjer je bil udeležen tudi kot žrtev.

Leta 2003 se je spremenilo določilo ZKP-ja o privilegiranih pričah, ki spremenil sedaj določa, da so privilegirane priče ob prvem zaslišanju poučene, da sicer imajo pravico, da ne pričajo, če pa te ne pravice ne izkoristijo, se njihova pričanja lahko uporabijo v dokazovanju kaznivega dejanja tudi, če kasneje ne pričajo več. Privilegirane priče so obdolženčev zakonec oz. oseba, s katero živi v zunajzakonski skupnosti, obdolženčevi krvni sorodniki v ravni vrsti, sorodniki v stranski vrsti do vštetega tretjega kolena in sorodniki po svaštvu do vštetega drugega kolena, ki se lahko kadarkoli odpovejo pričanju.

Težave, ki se pojavljajo, ko gre za nasilje nad otroki in mladostniki, so tudi dokazne narave. Nasilje nad otroki in mladostniki (tudi spolno) je težko dokazljivo. Do takšnih težav prihaja še posebej takrat, ko pride do glavne obravnave pred sodiščem nekaj let po storjenem kaznivem dejanju, žrtev pa ves ta čas živi s povzročiteljem. Da bi bilo delo tožilcev bolj učinkovito in kvalitetno, je nujno potrebna specializacija tožilcev, ki se srečujejo z nasiljem v družini in nasiljem nad otroki. Prav tako so pomembna specializirana družinska sodišča, kjer bi se obravnavali primeri celotne mladostne, družinske in spolne kriminalitete. Na pobudo Društva državnih tožilcev Slovenije je bil ustanovljen sklad za žrtve kaznivih dejanj, prav tako je bil sprejet zakon o odškodnini žrtvam kaznivih dejanj in njihovim svojcem ter postopek za uveljavljanje teh pravic. Sredstva za izplačilo odškodnin se zagotavljajo predvsem v državnem proračunu (povzeto po Robnik in drugi 2003: 31–34).

9.3.5 Sodstvo

Sodišče je institucija, ki v družbi opravlja predvsem kurativno dejavnost, s tem ko kaznuje povzročitelja in ga na tak način želi skuša odvrniti od recidivizma. Žrtev nasilja je za sodišča predvsem vir informacij, ki so odločilne za doseg njegovega cilja, ki je v tem, da ugotovijo, ali je bilo nasilje dejansko izvršeno in da kaznujejo povzročitelja. Otrok je zato pogosto dvojno travmatiziran. Izkušnja nasilja je prva travma (primarna viktimiziranost), drugo travmo pa povzroči delovanje pravosodnega kazensko-pravnega sistema (sekundarna viktimizacija). Za otroka je stresno tudi obdobje med obema dogodkoma – samim nasiljem in začetkom sodne obravnave primera. Pri sodnem obravnavanju zlorab otroka je potrebno

upoštevati kakšne travme je žrtev že doživela. Tuje zakonodaje, pa tudi slovenska, so že sprejele mnoge rešitve, ki so izboljšale položaj otroka priče.

Pri kazenski obravnavi kaznivih dejanj z elementi družinskega nasilja je otrok - žrtev, ko nastopa v kazenskem postopku kot priča, oproščen dolžnosti pričanja zaradi sorodstvenega razmerja z obdolžencem. Utemeljitev privilegija oprostitev pričanja je načelo, da posamezniku ni treba dati škodljive izjave proti osebi, s katero je v določenem zaupnem odnosu. Spremembe ZKP iz leta 1999 (Ur.l. RS, št. 14/2007) so omejene na položaj otroka žrtve kaznivih dejanj zoper spolno integriteto (kazniva dejanja od 180. do 184. čl. KZ), ko v kazenskem postopku nastopa kot priča. V ta krog kaznivih dejanj sodi tudi kaznivo dejanje »zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje« (201. čl.KZ). ZKP je za mladoletne žrtve omenjenih kaznivih dejanj prinesel dve novosti:

- institut pooblaščenca mladoletnega oškodovanca in
- prepoved neposrednega zaslišanja mladoletnega oškodovanca.

Po ZKP-ju mora imeti mladoletna žrtev pooblaščenca, ko je uveden kazenski postopek. Prav bi bilo, da bi bila uzakonjena odločba ne zgolj za čas od uvedbe kazenskega postopka, temveč že v zgodnejših fazah, npr. v fazi posameznih preiskovalnih dejanj.

Mladoletna žrtev nasilja mora imeti ves čas po uvedbi kazenskega postopka pooblaščenca. Njegova naloga je skrbeti za mladoletnikove pravice, še posebej zaščititi njegovo integriteto med zaslišanjem pred sodiščem. Kadar otrok, ki je žrtev, pooblaščenca še nima, se mu ga dodeli po uradni dolžnosti. *Združenje proti spolnemu zlorabljanju* je l. 2005 Ministrstvu za pravosodje predlagalo, naj oblikuje in objavi uradni seznam pooblaščenecv mladoletnih oškodovancev. Pogosto namreč naletijo na nezadovoljstvo z delom pooblaščenecv, saj se dogaja, da pooblaščenec ne deluje v dobro oškodovanca, temveč samo opazuje dogajanje v postopku. Pooblaščenec mladoletnega oškodovanca bi moral imeti ustrezno znanje za sporazumevanje in delo z otroki. Odvetniška zbornica še ne vodi posebnega seznama pooblaščenecv mladoletnih oseb.

V dokaznem postopku je na zahtevo pogosto obdolženca predlagano zaslišanje mladoletnih oškodovancev, katerih neposredno zaslišanje na glavni obravnavi ni dopustno. Ta zaslišanja so ponavadi za žrtev prav tako travmatična, saj veliko sodišč nima temu namenjenih prostorov, ki bi bili bolj prijazni. Ta zaslišanja se najpogosteje opravijo v okviru posameznih

preiskovalnih dejanj, ki jih opravi druga sodnica v razpravni dvorani. Pa tudi strokovni delavci sodišča, ki to opravljajo, nimajo nujno dodatnih specializiranih znanj. Obstoječe stanje je možno izboljšati s tem, da se zagotovijo primerni prostori, ki bi bili otrokom bolj prijazni, po možnosti izven sodne stavbe, opravljati pa bi jih morali posebej za to usposobljeni ljudje.

Nujno potrebno je izobraževanje sodnikov na področju dela z otroki, ki bi bili specializirani samo za delo z mladoletnimi oškodovanci, saj trenutno ni nujno, da imajo dodatna znanja za delo z otroki.

Na Okrajnem sodišču v Ljubljani je bila z odredbo predsednice sodišča leta 2003 uvedena specializacija za kazniva dejanja s področja nasilja v družini. V to področje so bila vključena kazniva dejanja po členih 182. do 185. KZ, v kolikor sodijo v okrajno pristojnost, po členih 200. do 202. KZ in po členu 299. KZ, če naj bi bilo kaznivo dejanje storjeno v okviru družine. Vse zadeve s področja specializacije so se predodelile dvema sodnicama, pripad novih zadev pa si sodnici delita (predavanje B. Istenič na izobraževanju Zloraba otrok- zaščita otrok, v organizaciji Združenja proti spolnemu zlorabljanju, november 2006).

Veliko težav pri sojenju povzročajo sodiščem neznana prebivališča obdolžencev ali oškodovancev, kar podaljšuje sodni postopek. Zaradi tega je postal aktualen predlog, ki bi omogočil kazenskemu sodniku dostop do centralnega registra prebivalstva. V kaznivih dejanjih s področja nasilja v družini udeleženci postopkov pogosto menjajo prebivališča ravno zaradi nevzdržnih razmer v družinah in podatki iz registra prebivalstva bi gotovo pripomogli k hitrejšemu reševanju zadev.

Naslednjo težavo predstavlja majhno število izvedencev s področja psihologije družine, klinične psihologije, socialne psihologije, psihologije otrok in mladostnikov in sorodnih področij, ki so nujna za razumevanje problematike in učinkovito ter hitro sojenje. Večji krog izvedencev, ki bi svoja izvedenska mnenja izdelali tudi na podlagi razgovorov z otroki, bi omejil zasliševanje otrok v kazenskih postopkih le na izjemne primere.

Nujno potrebno je vzpostaviti večjo preglednost pri določanju otrokove zaupne osebe, spremljevalca, ki otroka spremlja skozi celoten postopek sojenja. Otrok si lahko zaupno osebo – spremljevalca izbere sam, vendar obstaja bojazen, da starši (skrbniki otroka) določijo zaupno osebo sami, ne glede na želje otroka.

Žrtve je potrebno podučiti, da lahko poleg kazenskega postopka sprožijo tudi civilni postopek. Kazenski in civilni postopek lahko tečeta sočasno. V civilnem postopku je lažje dokazati krivdo, zato je to pomembno predvsem v zadevah, kjer obstaja premalo dokaznih materialov ali so ti pomanjkljivi. Ukrepi sodišča se navezujejo predvsem na urejanje stikov, npr. omejitev stikov, začasna prepoved stikov ali odvzem roditeljske pravice.

Skupina pravnikov na Pravni fakulteti je leta 2006 (predavanje M. Končina Peternel na izobraževanju Zloraba otrok- zaščita otrok, v organizaciji Združenja proti spolnemu zlorabljanju, november 2006)., pripravila predlog novele družinskega zakonika, ki med drugim na novo ureja začasen odvzem otroka iz družine. Zakon nalaga centru za socialno delo, da naredi načrt dela z družino, katerega ukrepe mora stalno preverjati. Po enem letu se opravi preizkus, kako je družina v tem času napredovala. Cilj zakona je otroka vrniti v matično družino najkasneje po enem letu in pol. Predlog zakona še čaka na obravnavo v Državnem zboru.

9.3.6 Vzgoja in izobraževanje (vrtci, šole)

Preventivne dejavnosti

Problem nasilja nad otroki je v vzgojno-izobraževalne vsebine vključen na vseh ravneh od vrtcev do srednjih šol. Ena najpomembnejših preventivnih dejavnosti, namenjena izobraževanju staršev in njihovi boljši osveščenosti, je t.i. »Šola za starše«. V okviru te dejavnosti vrtci in šole predstavljajo različne tematike, povezane z družino in družinsko problematiko. Te oblike izobraževanja staršev prispevajo k boljši senzibiliziranosti odraslih oseb v odnosu do otrok.

V izhodiščih kurikularne prenove predšolske vzgoje v vrtcih (Kurikulum za vrtce, 2004) so med drugim razvijanje sposobnosti prepoznavanja čustev in spodbujanje čustvenega doživljanja in izražanja, spoznavanje lastnega telesa in samega sebe. Predpisane so oblike sodelovanja med strokovnimi delavci vrtca in šole ter starši na govorilnih urah, roditeljskih sestankih in drugih oblikah srečanj.

Na ravni osnovnošolskega izobraževanja spoznavajo otroci problematiko nasilja predvsem pri predmetu Državlanska vzgoja in etika (Učni načrt, 2002).

Vsaka vzgojno-izobraževalna ustanova ima svojo svetovalno službo, ki skrbi za sodelovanje med vrtcem, šolo in starši, kadar otrok potrebuje pomoč in svetovanje.

Vloga in ukrepanje vzgojno-izobraževalnih institucij, ko se pojavi domneva, da je otrok ogrožen:

- Vzgojitelj oz. učitelj svoja opažanja in ugotovitve posreduje svetovalnemu delavcu te ustanove.
- Svetovalna služba o ogroženosti otroka, ki ga je potrebno zavarovati, obvesti pristojni center za socialno delo.
- Povezovanje šolske svetovalne službe z zdravstveno službo, vendar je o morebitnem pregledu otroka pri zdravniku potrebno obvestiti starše in pridobiti njihovo soglasje.

Zakonodaja s področja vzgoje in izobraževanja:

46. člen Zakona o vrtcih, 95. člen Zakona o osnovni šoli

Osebnosti podatki o otroku oz. učencu, ki ga obravnava svetovalna služba, se zbirajo v soglasju s starši, razen v primeru, ko je otrok oz. učenec v družini ogrožen. Zakon opredeljuje zbirke osebnih podatkov s področja vzgoje in izobraževanja, med katere sodi tudi evidenca otrok, ki potrebujejo pomoč oz. svetovanje. Ti podatki se zbirajo v osebni mapi otroka, ki vsebuje: osnovne podatke o otroku (ime, priimek, spol, datum rojstva); zdravstvene posebnosti, poznavanje katerih je nujno za otrokovo varnost in delo z njim; družinsko in socialno anamnezo, razvojno anamnezo, diagnostične postopke, postopke strokovne pomoči, strokovna mnenja drugih institucij.

42. člen Zakona o gimnazijah, 79. člen Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju

Osebnosti podatki o dijakih, ki jih obravnava svetovalna služba, se lahko zbirajo v soglasju z dijakom, starši oz. skrbniki dijakov. Če je dijak v družini ogrožen in ga je potrebno zavarovati, zadostuje soglasje dijaka.

Svetovalni delavci so dolžni podatke o otrocih varovati kot poklicno skrivnost. Te podatke so kot poklicno skrivnost dolžni varovati tudi drugi strokovni delavci, ki so jim podatke posredovani zaradi narave njihovega dela.

91. člen Zakona o socialnem varstvu

Ne glede na dolžnost varovanja poklicne skrivnosti so pooblaščen delavci, ki pri svojem delu ugotovijo ogroženost otroka, učenca, vajenca ali dijaka, dolžni o tem obvestiti center za socialno delo na svojem območju.

Zakonske podlage za ravnanje in ukrepanje – povezava vrtec, šola in center za socialno delo

1. Svetovalna služba v vrtcu oz. šoli v skladu z zakonom pridobivata strokovna mnenja drugih institucij: center za socialno delo, zdravstvenih institucij, svetovalnih centrov in vzgojnih posvetovalnic.

2. Področna zakonodaja pri delu z otroki, učenici ali dijaki, ki potrebujejo pomoč in svetovanje oz. jih obravnava svetovalna služba, izhaja iz naslednjih predpostavk: povezovanje svetovalne službe z drugimi strokami, pretok informacij med institucijami, posebno varstvo in skrb se namenja ogroženemu otroku, učencu ali dijaku, ki ga je potrebno zavarovati.

3. Povezovanje svetovalne službe vrtca oz. šole s centri za socialno delo (obveščanje v primerih, ko je otrok ogrožen, ob upoštevanju 91. člena Zakona o socialnem varstvu).

4. Center za socialno delo vodi postopek obravnavanja primera: multidisciplinarni tim vključuje strokovnjake z različnih področij (zdravnik, socialni delavec, učitelj oz. vzgojitelj, kriminalist).

9.4 SISTEMSKÉ POMANJKLJIVOSTI OBRAVNAVANJA ŽRTEV SPOLNEGA NASILJA

9.4.1 Sistem timskega dela

Sedanji sistem timskega dela v praksi predstavlja eno od pomembnejših metod dela Centrov za socialno delo, ko govorimo o obravnavi otrok žrtev spolnega nasilja. CSD imajo pri tem še povezovalno nalogo, v okviru katere koordinirajo proces pomoči in delo posameznih članov tima. CSD se najpogosteje sami odločajo, koga bodo povabili na skupni sestanek, kar je lahko tudi sporno. Njihova naloga koordinatorja se pogosto kaže tudi kot moč, s katero lahko odločilno vplivajo na sprejete odločitve o potrebi po zaščiti otroka in o načinu zaščite otroka,

metoda timskega dela pa kot oblika dela, s katero se lahko krepí že vnaprej sprejete odločitve v kolikšni meri je otrok ogrožen in o potrebi po njegovi zaščiti ali ne (Bašič 2006: 11).

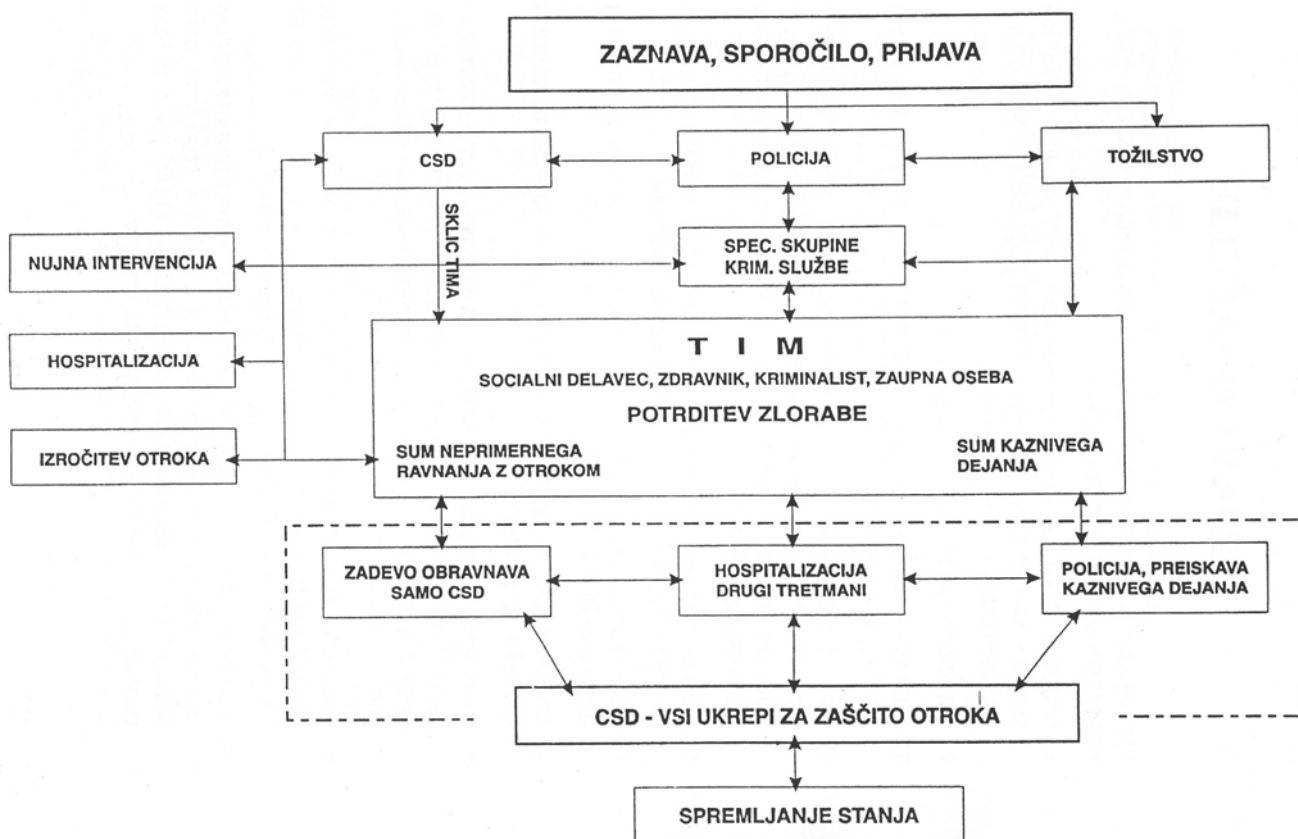
Sedanja oblika metode timskega dela je samostojna odločitev CSD, razen v primerih, ko je sklic tima predlagan s strani drugih služb ali nevladnih organizacij. Timsko delo v praksi predstavlja metodo dela brez opredeljenih pravil. Prav tako niso opredeljene pravice in dolžnosti vseh vpletenih v ta proces, niti pravice otroka niti pravice in odgovornosti staršev, zakonitih zastopnikov ali skrbnikov otroka. Tak sistem zagotovo ni v največjo korist otroka, saj se v praksi mnogokrat zgodi, da strokovnjaki v timu prelagajo odgovornost in pooblastila z ene na drugo institucijo, delujejo počasi in nepovezovano. Strokovnjaki v timu nimajo, kot smo že ugotovili, nobenega časovnega okvira, ki bi se ga morali držati. Tako se zgodi, da se timi srečujejo preredko oz. da med prvim in drugim sestankom mine kar nekaj mesecev. Izkušnje nekaterih držav kažejo, da strokovni timi na različnih nivojih med svojimi člani nimajo več kot 49 % profesionalcev. Člani tima so tudi predstavniki lokalne skupnosti, cenjeni in znani po tem, da se kot posamezniki dejansko zavzemajo in delujejo v največjo korist otrok (Bašič 2006: 11). Na tak način se zagotovi večjo podporo žrtvam, zmanjša se problem zanikanja zlorabe s strani žrtve, povečajo se možnosti za senzibiliziranje laične javnosti, poveča se tudi odgovornost profesionalcev v timu.

9.4.1.1 Protokol za zaščito otrok

Timsko delo je zagotovo edini pravi pristop k obravnavanju spolnega nasilja nad otroki, vendar mora zagotavljati način dela, ki je v največjo korist otroka. Temeljiti mora na partnerskemu odnosu vseh sodelujočih. Za učinkovito delo tima, so pomembna pravila skupnega dela, ki bi med drugim urejevala tudi povezave med različnimi službami, ki si delijo informacije v primerih, ko je otrok ogrožen s strani odrasle osebe. Ta pravila bi morala biti zapisana v *Protokolu za zaščito otrok* in bi omogočila enotno ravnanje in ukrepanje vseh pristojnih služb v državi. Protokoli omogočajo tudi redno ali občasno evalvacijo dela in preverjanje učinkovitosti procesa pomoči. Na tak način se uveljavijo in zagotovijo standardi za zaščito otroka v primeru ogroženosti. Pravila protokola morajo dajati tudi možnost preverjanja realizacije zaščite otroka.

Cilj pravil je torej zagotoviti primerne in ustrezne ukrepe, ki bodo sledili vedno, ko bi bil otrok lahko ogrožen, je ogrožen ali že trpi posledice ogroženosti ali zlorabe.

Slika 9-5: Zlorabljanje otrok – timski pristop

Vir: Bašič 2002: Zloraba otrok – nasilje v družini; zaščita otrok

Ključni koncepti v timskem delu morajo biti tudi:

- Spoštovanje otrokovih pravic.
- Sodelovanje otrok pri sprejemanju odločitev.
- Otroku se mora prisluhniti, jemlje se ga resno, obveščen je o tem, kaj se dogaja, izrazi lahko svoje želje.
- Zavzeti je potrebno resen odnos do odgovornosti staršev.
- Sodelovanje otrok in staršev, v kolikor ti niso ogrožajoči za otroka, mora biti osnovno pravilo pri zaščiti otroka.
- Pri zaščiti otroka se deluje vedno s ciljem preventive, da ne pride do zloma družin tam, kjer je to mogoče.
- Zaščita otrok je tudi spodbujanje stikov med otroki in starši, kjer to ni trenutno v škodo.
- Spoštovati se mora partnerstvo vseh vpletenih v zaščito otroka.

- Pri delu na zaščiti otroka se mora upoštevati kultura, rasa, jezik in vera otroka in družin.

Ti ključni koncepti morajo biti zapisani tudi v protokolih za zaščito otroka.

9.4.2 Težave posameznih institucij

Težave, s katerimi se srečujejo posamezne institucije in strokovni delavci pri obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki:

- Stereotipno gledanje na nasilje v družini in na spolno nasilje nad otroki in mladostniki.
- Pomanjkanje sistematične primarne preventive.
- Ponudba pomoči je skoncentrirana v Ljubljani, dostop je tako za številne žrtve težak ali celo nemogoč.
- Skupin za samopomoč otrokom, ki so bili spolno zlorabljeni ni. Obstajajo le posamezni terapevtski programi.
- Premalo učinkovitega sodelovanja vseh pristojnih in odgovornih služb.
- Posamezne institucije nimajo izdelanih protokolov za primere nasilja v družini, zato je preveč prepuščeno (ne)strokovnosti in (ne)senzibiliziranosti posameznih strokovnih delavcev/-k.
- Še vedno se premalo uporabljajo prepoved približanja in druge zakonske možnosti za zaščito žrtev.
- Predolgi sodni postopki, nimamo specializiranih oddelkov na sodiščih.
- Problem plačila za izvedeniška mnenja v sodnih postopkih, na katera je potrebno pogosto dolgo čakati.
- Premalo natančno izdelana zakonodaja s tega področja.
- Pomanjkanje znanja in supervizije za področje spolnega nasilja nad otroki in mladostniki v institucijah, kot so policija, centri za socialno delo in tožilstva.
- Neusklajeno delovanje različnih udeležencev.
- Pomanjkanje posebej usposobljenih terapevtov, dolgo čakanje in finančna nedostopnost.
- V zdravstvu: neustrezna anamneza, ki ne vsebuje poizvedb o morebitnem nasilju nad otrokom, neusposobljenost zdravstvenih delavcev, da prepoznajo žrtev, ukrepanje je prepuščeno zdravstvenemu delavcu.

- Problem namestitve otroka, ki je starejši od 15 let (fanta), ki ne more biti v varni hiši oz. zatočišču.
- Preredko izvajan ukrep odvzema otroka družini, za katero je znano, da se v njej dogaja nasilje.
- Preredko izvajan ukrep odvzema roditeljskih pravic.
- Pogosto mora otrok še vedno skupaj živeti z domnevnim povzročiteljem.
- Ustrezna ureditev stikov s povzročiteljem, kadar je to eden izmed staršev. Ponavadi se sodišče odloči za stike pod nadzorom tretje osebe. Poraja se vprašanje, ali so nadaljnji stiki s povzročiteljem res v korist žrtvi. V primeru spolne zlorabe stikov ne bi smelo biti dokler traja proces, kasneje samo na željo žrtve.
- Zahteva po umiku povzročitelja in ne otroka iz družine, kakor je praksa danes.
- Slabo urejen sistem rejništva. Rejništvo je postalo že skoraj trajna oblika odvzema otroka iz matične družine do polnoletnosti, namesto, da bi se težilo k čim krajši odsotnosti iz družine, kjer je to mogoče.
- Premalo specializirani centri za socialno varstvo – specializirana služba za varnost in zaščito otrok in mladostnikov ne obstaja.
- Pomanjkanje specializiranih sodišč ali oddelkov sodišč za nasilje nad otroki in mladostniki.
- Pomanjkanje skupnega sistema zbiranja podatkov o otrocih – žrtvah spolnega nasilja. Nujno je skupno in enotno računalniško vodenje podatkov o žrtvah.
- Pomanjkanje terapevtskih programov za povzročitelje – nevladna programa se izvajata samo v Ljubljani in Mariboru, kamor se vključijo povzročitelji izključno na prostovoljni bazi.
- V zaporih z obsojenci ne izvajajo programov psihosocialne pomoči, ki bi jim pomagali prenehati z uporabo nasilja, in sicer v smislu socialnega treninga in uvida v situacijo ter prevzema odgovornosti. Podatek iz leta 2003 iz MNZ (M. Štirn, Kako izboljšati učinkovitost predkazenskih postopkov, okrogla miza, september 2003) pravi, da je le 14 % obsojenih zoper spolno nedotakljivost motiviranih za spremembe, večina se jih ne čuti krive.
- Odsotnost načrtovanega, systemskega, konkretnega in medinstitucionalnega usklajenega ukvarjanja s povzročitelji po prestani kazni oz. odpustu s prestajanja kazni.
- Država prenaša odgovornost na nevladne organizacije.

- Pomanjkanje finančnih sredstev nevladnih organizacij.
- Neuporaba ali nedosledna raba obstoječe zakonodaje in potreba po novem sistemskem zakonu, ki bi urejal nasilje nad otroki in nasilje v družini.

9.5 SKLEPNE UGOTOVITVE EMPIRIČNEGA DELA

Na podlagi zastavljenih ciljev smo preverjali naslednje teze in prišli do naslednjih ugotovitev:

1. V Sloveniji ni ustreznega systemskega pristopa institucij k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki.

Med institucijami, ki se ukvarjajo z žrtvami nasilja, ni zadostnega sodelovanja. Pristojne institucije delujejo počasi, pomanjkljiva je transparentnost njihovega delovanja, zaposleni pogosto nimajo dovolj strokovnega znanja. Prav tako nimamo ustreznega systemskega zakona o varnosti pred nasiljem nad otroki in mladostniki ali o nasilju v družini. Leta 2004 je *Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti* pripravil *Predlog zakona o varstvu pred nasiljem v družini*, vendar ni bil nikoli obravnavan v Državnem zboru. Osnutek zakona je vlada zavrnila še preden je prišel v obravnavo. Svojo odločitev je podprla z argumentom, da je v Sloveniji sprejeto načelo, da je Kazenski zakonik edini predpis, ki določa kazniva dejanja v smislu kodifikacije, zato določanje kaznivih dejanj z drugimi zakoni ni sprejemljivo, saj bi privedlo do razpada sistema. Spomladi 2007 je vlada ponovno povabila skupino, ki je sodelovala pri sestavi *Predloga zakona o varstvu pred nasiljem*, da predstavijo spremenjeno različico zakona iz leta 2004. Sestavljanje oziroma usklajevanje zakona še poteka.

Namesto ustreznega systemskega zakona, ki bi urejal to področje, je vlada pripravila *Nacionalne usmeritve za preprečevanje nasilja v družini*. Smernice določajo strategijo ukrepov in konkretne naloge nosilcev po posameznih področjih. Po informacijah nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z žrtvami nasilja (*Društvo SOS telefon, Ženska svetovalnica, Društvo za nenasilno komunikacijo*), so smernice pomanjkljivo napisane in niso obvezujoče. Tako je odločitev za ravnanje oz. ukrepanje ponovno prepuščena posamezniku. Manjkajo napisani protokoli, ki bi urejali zaščito otrok pred nasiljem in ukrepanje v primeru nasilja. Pristojne institucije nimajo ustreznih časovnih okvirov, ki bi se jih morale držati, zato postopki trajajo predolgo. Komunikacija med institucijami je neustrezna.

Zakonodaja, ki ureja področje spolne nedotakljivosti, je premalo natančno definirana in dodelana. Po vzoru nekaterih drugih evropskih držav (npr. Avstrija, Belgija, Nemčija), bi bile potrebne spremembe, ki bi bolj natančno opredelile posamezna nasilna dejanja in starost žrtev ter temu primerno predvidene kazni.

Na osnovi rezultatov analize delovanja pristojnih slovenskih institucij, je hipoteza 1 potrjena.

2. Sistem spremljanja žrtev v Sloveniji je pomanjkljiv in neučinkovit.

Ocene stanja so samo približne, ker skupni register vodenja žrtev spolnega nasilja ne obstaja. Številke so odvisne od posameznih institucij in njihovega načina evidentiranja, kar pa ni zanesljivo.

Vzpostaviti bi se moral register ogroženih otrok, kar je poznana praksa v nekaterih evropskih državah, predvsem v Veliki Britaniji. Na Centrih za socialno delo sicer obstoji dokumentacija o otroku, v zvezi s katerimi se vodijo določeni ukrepi Centra. Vendar pa samo interna dokumentacija posameznega primera ni dovolj za širši vpogled v situacijo in učinkovito ukrepanje. Namen registra bi bil, da nudi več zaščite otrokom, ki so bili žrtve nasilja. Register ogroženih otrok bi omogočal spremljanje dela na področju zlorabljenih otrok, spremljanje ukrepov in aktivnosti ukrepanja v primerih posameznih otrok.

Register bi se moral skupaj z načrti za zaščito otroka in njihovim izvajanjem pregledovati vsaj vsakih šest mesecev. Dostopen bi moral biti 24 ur, vendar samo za strokovnjake, ki se ukvarjajo z zaščito otrok in mladostnikov ali za tiste, ki imajo nujen primer (npr. zdravnik).

Glede na težave, ki smo jih imeli pri pridobivanju natančnih podatkov o številu žrtev in povzročiteljev in na pomanjkljivost danih podatkov, lahko hipotezo 2 potrdimo.

3. Otroci in mladostniki, žrtve spolnega nasilja in drugih oblik nasilja ne dobijo ustrezne podpore, psihosocialne pomoči in zadostne zaščite pristojnih institucij.

Žrtve nasilja so na pristojnih institucijah pogosto deležne nerazumevanja in nezaupanja zaposlenih, terapevtska psihosocialna pomoč je pomanjkljiva in nezadostna. Žrtve se pogosto počutijo, kot da so povzročitelji bolj zaščiteni od njih samih. Na Centru za socialno delo nimajo izdelanih nobenih terapevtskih programov za otroke, ki so žrtve spolnega zlorabljanja. Država je nudenje psihosocialne pomoči otrokom, žrtvam (spolnega) nasilja prepustila nevladnim organizacijam in tako prenesla odgovornost za reševanje problemov na obrobje. Pomoč bi se morala usmeriti na celotno družino, saj potrebujejo pomoč vsi vpleteni. Nujno potrebno je učinkovito sodelovanje formalnih in neformalnih ustanov, ki bi morale oblikovati raznoliko ponudbo psihosocialne pomoči vsem vpletenim stranem, v prvi vrsti seveda žrtvi, pa tudi povzročitelju ter pričam oziroma ostalim ogroženim. Pomoč je skoncentrirana na večja mesta, v manjših krajih je sploh ni.

Razen uprave za izvrševanje kazenskih sankcij pri Ministrstvu za pravosodje, nobena od institucij (tudi CSD ne), ne prepozna in ne vidi svoje vloge pri rehabilitaciji povzročiteljev kaznivih dejanj, v smislu psihosocialnega oz. terapevtskega dela s povzročitelji nasilja v smislu prevzema odgovornosti in uvida v situacijo. V Sloveniji obstaja samo ena organizacija, ki se ukvarja z nudenjem svetovanja in terapijo za povzročitelje nasilja, to je *Društvo za nenasilno komunikacijo*. Terapija temelji izključno na prostovoljni odločitvi posameznika za vključitev v program. Pomoč povzročiteljem in vključitev v terapevtski program ni zakonsko določena. V Sloveniji ni načrtnega, sistematičnega, konkretnega in medinstitucionalno usklajenega ukvarjanja s povzročitelji po prestani kazni oziroma po odpustu s prestajanja kazni.

Glede na analizo slovenskega pristopa reševanja (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki, lahko trdimo, da za otroke – žrtve nasilja ni ustrezno poskrbljeno. Tako lahko hipotezo 3 potrdimo.

V nalogi smo oblikovali model celostnega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki, v katerega so vključene tako formalne kot neformalne (organizacije civilne družbe) organizacije. Oblikovali smo smernice za izboljšanje sedanjega načina reševanja (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji. Model zajema aktivnosti posameznih

pristojnih služb v samem procesu reševanja nasilja, njihovo medsebojno sodelovanje ter spremljanje in vodenje podatkov o žrtvah nasilja ter koordiniranje medinstitucionalnih procesov pomoči. Institucije, vključene v odkrivanje in reševanje nasilja nad otroki, morajo imeti natančno izdelane postopke ravnanja z žrtvijo. Otroka –žrtev nasilja je potrebno bolj ustrezno zaščititi med samim sodnim postopkom in po njem, kar pomeni odstranitev povzročitelja iz okolja in ne žrtve, prav tako je smiselna večja specializiranost posameznih oddelkov (strokovnih delavcev) pristojnih služb, ki omogoča hitrejše reševanje posameznih primerov.

10 SISTEMSKI PRISTOP OBRAVNAVE SPOLNEGA NASILJA

10.1 SISTEM SPREMLJANJA ŽRTEV

Enovitega in skupnega sistema spremljanja žrtev v Sloveniji ni. Skupni register vodenja žrtev ne obstaja, zato tudi ni podatka o tem, koliko je otrok z izkušnjo spolnega nasilja. Podatki se med seboj razlikujejo, številke so odvisne od posameznih institucij in njihovega načina evidentiranja. Policija odkriva povzročitelje kaznivih dejanj in podatkov o žrtvah nima. Podatki posameznih centrov za socialno delo se razlikujejo od števila vloženih kazenskih ovadb. Tako veljavnega in enotnega podatka o številu žrtev spolnih zlorab ni mogoče dobiti.

Model multidisciplinarne obravnave in strokovnega tima pri obravnavi spolno zlorabljenih otrok, kot ga poznamo in uporabljamo v Sloveniji, ni dovolj učinkovit pri reševanju kompleksne problematike spolnih zlorab. Izkušnje kažejo, da multidisciplinarni timi delujejo počasi, strokovnost je prepuščena ambicijam in zavzetosti posameznih članov in članic, sodelovanje med posameznimi institucijami ni ustrezno, prav tako ne obstaja ustrezen evalvacijski instrumentarij, ki bi delo timov lahko ustrezno ocenil.

Tuje izkušnje so pokazale, da šele ustrezna terapevtska obravnava med prestajanjem zaporne kazni, predvsem pa sistematično spremljanje storilcev po prestani kazni do neke mere zmanjša recidivizem. Sistematičnega spremljanja povzročiteljev v Sloveniji ni, saj je edina institucija, ki se ukvarja s terapevtskim spremljanjem povzročiteljev nevladna organizacija *Društvo za nenasilno komunikacijo*. Ti se v program vključijo izključno prostovoljno, saj zakonska obveza ne obstaja.

Sistem spremljanja žrtev med sojenjem in zatem je pomanjkljiv. Žrtve ne dobijo dovolj ustrezne pomoči in so bolj ali manj prepuščene lastni iznajdljivosti in iznajdljivosti ter pripravljenosti njihove okolice.

V Sloveniji je še vedno preveč uveljavljena praksa začasnega umika otroka v primeru suma na spolno nasilje. Socialne službe sicer izvajajo ukrep, da zagotovijo varnost ogroženega otroka, s tem pa njegovo ogroženost in travmatiziranost še povečamo. Otrok si lasten umik iz njemu znanega okolja lahko razlaga napačno – kot dokaz (so)krivde pri zlorabi, zato ga želijo

ljudje z odstranitvijo iz znanega in bližnjega okolja na nek način kaznovati. Umik otrok, z namenom, da zagotovimo njegovo varnost, ni pravilna odločitev, kadar želimo otroku pomagati. Izkušnje zlorabljenih kažejo, da posebej za časa trajanja sodnega postopka potrebujejo stalnost, to pomeni znano okolje, ljudi, ki jim zaupajo in ki jih spremljajo skozi celoten postopek. Prav tako ne obstaja spremljanje žrtev po končanem sojenju. Zato je tudi nemogoče soditi o kvaliteti in učinkovitosti posameznih programov, ki se ukvarjajo z žrtvami nasilja, saj se nikjer ne vodi evidenca o programih pomoči, ki jih je žrtev obiskovala ali jih še obiskuje.

Neustrezno urejeno je tudi področje nudenja pomoči žrtvam, povzročiteljem in pričam (celotni družini). Spolno nasilje je kompleksna oblika nasilja, pri katerem gre za zapletene in intenzivne odnose med žrtvijo in povzročiteljem, povzročiteljico ter med bližnjo okolico žrtve. Če pride do spolnega nasilja v družini in je povzročitelj eden izmed bližnjih ljudi v družini (roditelj, oče, brat, sestra, itd.) potrebuje pomoč cela družina. Nudenje pomoči celi družini in njeno sprejemanje bi moralo biti zakonsko urejeno in obveza za vse člane, vpletene v nasilno izkušnjo. Sama pomoč bi morala zajemati različne oblike pomoči, ki bi bile fleksibilne in bi se prilagajale trenutnim potrebam otroka in njegove družine. Organizirane oblike institucionalne pomoči pri nas so preveč toge in rigidne, procesi nudenja pomoči so preveč zbirokratizirani in niso osredotočeni na žrtev. Nevladne organizacije sicer nudijo oblike pomoči, ki se osredinjajo na doživljanje žrtve in njeno dožemanje izkušnje nasilja, vendar država ne bi smela prepustiti nudenja kvalitetnih procesov pomoči samo nevladnim organizacijam.

10.2 INTEGRIRAN PRISTOP POSAMEZNIH INSTITUCIJ

10.2.1 Osnovna načela dela

Osnovni principi so osnova za opredelitev in identifikacijo primerov dobre prakse ter morajo biti upoštevani v celotni obravnavi otrok, ki so žrtve nasilja.

Vsi postopki in obravnave otrok morajo upoštevati pravice otrok, ki so mednarodno obvezujoče in definirane v ustreznih mednarodnih dokumentih (*glej 7. poglavje – Mednarodni dokumenti za zaščito otrok pred nasiljem*). Prav tako moramo upoštevati pravico

do enake obravnave, kar pomeni, da morajo biti otroci, žrtve nasilja najprej obravnavani kot otroci. Šele sekundarno upoštevamo dejavnike, kot so nacionalna pripadnost, spol, veroizpoved ipd.

10.2.1.1 *Otrokove koristi*

Vsi postopki in odločitve morajo primarno zagotavljati otrokovo korist, ne glede na institucijo, organizacijo ali državni organ, ki prihaja v stik z otrokom.

Pristojni CSD mora takoj po zaznavi/prijavi nasilja nad otrokom sklicati multidisciplinarni tim in vanj vključiti tudi starše/skrbnike in/ali spremljevalce otroka (odvisno od narave primera). Določiti je potrebno koordinatorja tima, ki mora biti nevtralen/-na. To pomeni, da sam/-a strokovno ni vpleten/-a v zaščito otroka in procese pomoči, temveč skrbi za organizacijo procesov pomoči in sodelovanje med posameznimi strokovnjaki v timu. Na tak način se zagotovi večja objektivnost in kakovost procesov pomoči. Otrokovo korist opredelijo člani tima, za mnenje prosijo tudi strokovnjake, ki niso člani tima. Timi potrebujejo časovni okvir, ki določa kako in kdaj se morajo sestajati in v kolikem času mora biti podana končna ocena posameznega primera. Vsi člani tima se morajo zavedati, da se sestajajo zaradi ogroženosti otroka, ki potrebuje pomoč.

10.2.2 Spoštovanje otrokovega mnenja

Žrtev ima pravico do lastnega mnenja in do izražanja mnenja v vseh vprašanjih, ki jo zadevajo, npr. o odločanju o vrnitvi v primarno družino oz. o namestitvi v rejniško družino, krizni center, stanovanjsko skupino. Otrokovo mnenje se upošteva glede na njegovo starost, zrelost in skladno z njegovo koristjo, vendar lahko vsak poda svoje mnenje ne glede na starost. Otrok po dopolnjenem 12. letu starosti ima pravico sodelovati pri opredeljevanju svoje koristi.

10.2.2.1 *Pravica do obveščenosti in do vsestranske zaščite*

Žrtve morajo biti seznanjene z vsemi podatki, ki zadevajo konkretno situacijo, njihove pravice, razpoložljive oblike pomoči, dolžnosti drugih, z možnimi rešitvami. Razlage morajo biti prilagojene starosti in čustveni zrelosti, kar pomeni, da žrtev mora biti z vsem seznanjena na način, ki ga je glede na svojo starost/zrelost sposobna razumeti. Država ima dolžnost vsestransko pomagati otroku in mu zagotoviti varnost.

10.2.2.2 Varovanje zasebnosti in zaupnost obravnave

Podatki o otroku, ki lahko razkrijejo njegovo ali identiteto njegove družine, morajo ostati tajni. Zasebnost in identiteta žrtve mora biti zaščitena. Javnosti ne smejo biti posredovani podatki, na podlagi katerih bi bilo mogoče prepoznati otroka ali njegovo družino. Glavna obravnava je vedno tajna. Otrok nad 12. letom se mora strinjati z razkritjem kakršnih koli podatkov o njem.

10.2.3 Posebni ukrepi

10.2.3.1 Odkrivanje žrtev

Vloga države - nacionalni koordinator

Na primere nasilja nad otroki in mladostniki se je potrebno hitro odkrivati in se hitro odzivati na posredovane znake, ki kažejo na morebitno nasilje. Država je dolžna zagotoviti potrebna sredstva in vzpodbujati ozaveščenost javnosti.

Država mora zagotoviti nacionalnega koordinatorja, ki bo skrbel za usklajeno delovanje in prenos informacij med različnimi državnimi organi in posamezniki (zdravstvo, odkrivanje in pregon, pravosodje, šolstvo, socialne službe, nevladne organizacije). Nacionalni koordinator mora imeti pooblastila, na podlagi katerih bo lahko zagotavljal učinkovito delo pristojnih služb z namenom hitre prepoznave žrtev in takojšnjega in učinkovitega nudenja pomoči. Leta 2007 v Sloveniji nacionalnega koordinatorja za nasilje v družini še nimamo. Vsi multidisciplinarni timi v okviru CSD, sklicani v primerih nasilja nad otroki in mladostniki, so dolžni poročati o svojem delu nacionalnemu koordinatorju.

Nacionalni koordinator skrbi za usklajeno in enotno zajemanje podatkov, vodi evidenco o žrtvah nasilja ter analizira stanje in pripravi strokovne usmeritve za nadaljnje delo.

Prijavna dolžnost

Zdravstvena služba in zaposleni v vzgojnoizobraževalnih institucijah morajo ob sumu, da je otrok žrtev nasilja takoj obvestiti pristojni CSD. CSD morajo obvestiti tudi, če ocenjujejo, da je otrok ogrožen (še preden se nasilje zgodi). CSD mora takoj sklicati multidisciplinarni tim.

Nevladne organizacije morajo obvestiti socialno službo, kadar imajo podatke, da je otrok žrtev nasilja. O vsaki prijavi/zaznavi suma kaznivega dejanja je takoj obveščen tudi nacionalni koordinator, ki zagotovi vključitev vseh pristojnih služb. Nacionalnega koordinatorja obvešča služba, ki je prva sprejela prijavo oz. zaznala sum, da gre za nasilje nad otrokom.

10.2.4 Določitev zaupne osebe/spremljevalca

Takoj, ko je žrtev identificirana, ji mora biti dodeljena odrasla oseba, ki jo spremlja skozi celotni postopek, dokler ni odkrita najboljša rešitev skladno z otrokovo koristjo in potrebami. Otrok si lahko sam izbere oz. predlaga zaupno osebo. To je lahko roditelj, sorodnik, učitelj, kdorkoli, za katerega se otrok odloči in mu zaupa. Otrokova odločitev in izbira je prednostna. Če so koristi otroka v nasprotju z interesi staršev, v primerih sporov med staršema (dodelitve otrok, skrbništva, delitev premoženja), in v primerih, ko zaupna odrasla oseba, ki si jo je izbral otrok, ni pripravljena za sodelovanje, je za spremljanje otroka dolžna poskrbeti država. Zaupne osebe lahko zagotavlja socialna služba, nevladne organizacije ali nacionalni koordinator po vnaprej določenih strokovnih kriterijih za izbiro teh oseb. Zagotavljanje zaupne odrasle osebe mora biti stalno, žrtev pa naj bi spremljala skozi celoten postopek ista zaupna odrasla oseba. Organizacijsko delujejo zaupne osebe v *Službi za spremljanje žrtev*. *Služba za spremljanje žrtev* mora biti avtonomna v odločanju. Država mora zagotoviti neodvisnost in ustrezna pooblastila za ukrepanje, skladno z otrokovo koristjo.

Zaupne odrasle osebe v službi za spremljanje žrtev, ki jih zagotavlja država, morajo imeti ustrezne kvalifikacije (psihologi, specialni pedagogi, socialni pedagogi, socialni delavci), dodatna posebna znanja in potrebne delovne izkušnje, da lahko skrbijo za potrebe žrtev in jim zagotavljajo njihove pravice.

Nacionalni koordinator je odgovoren za oblikovanje mreže zaupnih oseb, ki mu o svojem delu redno poročajo. Zaupne osebe morajo pridobiti licenco za spremljevalca žrtve, ki jo morajo tudi obnoviti. Nacionalni koordinator mora zagotavljati podporo tudi tistim zaupnim osebam, ki so jih izbrali otroci sami. V tem primeru gre za svetovanje, skupine za samopomoč ipd.

Odgovornosti zaupne osebe

Zaupna odrasla oseba je dolžna:

- Zagotavljati, da so vse odločitve v otrokovem interesu, zato mora biti obvezno vključena v delo multidisciplinarnega tima. Če multidisciplinarni tim ni sklican v 48 urah, mora o tem nemudoma obvestiti nacionalnega koordinatorja.
- Zagotoviti takojšnjo potrebno namestitev in nego za otroka.
- Zagotoviti nadaljevanje izobraževalnega procesa otroka.
- Zagotoviti zagovornika v kazenskih in civilnih zadevah.
- Obveščati otroka o njegovih pravicah in možnih rešitvah.
- Predstaviti otrokove potrebe pristojnim službam ter poskrbeti za njihovo izpolnitev.
- Sodelovati pri stikih otroka s socialno službo, predstavniki odkrivanja in pregona, pravosodja, zdravstva ipd.
- Zagotoviti reintegracijo in psihosocialno pomoč ter rehabilitacijo družine, kadar je to v interesu otroka.

Po prvem zbiranju obvestil s strani policije/tožilstva, mora zaupna oseba zagotoviti namestitev otroka. Če povzročitelj nasilja ni odstranjen iz družine, mora biti otrok nameščen drugje (v rejniško družino, bolnišnico, stanovanjsko skupino). O namestitvi odloča multidisciplinarni tim. Zaupna oseba je odgovorna za varnost in zagotavljanje otrokovih koristi do prenehanja vseh postopkov. Lahko prepove otrokovo pričanje na sodišču, če oceni, da to ni v skladu z otrokovimi koristmi, in biti mora prisotna ob vseh stikih policije, tožilstva in sodstva z otrokom. Če oceni, da potrebuje otrok dodatni poduk, mora postopke začasno ustaviti in zagotoviti dodatno pravno pomoč. Organi odkrivanja in pregona nimajo pravice zavrniti te zahteve, ne glede na t.i. interes preiskave.

10.2.5 Prvi ukrepi

Delavci in delavke organov odkrivanja in pregona začnejo s takojšnjim preiskovanjem takoj po prijavi in uvodnem razgovoru z otrokom. O začetku predkazenskega postopka ali uvedbi preiskave morajo takoj obvestiti nacionalnega koordinatorja.

10.2.5.1 Začetek predkazenskega postopka

Zbiranje obvestil od otroka mora potekati na način, ki je prilagojen otrokovi starosti in stanju.

Razgovor z otrokom smejo opravljati samo posebej usposobljeni in specializirani delavci organov odkrivanja in pregona. Specializacijo izkazujejo z ustreznimi dokazili. Praviloma morajo biti istega spola kot otrok.

Uvodni razgovor z žrtvijo je namenjen zgolj zbiranju osnovnih podatkov. Zaupna oseba mora preprečiti kakršnokoli osvetljevanje doživljanja nasilja v tej fazi. Razmisliti bi bilo potrebno o snemanju že prvega razgovora, saj bi s tem zmanjšali število pogovorov z otrokom. To seveda zahteva natančno določena pravila in dobro strukturiranost pogovora, dobro pripravljenost in usposobljenost delavcev. V ta namen obstajajo na *Ministrstvu za notranje zadeve* tudi smernice za pripravo in snemanja uvodnega pogovora oz. zaslišanja. Organi odkrivanja in pregona lahko zbirajo obvestila o kaznivem dejanju šele ko je zagotovljena varna namestitev otroka, kar pomeni, da se mora povzročitelj nasilja odstraniti iz okolja, kjer žrtev živi ali se v skrajnem primeru umakne žrtev.

10.2.5.2 Socialna služba

Zaupna oseba mora skupaj s socialno službo poskrbeti za varno namestitev otroka. Ta se ne sme vrniti v družino, če povzročitelj nasilja ni odstranjen in obstaja sum, da bo s svojim ravnanjem nadaljeval. Načeloma mora veljati pravilo, da organi odkrivanja in pregona poskrbijo za odstranitev povzročitelja nasilja, tako da otrok ostane v znanem okolju in družini. Občutek varnosti in znanega mu je v pomoč pri nadaljnjem postopku.

Socialna služba mora zagotoviti eno ali več rejniških družin in jih ustrezno pripraviti na sprejem žrtev nasilja. V primeru namestitve v rejniško družino mora socialna služba dnevno spremljati bivanje in počutje otroka. Vendar pa prenovljen *Zakon o rejništvu* iz leta 2003 ne predvideva specialnega rejništva, ki bi se lahko organiziralo v primerih nasilja nad otrokom. Če družino zapustijo tudi druge žrtve (na primer drugi roditelj), jim socialna služba zagotovi ustrezno začasno namestitev in takojšnjo strokovno pomoč.

Poleg tega je v zadnjem času pogosto slišati strokovne kritike o sistemu rejništva v Sloveniji, ki naj ne bi bil ustrezen. Rejniških družin se ne preverja dovolj, prav tako tudi ne tega, v kakšnih razmerah otrok živi. Otrokom se ne nudi zadostne psihosocialne pomoči, saj rejniki nimajo nikakršnih znanj za delo z otroki, ki so žrtve spolnega ali kakršnekoli druge oblike nasilja v družini.

10.2.5.3 *Policija in tožilstvo*

Če za družinsko nasilje prvi izvejo delavci in delavke organov odkrivanja in pregona morajo o tem takoj obvestiti službo za spremljanje žrtev, CSD in nacionalnega koordinatorja. Do imenovanja zaupne osebe morajo delavci organov odkrivanja in pregona spoštovati otrokovo zasebnost. *Ministrstvo za notranje zadeve* je dolžno vse policijske enote opremiti s podatki o mreži zaupnih oseb (službi za spremljanje žrtev). Obveščanje službe za spremljanje žrtev in nacionalnega koordinatorja je dolžnost predstojnika policijske enote.

Predstojnik policijske enote je odgovoren, da se od otroka obvestila ne zbirajo brez pristojnosti zaupne odrasle osebe. Po prihodu zaupne osebe morajo policisti spoštovati njegove odločitve v zvezi z otrokom, ne glede na interes preiskave.

Vrhovno državno tožilstvo je dolžno vsa okrajna in okrožna tožilstva seznaniti s podatki o službi za spremljanje žrtev. Ob neposredni prijavi na tožilstvo je to dolžno nemudoma obvestiti službo za spremljanje žrtev, CSD in nacionalnega koordinatorja. Obveščanje je dolžnost predstojnika. Tožilci lahko komunicirajo z otrokom samo v pristojnosti zaupne odrasle osebe.

Odločitve zaupne osebe o otrokovi koristi presegajo interes organov pregona.

10.2.5.4 *Nadaljnji razgovori z otrokom*

Vsi razgovori z otrokom o obravnavanem kaznivem dejanju morajo potekati v prisotnosti zaupne osebe. Zaželeno je, da se opravi in ustrezno dokumentira samo en temeljit razgovor, v nadaljevanju postopka pa se uporablja ta posnetek. To bi morala postati stalna praksa v vseh sodnih postopkih, kjer so vpleteni otroci žrtve nasilja.

Trajanje razgovorov mora biti kratko in ne sme dodatno travmatizirati žrtve. Razgovor z otrokom lahko zajema samo podatke, ki jih je potrebno dobiti neposredno od njega. Tako zbrane informacije se v nobenem primeru ne smejo uporabiti proti otroku. Njegov status otroka/žrtve ne sme biti z ničemer ogrožen. Morebitni podatki o otrokovem sodelovanju pri obravnavanem ali kakšnem drugem kaznivem dejanju se ne smejo uporabiti proti njemu.

Starejši mladoletnik ne sme biti obtožen za sotorilstvo pri dejanju/ih, kjer je udeležen tudi kot žrtev.

10.2.6 Medinstitucionalno sodelovanje

10.2.6.1 *Vključevanje pristojnih služb*

Pristojne službe morajo pričeti s takojšnjo strokovno obravnavo in pomočjo otroku. Otrok mora biti deležen svetovanja in/ali terapevtske obravnave. Takšna pomoč mora biti zagotovljena vsakemu otroku.

Potek medinstitucionalnega sodelovanja spremlja koordinator procesov pomoči. Država je dolžna vzpostaviti mehanizme za učinkovito delovanje in sodelovanje med socialno službo, policijo, pravosodjem, nevladnimi organizacijami, zdravstvom, šolstvom in službo za spremljanje žrtev.

Posamezne službe so dolžne izoblikovati protokole o medsebojnem sodelovanju, načinu ukrepanja in obravnave spolnega nasilja nad otrokom in medsebojnem obveščanju. Prav tako bi morale oblikovati časovni okvir procesa pomoči in že na začetku podati načrt nadaljnjega reševanja ter rok za zaključitev primera.

10.2.7 Uresničevanje na ravni države

Država je dolžna skrbeti za uresničevanje vseh otrokovih pravic.

Vsako pristojno ministrstvo (MNZ, MDDSZ, MP, MŠZŠ) in služba za spremljanje žrtev imenuje osebo, pooblaščen za stike z drugimi ministrstvi. Njihovo medsebojno delovanje usklajuje nacionalni koordinator.

Nacionalni koordinator je lahko imenovan na podlagi medsebojnega dogovora pristojnih ministrov na kateremkoli ministrstvu, ki se s problematiko nasilja nad otroki ukvarja.³⁸

³⁸ Deloma povzeto po Selič: Vzpostavitev celovitega sistema spremljanja žrtev, 2004

11 PRIPOROČILA ZA PRIHODNJE DELO

Pri oblikovanju smernic za nadaljnje delo se bomo osredinili predvsem na dejavnike in aktivnosti primerov dobre prakse, za katere menimo, da bi jih vsak pristop moral vsebovati. Sistemski pristop obravnave spolnega nasilja nad otroki in mladostniki v Republiki Sloveniji bi moral vključevati:

- Spremembe zakonodaje. Nujen je sprejem sistemskega zakona o varstvu pred nasiljem v družini, ki bi sistemsko uredil to problematiko. Potrebno je spremeniti Kazenski zakonik – poglavje, ki govori o spolni nedotakljivosti. Natančno je potrebno specificirati različne oblike spolnega napada na osebo mlajšo od 15 let in starostno strukturo žrtve pri kazenskem dejanju posilstva. V primeru mladoletne žrtve (od 15 – 18 let) posilstva bi morale biti kazni strožje od predvidenih kazni za posilstvo odrasle osebe.
- Reorganizacijo obstoječih CSD v smislu večje specializiranosti socialne službe za otroke in mladostnike.
- Nastanek specializiranih sodišč za otroke in mladostnike ali specializiranih oddelkov družinskih sodišč. Sodni postopki, kjer je otrok žrtev nasilja, bi morali biti prednostni.
- Ustanovitev posebnih policijskih oddelkov za zaščito otrok in mladostnikov.
- V vseh ustanovah, pristojnih za zaščito otrok in mladostnikov, morajo imeti strokovni delavci/delavke posebna specializirana znanja s področja nasilja.
- Potrebno je razmisliti o snemanju uvodnega razgovora ali zaslišanja. To je sedaj bolj informativne narave in se ga pogosto ne more vključiti med dokazne materiale.
- Oblikovanje natančnih smernic za vodenje pogovorov z otrokom in uporaba že obstoječih smernic za snemanje zaslišanja žrtve mlajše od 15 let.
- Odstranitev povzročitelja nasilja iz okolja žrtve in ne otroka, ki na tak način postane dvojna žrtev.
- Urediti oz. prepovedati stike otroka s povzročiteljem spolnega nasilja, kadar gre za enega izmed staršev.
- Izdelati protokole za zaščito otrok in mladostnikov, kjer so natančno določeni posamezni koraki v procesu reševanja.
- Izpopolniti sistem timskega pristopa obravnave nasilja nad otroki in mladostniki. Timi morajo biti medinstitucionalni, ključnega pomena pri timskem delu je dobra komunikacija.

- Ustanoviti je potrebno nacionalne ter mednarodne baze podatkov (uporabni naslovi, sezname nevladnih organizacij, primeri dobrih praks, zakonodaje, statistike) ter uporabiti nove informacijske tehnologije, da bi povezovali pomembne institucije.
- Izdelati protokole za timsko delo, kjer so jasno določeni ključni koncepti, pristojnosti, naloge in odgovornost vsakega člana tima.
- Določiti »menedžerja procesa pomoči«, ki so nevtralni strokovnjaki in so odgovorni za koordinacijo in sodelovanje med institucijami.
- Določiti časovni okvir procesa pomoči, ki določa, v kolikšnem času mora biti podana končna ocena oz. v kolikšnem času mora biti zaključena glavnina procesa pomoči.
- Skupna baza podatkov socialnih služb o družinah oz. otrocih, ki so bili iz kakršnega koli razloga ogroženi oz. so potrebovali pomoč.
- Centralni register ogroženih otrok, kamor bi se vpisovali vsi otroci, ki so bili iz kakršnega koli razloga ogroženi oz. so potrebovali pomoč.
- Zakonsko obvezno socialno-terapevtsko pomoč za povzročitelje spolnega nasilja.
- Oblikovati je potrebno preventivne ukrepe za preprečevanje recidivizma, ki so vključeni v kazensko zakonodajo.
- Načrtno sistemsko in medinstitucionalno usklajeno ukvarjanje s povzročitelji po prestani kazni oz. odpustu s prestajanja kazni.
- Ustanovitev intervencijskih služb za varstvo pred nasiljem, katerih naloga je pomoč žrtvi in koordinacija intervencije.
- Spodbujati je potrebno razvoj samozaposlitvenih poklicev, kot so terapevti, da razvijejo strategije za boj zoper spolne zlorabe in druge oblike nasilja.
- Država bi morala poskrbeti za organizirano psihosocialno pomoč otrokom, žrtvam spolnega nasilja s strani Centrov za socialno delo.
- Razviti je potrebno evalvacijske instrumentarije, s katerimi bi lahko analizirali in kontrolirali delo posameznih služb na področju zlorab.
- Omogočiti je potrebno večjo razpršenost in s tem boljšo dostopnost vladnih in nevladnih programov za pomoč otrokom in mladostnikom, ki so žrtve spolnega nasilja.
- Organizirati je potrebno fleksibilne oblike pomoči na domu, ki so usmerjene na vse vpletene v nasilje. V primeru spolne zlorabe potrebujejo pomoč tudi sorojenci in roditelj(i). Pomoč mora biti celostna in usmerjena na vso družino.
- Redne analize in raziskave s področja nasilja nad otroki in mladostniki.

Pri oblikovanju smernic za bolj učinkovit pristop k reševanju nasilja nad otroki in mladostniki smo upoštevali tudi ugotovitve naše primerjalne analize zajetih evropskih pristopov. Zajete evropske države so konec devetdesetih let 20. stoletja namreč prepoznale pomen problematike (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki in uvedle mnoge izboljšave in spremembe obstoječih sistemov. Dejstvo je, da slovenski pristop obravnave spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ni dovolj učinkovit. Za večjo učinkovitost so nujno potrebne številne spremembe in dopolnitve ustaljenega načina reševanja primerov spolnega nasilja nad otroki in mladostniki. V nalogi navajamo nekaj možnih rešitev, ki bi pripomogle k izboljšanju trenutne situacije v slovenskem prostoru.

12 SKLEP

Spolno nasilje nad otroki in mladostniki je v evropskem prostoru pravno opredeljeno kot spolni napad na osebo, mlajšo od 15 oziroma 14 ali 16 let, pri čemer se starostna meja razlikuje glede na posamezne zakonodaje držav. Cilj spolnega nasilja nista spolni odnos in orgazem, temveč gre za dokazovanje premoči in popolnega nadzora enega posameznika nad drugim oziroma povzročitelja nad žrtvijo. Odrasel človek je v odnosu do otroka vselej v položaju močnejšega. Odrasla oseba tako izkoristi svojo pozicijo moči in avtoriteto, kot tudi odvisnost otroka od odraslega. Različni avtorji navajajo, da so v veliki večini primerov povzročitelji spolnega nasilja nad otroki in mladostniki moški. Zato je v feministični literaturi spolno nasilje opredeljeno kot sredstvo, s katerim moški podrejajo in ponižujejo ženske (dekleta) tako, da jih potisnejo v vlogo spolnega objekta. V tej perspektivi je spolno nasilje manifestacija neenake porazdelitve zasebne in družbene moči med spoloma.

Spolno nasilje nad otroki je večplasten družbenopolitični problem, ki zahteva obravnavo na sistemski ravni. Gre za kombinacijo zlorabe moči in ravnanj s strani posameznikov, družine, neobčutljivosti skupnosti in države.

Kljub temu, da so bile v Sloveniji sprejete nekatere spremembe zakonodaj na tem področju (*Zakon o kazenskem postopku, Zakon o policiji – Pravilnik o prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi*, v pripravi pa je tudi *Zakon o varstvu pred nasiljem v družini*), lahko trdimo, da problematika (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki ni obravnavana s potrebno resnostjo. Kazenska zakonodaja, ki ureja področje spolne nedotakljivosti je premalo natančno definirana in dodelana. Po vzoru nekaterih evropskih držav (Avstrija, Nemčija, idr.) bi kazalo bolj natančno opredeliti posamezna nasilna dejanja in starost žrtev ter temu ustrezno predvideti kazni.

Dolgi sodni postopki in viktimizacija žrtev so značilnost slovenskega sodnega sistema v primeru spolnega nasilja nad otroki in mladostniki, pa tudi nad ženskami. Pogosto je žrtev zaradi nestrokovnega pristopa in nezadostnega znanja zaposlenih obravnavana neustrezno in tako dvojno travmatizirana. V Sloveniji še vedno nimamo specializiranih sodišč za otroke in mladostnike, v katerih bi bili zaposleni sodniki s specifičnimi znanji, potrebnimi pri delu z otroki in mladostniki – žrtvami nasilja.

Država je dala centrom za socialno delo javna pooblastila za izvajanje ukrepov za zaščito otrok. Država je dolžna poskrbeti za otroke v primerih, ko družina ne opravlja svojih nalog, ko starši ne izvršujejo roditeljske pravice v otrokovo korist, ko so otroci ogroženi in izpostavljeni nasilju v družini ali zunaj nje. Problematično je dejstvo, da so CSD, v katerih se strokovni delavec ukvarja le z žrtvami nasilja, prej izjema kot pravilo. Največkrat je to le ena izmed nalog, ki jih ta delavec opravlja. V primeru (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki se sestane krizni tim, ki mora začeti proces pomoči in odločiti o nadaljnjem poteku postopka. Vendar sta sestajanje članov v timu in učinkovitost procesa pomoči odvisna od angažiranosti posameznih članov. Pogosti so primeri, ko krizni timi ne spodbudijo procesov pomoči, temveč jih, nasprotno, zavlačujejo.

V nalogi smo postavili model celostnega pristopa k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki, v katerega so vključene tako formalne kot neformalne (organizacije civilne družbe) organizacije. Oblikovali smo smernice za izboljšanje sedanjega načina reševanja (spolnega) nasilja nad otroki in mladostniki v Sloveniji. Model zajema aktivnosti posameznih pristojnih služb (policija, socialna služba, zdravstvo, tožilstvo, sodstvo) v samem procesu reševanja nasilja in njihovo medsebojno sodelovanje. Model ureja tudi spremljanje in vodenje podatkov o žrtvah nasilja ter koordiniranje (in vrednotenje) medinstitucionalnih procesov pomoči. Posamezni koraki v procesu reševanja in postopki ravnanja z žrtvijo morajo biti natančno določeni v protokolih za zaščito otrok in mladostnikov, ki jih izdelajo posamezne službe. Potrebni so ukrepi v smislu večje zaščite otrok – žrtev nasilja, kar pomeni odstranitev povzročitelja iz okolja in ne žrtve, prav tako je smiselna večja specializiranost posameznih oddelkov pristojnih služb. Pri tem smo se oprli na evropske izkušnje in s primerjalno analizo tujih pristopov k reševanju omenjene problematike podali primere dobrih praks tujih držav, ki so z različnimi ukrepi na nacionalni ravni poskrbele za učinkovitejše reševanje spolnega nasilja nad otroki in mladostniki.

Potrditve hipoteze, da v Sloveniji ni ustreznega systemskega pristopa institucij k obravnavi spolnega nasilja nad otroki in mladostniki (v empiričnem delu naloge), ni presenetljiva. Na podlagi analize o tem, kako k obravnavi (spolnega) nasilja pristopajo posamezne institucije (policija, sodstvo, tožilstvo, CSD, zdravstvo, vzgojnoizobraževalne institucije) ugotavljamo, da sedANJI način reševanja spolnega nasilja ni učinkovit, saj med institucijami ni zadostnega medsebojnega povezovanja in obveščanja. Mnogi strokovni delavci, ki delajo z žrtvami nasilja, še vedno nimajo dovolj znanja. Institucije nimajo napisanih ustreznih protokolov

oziroma pravil, kako ravnati v primeru (spolnega) nasilja nad otrokom in mladostnikom. Med institucijami ni potrebnega konsenza o načinu ravnanja z otrokom – žrtvijo (spolnega) nasilja, procesi pomoči so pogosto odvisni od osebne angažiranosti strokovnih delavcev. Potrebna je ustrezna državna politika, ki narekuje celovit pristop na nacionalni ravni.

Sistem spremljanja žrtev je v Sloveniji pomanjkljiv. Skupni register vodenja žrtev ne obstaja, zato tudi ni mogoče dobiti podatka o tem, koliko je otrok z izkušnjo spolnega nasilja. Podatki se med seboj razlikujejo, številke so odvisne od posameznih institucij in njihovega načina evidentiranja. Pomanjkljiv je tudi sistem spremljanja žrtev med sojenjem in po njem. Žrtve ne dobijo ustrezne pomoči in so bolj ali manj prepuščene lastni iznajdljivosti in iznajdljivosti ter pripravljenosti njihove okolice. Namen registra bi bil, da nudi več zaščite otrokom, ki so bili žrtve nasilja, obenem pa bi omogočal spremljanje dela na področju zlorabljenih otrok, spremljanje ukrepov in aktivnosti v primerih zlorabe posameznih otrok. To smo pokazali tudi s potrditvijo hipoteze, da je sistem spremljanja žrtev neučinkovit oziroma sploh ne obstaja.

Hipotezo, da otroci in mladostniki, žrtve spolnega nasilja in drugih oblik nasilja ne dobijo ustrezne podpore, psihosocialne pomoči in zadostne zaščite pristojnih institucij, lahko potrdimo. Na CSD, kljub javnim pooblastilom, da zaščitijo otroka, nimajo izdelanih nobenih terapevtskih programov za otroke, ki so žrtve spolnega nasilja. Država je nudenje psihosocialne pomoči otrokom, žrtvam spolnega nasilja prepustila nevladnim organizacijam in tako zmanjšala pomen (spolnega) nasilja nad otroki v slovenski družbi. Nujno potrebno je učinkovito medinstitucionalno sodelovanje formalnih in neformalnih ustanov, ki bi morale oblikovati raznoliko ponudbo psihosocialne pomoči vsem vpletenim stranem, v prvi vrsti žrtvi in ostalim ogroženim, pa tudi povzročitelju.

Zaskrbljujoče je dejstvo, da nobena od vladnih institucij (razen uprave za izvrševanje kazenskih sankcij) ne prepozna in ne vidi svoje vloge pri rehabilitaciji povzročiteljev, v smislu prevzema odgovornosti in uvida v situacijo.

V prihodnje bi kazalo tudi v Sloveniji na podlagi pozitivnih evropskih zgledov in izkušenj zgraditi celovit pristop reševanja nasilja nad otroki in mladostniki. Zato pozivamo državo, da poskrbi za izvajanje javne politike proti (spolnemu) nasilju nad otroki in mladostniki na podlagi nacionalnega načrta za celovit in usklajen pristop vseh pristojnih institucij.

Izvesti je potrebno vseslovensko raziskavo o razsežnosti pojava spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ter spodbuditi proaktiven pristop s poudarkom na preventivnih dejavnostih ozaveščanja. Vladne institucije, z izjemo policije, so izrazito usmerjene k izvajanju kurativnih dejavnosti, namesto da bi spodbujale k rušenju tabujev in mitov na področju spolnega nasilja nad otroki in mladostniki ter tako pripomogle k boljši osveščenosti in opolnomočenju »potencialnih« žrtev.

Nevarnost, da bi se spolno nasilje nad otroki in mladostniki obravnavalo kot problem družin ali okolij z izkazanimi problemi, obstaja tudi v Sloveniji. Zato ni nepomembno nenehno opozarjanje, da spolno nasilje nad otroki in mladostniki ni stvar »izprijenih« posameznikov, temveč ima korenine v neenaki porazdelitvi družbene moči med spoloma in moči odraslih nad otroki.

13 LITERATURA IN VIRI

1. Ackerman, R. J. (1995). *Before it's too late*. Florida: Health Communications, Inc.
2. Aničič, K. in drugi (2002). *Nasilje-Nenasilje*. Ljubljana: i2.
3. Aničič, K. in drugi (2007). *Na poti iz nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon.
4. Aries, P. (1991). *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: Škuc FF.
5. Auswirkungen von sexueller Gewalt (2001). V: *Frauengesundheitsbericht*. Bremen: Der Senator für Arbeit, Frauen, Gesundheit, Jugend und Soziales.
6. Bass, E.; Davis, L. (1998). *Pogum za okrevanje*. Ljubljana: Liberalna akademija in Visoka šola za socialno delo.
7. Benokraitis N. (1997). V: *Subtle sexism – Current practice and prospects for change*. London: SAGE Publications.
8. Bergstrand, G. in drugi (1996). *Prostori moškosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Bogovič, L., Skušek, Z. (1996). *Spol: Ž*. Ljubljana: ISH.
10. Brod, H., Kaufman, M. (1994). *Theorizing masculinities*. Thousand Oaks: Sage Publications.
11. Brownmiller, S. (1988). *Proti naši volji*. Ljubljana: Krt.
12. Cossins, A. (2000). *Masculinities, Sexualities and Child Sexual Abuse*. London. Boston: Kluwer Law International. The Hague.
13. Deegener, G. (2005). *Kindesmissbrauch-erkennen, helfen, vorbeugen*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
14. Svetovno zdravniško združenje (1996): *Deklaracija o slabem ravnanju in zanemarjanju otrok*. Zdravstveni vestnik 65, 610–612.
15. *Delajmo skupaj – smernice za obravnavo ogroženih otrok* (delovno gradivo, neobjavljeno). (2000). Ljubljana.
16. Eberhardt, B. (2003). Die unverstandenen Opfer: Sexuelle Gewalt gegen Jungen. V: *Zart war ich, bitter wars's*. Köln: Verlag Kiepenheuer&Witsch, 355–360.
17. Enders, U. (2003). Gewaltverhältnisse: Ursachen sexuellen Missbrauchs. V: *Zart war ich, bitter wars's*. Köln: Verlag Kiepenheuer&Witsch, 35–52.
18. Enders, U. (2003). Langsam kommen wir schneller ans Ziel! Hilfen für betroffene Mädchen und Jungen. V: *Zart war ich, bitter wars's*. Köln: Verlag Kiepenheuer&Witsch, 181–191.

19. Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
20. Filipčič, K. in drugi (2004). *Strokovna izhodišča s predlogi rešitev za sistemsko ureditev varstva pred nasiljem v družini*. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
21. Filipčič, K. (2004). Sistemski pristop k obravnavanju nasilja v družini. V: *Nasilje v družini – poti do rešitev*. Ljubljana: Urad varuha za človekove pravice.
22. Fink Hafner, D. (2007). *Uvod v analizo politik: Teorije, koncepti, načela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. Finkelhor, D. (1997). Zu internationalen Epidemiologie von sexuellem Missbrauch an Kindern. V: Amann, G.; Wipplinger, R. (Hrsg.): *Sexueller Missbrauch- Überblick zu Forschung, Beratung und Theorie*. Tuebingen: dgvt-Verlag.
24. Finkelhor, D. (1997). The Victimization of Children and Youth: Developmental Victimology. V: Davis, R. C. in drugi.: *Victims of Crime*. Thousand Oaks: Sage, 86–107.
25. Frei, K. (1996). *Spolna zloraba: z odkrito besedo do varnosti*. Ljubljana: Kres
26. Gelles, R. (1993). Family Violence. V: Hampton, R. L. (ur.): *Family Violence: prevention and treatment*. Newbury Park. London. New Delhi: Sage Publications, 1–24.
27. Hanžek, M. in drugi. (2003). Varstvo otrok pred spolnimi zlorabami. V: *Letno poročilo varuha človekovih pravic*. Ljubljana: RS Varuh človekovih pravic, 197–206.
28. Hanžek, M. in drugi. (2004). *Nasilje v družini – poti do rešitev*. Ljubljana: Urad varuha za človekove pravice.
29. Haralambos M., Holborn M. (1999). *Sociologija, teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
30. *Hilfermanagement bei Fällen des sexuellen Missbrauchs von Kindern und Jugendlichen*. (2002). Cottbus: Jugendamt.
31. Horvat, D. (2004). Spolno nasilje nad ženskami. V: *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*. Ljubljana: Društvo SOS Telefon.
32. Jogan, M. (1990). *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: FSPN.
33. Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
34. Kanduč, Z. in drugi (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

35. Kanduč, Z. (2002). Odkrivanje »nevidnih« žrtev v družinskih in intimnih razmerjih. V: *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
36. Kanduč, Z.; Korošec, D.; Bošnjak, M. (1998). *Spolnost, nasilje in pravo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni Fakulteti in Urad za žensko politiko.
37. Kimmel, Michael. S. (2004). *The gendered society reader*. New York: Oxford University Press.
38. Kos Mikuš, A., Slodnjak, V. (2000). *Nesreče, travmatski dogodki in šola*. Ljubljana: DZS.
39. Kozmik, V.; Dobnikar, M. (1999). *Dosje: nasilje nad ženskami*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.
40. *Kurikulum za vrtce* (2004). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
41. Merela, B. (1999). *Socialno delo z odraslimi, ki so preživeli spolno zlorabo v otroštvu* (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani: Visoka šola za socialno delo.
42. Omejc, B. (2005). *Emocije, družina, nasilje* (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
43. Plaz, M. (1999). *Nasilje nad žensko v družini, partnerskih in sorodstvenih zvezah* (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.
44. *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*. (2004). Ljubljana: Društvo SOS telefon.
45. Puhar, A. (1982). *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: ČGP Delo.
46. Rener, T. (1995). Ideologije krize. V: Rener, T., Potočnik V., Kozmik V.: *Družine, različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum, 15-23.
47. Robnik, S. Skornšek-Pleš, T., Veselič, Š. in Strokovni svet za problematiko nasilja (2003). *Nasilje nad ženskami v družini- Analiza stanja*. Ljubljana: Strokovni svet za problematiko nasilja.
48. Saltzman Chafetz, J. (1999). *Handbook of the sociology of gender*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
49. Sedmak, M. in drugi (2006). *Nasilje v družinah – pregled dobrih praks in priporočila*. Koper: Univerza na Primorskem – Znanstveno raziskovalno središče.
50. Selič, P. (2004). Vzpostavitev celovitega sistema spremljanja žrtev. V: *Nasilje v družini – poti do rešitev*. Ljubljana: Urad varuha za človekove pravice.
51. Sharpe, S. (1994). *Fathers and Daughters*. London: Routledge.

52. Stumpf, J. (2003). Mit-Täterin oder Mit-Opfer? Die Situation der Mutter bei innerfamiliärem sexuellen Missbrauch durch den Lebenspartner der Frau. V: Enders, U., *Zart war ich, bitter war's*. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 249–255.
53. Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
54. Tekavčič Grad, O. (1994). *Pomoč človeku v stiski*. Ljubljana: Planprint, Litterapicta.
55. *Državljska vzgoja in etika* (učni načrt). (2002). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. Zavod RS za šolstvo.
56. Waiss, M., Galle, I. (2001). *V labirintu spolnih zlorab*. Ljubljana: Forma 7.
57. Wetzels, P. (1999). Verbreitung und familiäre Hintergründe sexuellen Kindesmissbrauchs. V: Hoefling, S. Drewels, D. Epple-Waigel, I. *Auftrag Prävention – Offensive gegen sexuellen Kindesmissbrauch*. Atweb-Verlag.
58. *Zloraba otrok – nasilje v družini – zaščita otrok*. (2002). Ljubljana: Združenje proti spolnemu zlorabljanju.
59. *Zaščita otrok*. (2006). Ljubljana: Združenje proti spolnemu zlorabljanju.
60. Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
61. Zaviršek, D. (1998). Razumevanje nasilja v socialnih znanostih. V: Bass E., Davis L. *Pogum za okrevanje*. Ljubljana: Liberalna akademija in visoka šola za socialno delo.

Pravni viri:

1. Priporočilo št. R (93) 2 Ministrskega odbora Sveta Evrope o zdravstveno-družbenih vidikih zlorabe otrok (1993). V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 205.
2. Priporočilo št. R (79) 17 Ministrskega odbora Sveta Evrope glede varstva otrok pred trpinčenjem (1979). V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 74.
3. Priporočilo št. R (85) 4 Ministrskega odbora Sveta Evrope o nasilju v družini (1985). V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 225.
4. Priporočilo št. R (90) 2 Ministrskega odbora Sveta Evrope o družbenih ukrepih v zvezi z nasiljem v družini (1993). V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 93.

5. Priporočilo št. 112 (1990). Parlamentarne skupščine o pravicah otrok. V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 218.
6. Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (1989). V: *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope in ZPMS, 29.
7. *Ustava Republike Slovenije*, Uradni list RS, št. 33/91.
8. *Kazenski zakonik RS*, Uradni list RS, št. 23/1999.
9. *Zakon o kazenskem postopku*, Uradni list RS, št. 72/1998, 111/2001.
10. *Zakon o socialnem varstvu*, Uradni list RS, št. 54/92 (56/92-popr.), 105/2006.
11. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*, Uradni list RS, št. 15/1976, 30/1986, 60/1999.
12. *Zakon o policiji*, Uradni list RS, št. 49/1998 (66/1998-popr.), 78/2006.
13. *Zakon o vrtcih*, Uradni list RS, št. 72/2005.
14. *Zakon o osnovni šoli*, Uradni list, št. 63/2006.
15. Strafgesetzbuch–Paragraphen in Deutschland V: Deegener, G. (2005). *Kindesmissbrauch - erkennen, helfen, vorbeugen*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 206–238

Svetovni splet:

1. *Strafgesetzbuch–Paragraphen in der Schweiz*. Dostopno na http://www.dunkelziffer.de/Ratgeber_Gesetze (29.01.2005).
2. *Strafgesetzbuch–Paragraphen in Österreich*. Dostopno na http://www.dunkelziffer.de/Ratgeber_Gesetze (29.01.2005).
3. Police Grand-Ducale (2003). *La lutte contre les violences sexuelles – Luxemburg*. Dostopno na <http://www.police.public.lu> (17.01.2005).
4. *Enfant victime de maltraitance physique et/ou sexuelle (Belgija)*. Dostopno na <http://www.fedpol.be/polfed/securite/conseils/victime> (15.11.2006).
5. *Les abus sexuels sur les mineurs*. Dostopno na <http://www.senat.fr/lc/lc21/> (29.01.2005).
6. *Letno poročilo policije za leto 2005*. Dostopno na <http://www.policija.si> (30.10.2006).
7. *Polizeiliche Kriminalstatistik 2003–2005 – Österreich*. Dostopno na <http://www.happykids.com> (15.11.2006).

8. *Statistiques Policières Criminelles 2005*. Dostopno na <http://www.fedpol.be> (20.11.2006).
9. *Polizeiliche Kriminalstatistik 2005, Bundesrepublik Deutschland*. Dostopno na <http://www.bka.de/pks> (20.11.2006).
10. *Bundesdeutsche Studien zum sexuellen Missbrauch an Kindern*. Dostopno na <http://www.aktiv-gegen-sexuelle-gewalt.de/missbrauch/zahlenfakten.htm> (15.3.2007).
11. *Sexual Abuse Statistics*. Dostopno na <http://www.prevent-abuse.now.com> (15.3.2007).
12. *Projekt SIGNAL*. Dostopno na <http://www.medizin.fu-berlin.de> (30.10.2006).
13. *Skupno poročilo dela državnih tožilcev za leto 2005*. Dostopno na <http://www.dtr-si> (28.11.2006).
14. *Deutscher Kinderschutzbund*. Dostopno na <http://www.dksb.de> (15.3.2007).
15. *Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve*. Dostopno na <http://www.mddsz.gov.si> (15.3.2007).
16. *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems*. Dostopno na <http://www.rechten.uvt.nl/victimology> (10.06.2007).
17. *Statistični letopis 2005*. Dostopno na <http://www.stat.si/letopis/2006/11-06.pdf> (28.11.2006).

14 PRILOGA

Kazenski zakonik republike Slovenije – 19. poglavje

Posilstvo – 180. člen

- 1.) Kdor prisili osebo drugega ali istega spola k spolnemu občevanju tako, da uporabi silo ali zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo, se kaznuje z zaporom od enega do desetih let.
- 2.) Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno na grozovit ali na posebno poniževalen način ali če je dejanje storilo več oseb zaporedoma, ali nad obsojenci, ki prestajajo kazen v zaprtih ali polodprtih zavodih za prestajanje kazni zavora, se storilec kaznuje z zaporom najmanj treh let.
- 2.) Kdor prisili osebo drugega ali istega spola k spolnemu občevanju tako, da ji zagrozi, da bo o njej ali njenih bližnjih odkril, kar bi škodovalo njeni ali njihovi časti ali dobremu imenu, ali da bo povzročil veliko premoženjsko škodo, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.
- 3.) Če sta bili dejanji iz prvega in tretjega odstavka tega člena storjeni proti osebi, s katero storilec živi v zakonski ali izvenzakonski skupnosti, se pregon začne na predlog.

Spolno nasilje – 181. člen

- 1.) Kdor uporabi silo ali zagrozi osebi drugega ali istega spola z neposrednim napadom na življenje ali telo in jo tako prisili, da stori ali trpi kakšno spolno dejanje, ki ni obseženo v prejšnjem členu, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do desetih let.
- 2.) Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno na grozovit ali na posebno poniževalen način, ali če je dejanje storilo več oseb zaporedoma, se storilec kaznuje z zaporom najmanj treh let.
- 3.) Kdor osebo drugega ali istega spola prisili, da stori ali trpi kakšno spolno dejanje iz prvega odstavka tega člena tako, da ji zagrozi, da bo o njej ali njenih bližnjih odkril, kar bi škodovalo njeni ali njihovi časti ali dobremu imenu, ali da bo povzročil veliko premoženjsko škodo, se kaznuje z zaporom do petih let.
- 4.) Če sta bili dejanji iz prvega in tretjega odstavka tega člena storjeni proti osebi, s katero storilec živi v zakonski ali izvenzakonski skupnosti, se pregon začne na predlog.

Spolna zloraba slabotne osebe – 182. člen

- 1.) Kdor spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo drugega ali istega spola, tako da zlorabi njeno duševno bolezen, začasno duševno motnjo, hujšo duševno prizadetost, slabost ali kakšno drugačno stanje, zaradi katerega se ne more upirati, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.
- 2.) Kdor v okoliščinah iz prejšnjega odstavka kako drugače prizadene spolno nedotakljivost slabotne osebe, se kaznuje z zaporom do treh let.

Spolni napad na osebo, mlajšo od petnajst let – 183. člen

- 1.) Kdor spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo drugega ali istega spola, ki še ni stara petnajst let, pri čemer obstaja očitno nesorazmerje med zrelostjo storilca in žrtve, se kaznuje z zaporom od enega do osmih let.
- 2.) Kdor stori dejanje iz prejšnjega odstavka z osebo, ki še ni stara deset ali s slabotno osebo, ki še ni stara petnajst let, ali tako, da uporabi silo ali zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo, se kaznuje z zaporom najmanj treh let.
- 3.) Učitelj, vzgojitelj, skrbnik, posvojitelj, roditelj, duhovnik, zdravnik ali druga oseba, ki z zlorabo svojega položaja spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo, ki še ni stara petnajst let in mu je zaupana v učenje, vzgojo, varstvo in oskrbo, se kaznuje z zaporom od enega do desetih let.
- 4.) Kdor v okoliščinah iz prvega, drugega in tretjega odstavka tega člena kako drugače prizadene spolno nedotakljivost osebe, ki še ni stara petnajst let, se kaznuje z zaporom do petih let.

Kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja – 184. člen

- 1.) Kdor zlorabi svoj položaj in tako pripravi osebo drugega ali istega spola, ki mu je podrejena ali od njega odvisna, k spolnemu občevanju, ali da stori oziroma trpi kakšno drugo spolno dejanje, se kaznuje z zaporom do petih let.
- 2.) Učitelj, vzgojitelj, skrbnik, posvojitelj, roditelj ali druga oseba, ki z zlorabo svojega položaja spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo, staro nad petnajst let, ki mu je zaupana v učenje, vzgojo, varstvo in oskrbo, se kaznuje z zaporom od enega do osmih let.

Zloraba prostitucije – 185. člen

- 1.) Kdor zaradi izkoriščanja sodeluje pri prostituciji druge osebe, ali kdor s silo, grožnjo ali s preslepitvijo navede, pridobi ali spodbudi drugo osebo k prostituciji, se kaznuje z zaporom od treh mesecev do petih let.
- 2.) Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno proti mladoletni osebi, ali proti več osebam, ali v okviru hudodelske združbe, se storilec kaznuje z zaporom od enega do desetih let.

Prikazovanje, izdelava, posest in posredovanje pornografskega gradiva – 187. člen

- 1.) Kdor osebi, mlajši od štirinajst let, proda, prikaže ali z javnim razstavljanjem ali kako drugače omogoči, da so ji dostopni spisi, slike, avdiovizualni ali drugi predmeti pornografske vsebine, ali ji prikaže pornografsko predstavo, se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do dveh let.
- 2.) Kdor zlorabi mladoletno osebo za izdelavo slik, avdiovizualnih ali drugih predmetov pornografske vsebine, ali jo uporabi za pornografsko predstavo, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.
- 3.) Enako se kaznuje kdor proizvede, razširi, proda, uvozi, izvozi ali drugače ponudi pornografsko gradivo, ki prikazuje mladoletne osebe ali kdor poseduje tako gradivo z namenom proizvodnje, razširjanja, prodaje, uvoza, izvoza ali drugačnega ponujanja.
- 4.) Če je bilo dejanje iz drugega ali tretjega odstavka tega člena storjeno v hudodelski združbi za izvrševanje takih kaznivih dejanj, se storilec kaznuje z zaporom od enega do osmih let.
- 5.) Pornografski material iz drugega, tretjega in četrtega odstavka tega člena se vzame ali njegova uporaba ustrezno onemogoči.

Krvoskrunstvo (incest) – 204. člen

Polnoletna oseba, ki spolno občuje z mladoletnim krvnim sorodnikom v ravni črti ali z mladoletnim bratom in sestro, se kaznuje do dveh let.